

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

LJUDI NA MARGINI (3)

Izveštaj o stanju u socijalnim ustanovama
za smeštaj dece i omladine bez roditeljskog staranja
i dece i omladine sa poremećajima u ponašanju

Beograd, septembar 2009.

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

www.helsinki.org.rs

LJUDI NA MARGINI (3)

Izveštaj o stanju u socijalnim ustanovama
za smeštaj dece i omladine bez roditeljskog staranja
i dece i omladine sa poremećajima u ponašanju

Autori/istraživači:

Marija Jelić, specijalni pedagog

Milena Jerotijević, psihološkinja

Dr Gordana Lukić – Samardžija, specijalista patološke anatomije

Ivan Kuzminović, sociolog

Ljiljana Palibrk, pravnica

Beograd, septembar 2009.

Izveštaj je nastao u okviru projekta Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji
„Socijalne ustanove u Srbiji – Podrška reformski orijentisanoj strategiji“ koji su podržali
Institut za otvoreno društvo i Ambasada Kraljevine Holandije u Beogradu.

OPEN SOCIETY INSTITUTE
& Soros Foundations Network

**Koninkrijk
der Nederlanden**

Sadržaj

UVOD	2
REZIME	4
Dom za decu i omladinu „Petar Radovanović“ u Užicu	13
Dom za decu i omladinu „Duško Radović“ u Nišu	25
Dom za decu i omladinu SOS Dečje selo „Dr Milorad Pavlović“ u Sremskoj Kamenici	36
Zavod za vaspitanje omladine u Nišu	47
Zavod za vaspitanje dece i omladine u Knjaževcu	57
Zavod za vaspitanje dece i omladine u Beogradu	67
GALERIJA FOTOGRAFIJA	78

UVOD

Izveštaj o stanju u socijalnim ustanovama za smeštaj dece i omladine bez roditeljskog staranja i dece i omladine sa poremećajima u ponašanju, iz mnogo razloga zauzima centralno mesto u okviru projekta Helsinškog odbora za ljudska prava pod nazivom „Socijalne ustanove u Srbiji – Podrška reformski orijentisanoj strategiji“, koji se realizuje zahvaljujući pomoći *Open Society Institute* iz Budimpešte, a kome se priključila i Ambasada Kraljevine Holandije u Beogradu.

Osnovni cilj ovog projekta jeste da se ostvari objektivni uvid u stanje u socijalnim ustanovama i da se, na osnovu sumiranih rezultata i uočenih nedostataka, daju odgovarajuće preporuke pojedinačnim ustanovama, i ukaže na sistemske probleme i nepravilnosti na nivou države. Ništa manje važan cilj jeste i da se najširoj javnosti, a naročito relevantnim faktorima u društvu, upute jasni apeli o neophodnosti promene stava prema marginalizovanim grupama, u cilju senzibilisanja za njihove probleme, podizanja nivoa solidarnosti i prihvatanja za ravnopravne članove zajednice.

Imajući u vidu ovaj opšti cilj, stručni tim Helsinškog odbora je posebno pažnju posvetio ustanovama za smeštaj dece i omladine bez roditeljskog staranja i dece i omladine sa poremećajima u ponašanju. Osim činjenice da se radi o populaciji koja je izrazito osetljiva zbog starosne dobi i nepovoljnih socioekonomskih uslova života u kojima su odrastali, u oblasti socijalne zaštite koja obuhvata ovu populaciju dešavaju se veliki reformski zahvati. To već ima, ili treba da obezbedi značajne promene u pristupu šticećima, a bez sumnje će se snažno odraziti na njihove živote i budućnost. Osim moralne odgovornosti, država bi svakako morala da pokaže visoko profilisan senzibilitet u kreiranju sveobuhvatnog pristupa ovoj deci i zbog interesa kompletnog društva. Kako su deca i mladi iz ove grupe najčešće višestruko hendikepirani i bez zaštite i podrške

biološke porodice ili srodnika, smatrali smo da je uloga institucija i ustanova utoliko važnija i da zahteva kontinuiran nadzor. Imajući sve to u vidu, uz vrlo detaljan opis monitorovanih ustanova i načina rada sa šticećima, fokusirali smo i probleme koji su van njihove nadležnosti, pa čak i van nadležnosti Ministarstva rada i socijalne politike. Ceo kompleks otvorenih, nedorečenih ili paušalnih rešenja sa kojima smo se susreli, ukazuje na velike nedostatke i neodgovoran odnos države prema najmlađima.

Na normativnom planu, Srbija je u proteklom mesecima napravila izvesne pomake čiji značaj ne treba potcenjivati. Tu, pre svega, mislimo na potvrđivanje Revidirane evropske socijalne povelje, Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom i Opcionog protokola uz Konvenciju, kao i na usvajanje Zakona o zabrani diskriminacije. Nažalost, još uvek se čeka na zakon o socijalnoj zaštiti, dok zakon o zaštitniku deteta nikako ne stiže na dnevni red Skupštine. Ministarstvo rada i socijalne politike je, sa svoje strane, donelo niz pravilnika za različite ustanove koje se bave smeštajem korisnika, kao i minimalne standarde za deset vrsta usluga socijalne zaštite sa priložima, koje bi trebalo dalje razvijati i unapređivati. Uz ostale važne zakone i međunarodne konvencije (Nacionalni plan akcije za decu, Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, Opšti i

Posebni protokol o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Konvencija o pravima deteta UN) koji su od značaja za ovu populaciju, trebalo bi da sistem socijalne zaštite funkcioniše na mnogo bolji, efikasniji i humaniji način. Stvarnost je, međutim, daleko od usvojenih domaćih i međunarodnih standarda.

U sagledavanju stanja u ovim socijalnim ustanovama, osim pomenutih, rukovodili smo se i principima koji proističu iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Evropske konvencije o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, ekvivalentnih dokumenata UN, Međunarodnog pakta o građanskim i političkim slobodama i Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Posebno značajnim smatramo Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe (Pekinška pravila), Pravila UN o zaštiti maloletnika lišenih slobode, Smernice UN za prevenciju maloletničke delinkvencije (Rijadske smernice), Standardna minimalna pravila UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu (Tokijska pravila), CPT standarde koji se odnose na maloletnike, kao i brojne

preporuke Saveta Evrope i UN Komiteta za decu i mlade.

Kao što smo istakli i u prvom izveštaju, Helsinški odbor je monitoringu socijalnih ustanova pristupio sa aspekta nevladine organizacije koja se bavi ljudskim pravima. Posmatrani su sveukupni uslovi u kojima ustanova, zaposleni i korisnici trenutno funkcionišu, i odstupanja u odnosu na najvažnije domaće i međunarodne propise i standarde iz oblasti ljudskih prava. Objektivno i potpuno informisanje podrazumevalo je prikupljanje podataka iz različitih izvora: dokumentacija, uprava ustanove, osoblje (priпадnici svih službi) i korisnici. Osim toga, sproveden je obilazak svake ustanove i ostvaren uvid u organizaciju rada. Preporuke su date u odnosu na zatečeno stanje i uočene probleme, u nameri da doprinesu jasnijem sagledavanju situacije od strane nadležnih državnih institucija i kreiranju novih rešenja koja bi bila efikasna i održiva. U odnosu na ustanove i zaposlene, studija i preporuke imaju za cilj da pruže nezavisan „pogled izvana“ koji je neophodan u svakoj profesiji, kao i da ih podstaknu na preispitivanje sopstvene, i usvajanje dobre prakse koja postoji u nekim od ustanova.

Helsinški odbor se zahvaljuje Ministarstvu rada i socijalne politike, kao i direktorima, osoblju i štićenicima u ustanovama za smeštaj dece i omladine bez roditeljskog staranja, i dece i omladine sa poremećajima u ponašanju, na veoma korektnoj saradnji i pomoći, bez koje ne bi bilo ni ovog izveštaja.

REZIME

Odlukom o mreži ustanova socijalne zaštite za smeštaj korisnika, na teritoriji Republike Srbije postoji 12 domova za decu i omladinu bez roditeljskog staranja i decu čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, i 3 zavoda za vaspitanje dece i omladine. Osim toga, postoji i Centar za zaštitu odojčadi, dece i omladine sa 8 radnih jedinica koji se nalazi u Beogradu, dok se smeštajem u hraniteljske porodice bavi ukupno 18 centara za porodični smeštaj dece i omladine. U skladu sa orijentacijom ka vaninstitucionalnim modelima zaštite, kapacitet svih domova i zavoda je značajno smanjen.

Helsinški odbor je za monitoring odabrao tri doma za decu i omladinu bez roditeljskog staranja (Dom „Petar Radovanović“ u Užicu, Dom „Duško Radović“ u Nišu i SOS Dečje selo „Dr Milorad Pavlović“ u Sremskoj Kamenici) i sva tri zavoda za vaspitanje (u Nišu, Knjaževcu i Beogradu). Prilikom odabira ustanova se vodilo računa o njihovoj lokaciji, veličini, ekonomskim kapacitetima okruženja, strukturi korisnika itd.

Stručni tim Helsinškog odbora je bio sastavljen od psihologa, specijalnog pedagoga, lekara specijaliste patologa, sociologa i pravnika. Posete su realizovane u periodu februar–april 2009. godine, a rezultati su dati u formi studije svake pojedinačne ustanove. Stručni tim je posmatrao sveukupno stanje i probleme, a zapažanja su sistematizovana u okviru šest istovetnih aspekata za svaku ustanovu. To su: uslovi smeštaja, osoblje, medicinska nega, sadržaji i organizacija rada sa korisnicima, kontakti sa porodicom i zajednicom, i garancije prava i sloboda korisnika. U nastavku su izloženi utisci i uopšteni stavovi koji su dominantni nakon obilaska svih domova i zavoda, razgovora

i izrade pojedinačnih studija. Oni se ne odnose nužno na svaku ustanovu, niti su svuda prisutni u istoj meri.

Uslovi smeštaja u posmatranim ustanovama obuhvataju arhitektonsko-tehničke uslove, higijenu i opremljenost objekata. Sve ustanove su izgrađene pre 20 i više godina i, izuzev Dečjeg sela, već na prvi pogled je jasno da se u njih nije ulagalo decenijama. Investicije su obezbeđene tek u poslednjih nekoliko godina, uglavnom od strane Ministarstva rada i socijalne politike, kao i iz sredstava Nacionalnog investicionog plana i delom, iz donacija. Sredstva se postepeno ulažu u rekonstrukciju prostorija i zamenu opreme, kao i sanaciju najurgentnijih problema (krovovi, delovi vodovoda i kanalizacije, grejanje). Instalacije su, inače, u svim ustanovama stare i dotrajale, ali finansijske mogućnosti ne dozvoljavaju njihovu kompletnu zamenu. Ustanove se trude da vitalne sisteme održavaju u funkciji, i u tome uspevaju uz manje ili više problema. U većini ustanova problem predstavlja stolarija, oprema u sobama, dnevnim boravcima i radionicama, kao i u vešernicama. Nedovoljno je svetla (prirodnog i veštačkog), ali ima dovoljno prostora za predviđeni kapacitet. Higijena je uglavnom zadovoljavajuća, ali se izgled i opremljenost kuhinja i trpezarija razlikuju od ustanove do ustanove.

Sasvim je evidentno da su ustanove u manjim sredinama u lošijem stanju nego one koje su u većim gradovima. Ne ulazeći u brojne razloge zbog čega je to tako, smatramo da je nedopustivo praviti razliku među ustanovama, jer to vodi diskriminaciji i zanemarivanju korisnika. Jedina ustanova koja u potpunosti odgovara standardima za smeštaj dece i mladih je Dečje selo u Sremskoj Kamenici. Sve druge ustanove zahtevaju manja ili veća dodatna ulaganja da bi poboljšale uslove smeštaja i života korisnika. U najtežoj situaciji je svakako

Zavod za vaspitanje u Knjaževcu, u kome je neophodna urgentna reakcija u svakom smislu.

Osim osnovne delatnosti, većina ustanova razvija i nove oblike usluga – razna prihvatilišta, prihvatne stanice, dnevne boravke sa pojačanim nadzorom... S obzirom da se ove usluge finansiraju iz sredstava lokalnih samouprava, primetne su velike razlike, kako u opremljenosti, tako i u stručnom pristupu novim korisnicima, ali i zadovoljstvu dosadašnjim iskustvima. Upravama ustanova je nametnut menadžerski pristup u radu, za koji mnogi nisu sposobni ili pogrešno postavljaju prioritete. Naime, obezbeđivanje opstanka zaposlenih i širenje delatnosti najčešće dovodi do toga da briga i pružanje kompletne podrške korisnicima iz primarne delatnosti bude zanemarena i postane sporedna aktivnost. S obzirom na osetljivost populacije kojoj je neophodna socijalna zaštita, država bi morala da pristupi izradi sveobuhvatnog, multisektorskog pristupa reformi socijalnih ustanova. To podrazumeva kompatibilne i unapred osmišljene aktivnosti u svim sektorima Vlade, kako bi zaposleni bili rasterećeni brige o sopstvenoj egzistenciji, a korisnici dobili adekvatnu i savremenu socijalnu zaštitu. Ukoliko država i uprave ustanova ne obezbede dodatna sredstva i profesionalne kadrove koji će omogućiti odgovarajuće funkcionisanje, podršku i zaštitu svim korisnicima usluga, sistem će ubrzo postati neodrživ, odnosno pokazaće ozbiljne propuste. Imajući u vidu da je reč o deci i mladima, svaki propust može imati trajne i nepopravljive posledice.

Istovremeno, naš je utisak da lokalne uprave još uvek nisu u stanju da obezbede adekvatnu brigu i zaštitu onima kojima je neophodna. To nikako ne znači da treba odustati od sistema otvorene socijalne zaštite, već naprotiv, da se na njemu mora raditi i da se stalno mora preispitivati i unapređivati. Smatramo da bi različita ministarstva (Ministarstvo socijalne politike, Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu, ministarstva pravde, ekonomije i regionalnog razvoja, prosvete, omladine i sporta, unutrašnjih poslova i dr.), morala da bliže sarađuju i konkretizuju u formalnom i praktičnom

smislu pravila i modalitete postupanja, kao i sistem podrške različitim kategorijama stanovništva koje je u tzv. stanju socijalne potrebe. Potpuno prepuštanje socijalne zaštite gradovima i opštinama je, u sadašnjoj situaciji neracionalan i loš potez. Lokalne uprave nisu spremne ni finansijski, ni kadrovski, ni u pogledu stručnih kompetencija da sistem razvijaju samostalno, sa sopstvenim pravilima i bez nadzora. Osim što je neodrživo, takvo rešenje omogućuje brojne zloupotrebe i široko otvara vrata kršenju ljudskih prava, uključujući i neravnopravnost građana pred zakonom i državnim organima.

Stručno osoblje koje neposredno radi sa decom i mladima zaslužuje veoma ozbiljnu analizu i podršku za prevazilaženje brojnih problema. Naš je utisak da je deinstitutionalizacija očigledno doprinela vrlo snažnom osećaju ugroženosti (što i zaposleni potvrđuju), odnosno permanentnom strahu od gubitka posla, koji je pojačan osećajem lične nesigurnosti pred novim i drugačijim profesionalnim izazovima. Ovaj osećaj dvostruke lične ugroženosti negativno se odražava na sposobnost racionalnog sagledavanja ukupne situacije i nalaženja konstruktivnih rešenja, a samim tim indirektno i na kvalitet rada sa korisnicima. U komunikaciji sa osobljem i tokom predstavljanja načina i kvaliteta rada sa decom, često se, između ostalog, koristila rečenica: „Nama je odnos poverenja i stručnosti iznad svega“. Posvećenost deci i poslu svakako je za pohvalu, ali ona bi zapravo morala biti uslov za ovu vrstu rada. S druge strane, ova rečenica, koja bi trebalo da ostavi utisak savremenog pristupa u radu, uglavnom ostaje bez primene. Deca nemaju razvijene bliske odnose, mnoga se osećaju usamljeno i prepuštena sami sebi; u odnosu nekih zaposlenih prema štićenicima prenatravan je neodgovarajući drugarski odnos, a uočljiv nedostatak uvažavajućeg i zaštitničkog odnosa, kakav vaspitač i odrasla osoba treba da ima prema deci i mladima. Drugim rečima, ne uočava se atmosfera vršnjačke povezanosti i pripadnosti, mladalačkog entuzijazma i optimizma, a sa zaposlenima, potrebne bliskosti i poverenja, ali i neophodne distance važne za razvoj integriteta štićenika.

Takođe, gotovo svi zaposleni smatraju da njihov rad nije adekvatno vrednovan i društveno priznat, imajući u vidu visoku odgovornost i sve teže izazove koje im nameće izmenjena struktura korisnika. Činjenica je, međutim, da je položaj zaposlenih nesumnjivo poboljšan poslednjih godina, kao i uslovi rada (čak mnogo više nego u nekim drugim oblastima, u kojima je isto tako visok stepen odgovornosti), ali svakako da uvek može biti i bolje. Smatramo da je ekspanzija priče o ljudskim pravima, odgovornosti za rad sa vulnerabilnim grupama i marginalizovanom položaju i korisnika i zaposlenih, doprinela podizanju svesti o značaju celokupne socijalne oblasti, što je svakako dobro. Taj pomak, nažalost, najčešće ne prati i individualna potreba zaposlenih za profesionalnim usavršavanjem, sticanjem novih znanja i veština, i promenama u praksi koje bi dovele do unapređenja položaja korisnika socijalne zaštite. Zaposleni u ustanovama socijalne zaštite za decu i mlade, čak i kada su veoma posvećeni i dobronamerni, još uvek nisu profesionalno osposobljeni da ponašanje štićenika sagledaju u najširem kontekstu u kome su tesno isprepleteni uticaji porodice, ustanove, šire zajednice, vršnjaka... Poremećen sistem vrednosti u celom društvu nužno je doveo i do promene strukture korisnika. Iako se organizuju dodatne edukacije, zaposleni nemaju odgovarajuću podršku od strane države da razvijaju profesionalne kompetencije uz pomoć kojih bi pružali bolju zaštitu ekstremno osetljivoj grupi mladih i adekvatno odgovorili na nove izazove. Stručna savetodavna pomoć bi svakako mogla da umanjí ogromne propuste i loš tretman, dok se ne podigne kompetentnost na zadovoljavajući nivo. U međuvremenu, treba nastaviti sa edukacijom, ali i sa kreiranjem specijalizovanih programa za kojima se ukazuje potreba, kako bi se pronalazila konstruktivna rešenja za veoma delikatne situacije koje su svakodnevna pojava. Mišljenja smo i da sami zaposleni moraju da pokažu više inicijative. Ne postoji ni mreža podrške ustanovama socijalne zaštite različitih sektora društva, uz pomoć koje bi se kompenzovao nedostatak porodice, što je centralni problem ove

grupe mladih. Bilo bi veoma korisno ako bi se zaposlenima pružila podrška u vidu profesionalnog osnaživanja za sagledavanje sopstvene odgovornosti, jasnije definisanje polja sopstvenog delovanja, za razvijanje timskog rada i delotvornije povezivanje sa institucijama drugih sektora države (zdravstvo, obrazovanje, rad...). Treba ih, takođe, osnažiti za stvaranje uslova i razvijanje jednog raznovrsnijeg i obuhvatnijeg koncepta života u ustanovi i van nje, koji će doprineti većem osećanju smisla kod korisnika i prihvaćenosti od šire zajednice. Ti problemi ne mogu da se rešavaju u okviru jednog sektora (socijalne zaštite), niti njima može uspešno da se bavi samo jedna ustanova. Država bi morala da počne da razvija delotvornije oblike brige za ovu grupu dece i mladih.

Veoma važnim smatramo uočene simptome apatije i depresije kod zaposlenih u socijalnoj zaštiti. Očigledno je, takođe, da je sindrom „izgaranja“ zvanatno prisutniji u malim sredinama i ustanovama, gde su se umorili i najveći optimisti i borci. Bez obzira na brojne faktore koji su uzrokovali takvo stanje, to je problem kome se mora posvetiti odgovarajuća pažnja. Prvenstveno zbog korisnika, koji ne dobijaju adekvatnu pomoć i zaštitu, ali i zbog mladih kadrova, koji u takvoj radnoj atmosferi lako i brzo gube početni entuzijazam i ostaju trajno uskraćeni za profesionalno iskustvo i napredovanje.

Medicinska nega dece i mladih je organizovana kroz regularni postupak u odgovarajućim zdravstvenim ustanovama, a kvalitet zdravstvenih usluga se uglavnom procenjuje kao zadovoljavajući. Međutim, ustanove ne posvećuju istu pažnju ovom, veoma važnom aspektu za mlade u razvoju. Neke su uspostavile mehanizme kontinuiranog nadzora nad zdravstvenim stanjem štićenika, dok druge reaguju samo u slučaju potrebe. Primera radi, Zavod za vaspitanje u Beogradu organizuje vanredne sistematske preglede za decu više puta tokom godine, dok štićenici Zavoda u Knjaževcu nikada nisu bili obuhvaćeni ovim oblikom preventivne zdravstvene zaštite. U ostalim ustanovama, deca koja pohađaju školu su u sistemu organizovane zdravstvene zaštite sa drugom decom, ali je zato različit tretman onih koji su van školskog sistema. Ovako neujednačen

pristup je potrebno hitno usaglasiti i podići na potreban nivo, naročito zbog činjenice da su štíćenici često lošijih zdravstvenih karakteristika zbog zapuštenosti i zanemarivanja kojima su bili izloženi pre dolaska u ustanovu.

Poseban problem su deca kategorisana kao lako mentalno ometena, kao i deca sa poremećajima u ponašanju. Zaposleni koji ne uspevaju da pronađu adekvatna rešenja u pristupu ovim korisnicima, u velikoj meri pribegavaju „dodatnoj kategorizaciji“ tako što decu upućuju u institute za mentalno zdravlje ili kod neuropsihijatarata. Nažalost, umesto ozbiljnog bavljenja uzrocima nepoželjnog ponašanja i njihovim eliminisanjem, psihijatri se i dalje najradije odlučuju za velike količine lekova. S obzirom da se u konkretnom slučaju radi o deci, i to sa verovatno težim emotivnim i svakim drugim iskustvom, teško da će ovakvo lečenje dati bilo kakav pozitivan rezultat. Istovremeno, ovakvo ponašanje i zaposlenih, i zdravstvenih radnika, predstavlja nedopustivi oblik voluntarizma sa veoma ozbiljnim posledicama po zdravlje i razvoj štíćenika.

Zaposleni tvrde da centri za socijalni rad u nekim slučajevima namerno izostavljaju tačan opis poremećaja i druge važne zdravstvene karakteristike, u strahu da bi dete moglo biti odbijeno: „Društvo reši problem kada dete stavi u ustanovu. A posle ga nemaju gde, i često štíćenici ostaju ovde duže nego što je trebalo“. Sa ovom primedbom smo se susreli u svim ustanovama. Takođe smo čuli da neka deca promene i više ustanova, dok se ne nađe jedna koja ih napokon primi. Ovakva praksa je nedopustiva i resorno ministarstvo je mora zaustaviti. Ona ukazuje na svojevrstu korupciju u čijoj osnovi nije novac, već se „usluge“ čine na bazi poznanstava, prijateljskih ili političkih veza, pritisaka... Prelazak na otvoreni sistem socijalne zaštite će ovakve pojave minimalizovati, ali će možda stvoriti mogućnost zloupotreba na drugi način, npr. pri izboru hraniteljskih porodica. Smatramo da je donošenje preciznih propisa i uvođenje sistema odgovornosti sa definisanim sankcijama, kao i pojačanog nadzora i nezavisnog kontrolnog mehanizma, već odavno

neminovna potreba. Dok se to ne desi, resorno ministarstvo i drugi relevantni državni organi bi morali da zaustave praksu koja se opasno graniči sa nehumanim i ponižavajućim postupanjem.

Najveći problem ustanova odnosi se na zloupotrebu psihoaktivnih supstanci među mladima i nemogućnost adekvatne reakcije ustanove, s obzirom da je lečenje u zdravstvenim ustanovama zasnovano na dobrovoljnosti. Iako se domovi i zavodi različito bore sa ovim slučajevima, po nama je to još jedan ozbiljan propust koji se mora rešiti u saradnji Ministarstva zdravlja i Ministarstva socijalne politike. Pri tom, treba imati u vidu i da Zakon o maloletnicima predviđa obaveznu meru lečenja, ali ne i ko je nadležan da meru sprovede. Po svemu sudeći, izgleda da je to još jedan primer neusaglašenih zakona i prakse između različitih ministarstava. Smatramo da bi odgovarajuće zdravstvene ustanove morale da vrše prihvatanje dece i mladih u riziku, a da se tek nakon sprovedenog tretmana deca smeštaju u dom ili zavod koji je najbliži, kako bi mogli kontinuirano da se prate. Neophodno je da ministarstva zdravlja i socijalne politike imaju jasnu i detaljnu strategiju u vezi lečenja i zbrinjavanja ove dece. Postojeća praksa je apsolutno neprihvatljiva, i jedino otvara mogućnost da dete sa sklonošću zaista postane ozbiljan zavisnik.

Sadržaji i organizacija rada sa korisnicima su u svim ustanovama organizovani kroz individualni i grupni rad, uz pridržavanje uputstava i administrativno praćenje koji su dati od strane Ministarstva socijalne politike. Ipak, razlike među ustanovama su ogromne; one su uslovljene brojem i strukturom korisnika, ukupnim kapacitetima ustanove (prostornim, finansijskim, kadrovskim), ali iznad svega ličnim i profesionalnim kompetencijama stručnih radnika. Dakle, svi posmatrani aspekti su međusobno tesno povezani i samo iz analitičkih razloga se mogu odvojeno posmatrati. Sadržaj i organizacija rada se mogu procenjivati samo uz prethodno sagledavanje svih okolnosti u kojima ustanova funkcioniše. U tom smislu, nema dileme da je Dečje selo razvilo model zbrinjavanja dece i mladih koji je daleko napredniji i sa namerljivo boljim rezultatima u odnosu na praksu u drugim domovima.

Simulacija porodične zajednice, koja je u osnovi odnosa svih zaposlenih prema deci i pažljivo odmerena kroz sve sadržaje i aktivnosti, pokazuje se kao najefikasnija u rešavanju brojnih razvojnih problema mladih štićenika. Iako su, kako smo već naveli, uslovi u kojima ustanove rade veoma različiti, verujemo da je mnoga pozitivna iskustva iz ove ustanove moguće primeniti i na drugim mestima. Međutim, i u drugim ustanovama ima dobrih programa i pojedinaca koji su kreativni, ambiciozni i posvećeni deci na krajnje odgovoran način. Nažalost, naš je utisak da su oni u manjini, pa je zato nužno da se neujednačena praksa niveliše i dovede u sklad sa istinskim potrebama dece i promenjenim okolnostima u društvu.

Znatno kompleksniji prilaz zahteva organizacija rada u zavodima. Istaknuta vaspitno-zaštitna funkcija ovih ustanova zahteva potpuno drugačiji pristup i angažovanje različitih delova sistema. Stanje u sva tri zavoda, uprkos nekim investicijama, još uvek nedvosmisleno ukazuje na potpunu odbačenost i nebrigu društva za decu i mlade sa poremećajima u ponašanju. Činjenica da je većina njih veoma dugo u sistemu socijalne zaštite, ukazuje na ozbiljne propuste u raznim socijalnim ustanovama; međutim, činjenica da veliki broj štićenika završi u vaspitno-popravnim domovima, a kasnije i u zatvorima, ukazuje na propust i neodgovorno ponašanje cele države. Ukoliko Srbija zaista ima nameru da obavi reformu pravosuđa i afirmiše alternativne sankcije, prvi zadatak je da osmisli, obezbedi potrebne uslove i realizuje reformu postojećih zavoda. Trenutnu situaciju u zavodima u Nišu i Beogradu najjednostavnije je opisati kao snalaženje zaposlenih da, kako znaju i mogu, pronađu rešenja za vrlo složene situacije i štićenike. To je apsolutno u suprotnosti sa standardima predviđenim za maloletne počiniocce krivičnih dela, kao i sa garancijama na koje se Srbija obavezala i u unutrašnjem, i u međunarodnom pravnom sistemu. Što se tiče Zavoda za vaspitanje u Knjaževcu, naš je stav da on, po svim parametrima, trenutno ne ispunjava ni minimum uslova za rad sa mladima kojima je izrečena vaspitna mera.

Posebnu pažnju smo obratili na primenu metoda nagrađivanja i kažnjavanja. Ni u jednoj ustanovi se ne koristi fizičko kažnjavanje, što su i štićenici potvrdili, ali je utisak da je u zavodima kažnjavanje prisutno u većoj meri nego u domovima. Iako bi se u odnosu na stepen poremećaja u ponašanju moglo zaključiti da je to i logično, ne sme se zaboraviti da se kažnjavanjem dete uči šta ne sme da radi, ali ne i šta treba da radi. Ipak, svi vaspitači su izjavili da mnogo češće primenjuju nagrade, ali je njihov dijapazon veoma različit, kao i ponašanja kojima se zaslužuju. Van objektivnih okolnosti koje su realnost za svaku pojedinačnu ustanovu, mnogo značajnija je subjektivna procena stručnog osoblja. Ona odražava mnogo toga: stepen kompetentnosti zaposlenih, njihovu motivaciju i odnos prema poslu, razumevanje korisnika i njihovih vidljivih i skrivenih potreba itd. Zbog toga se u nekim ustanovama nagrađuje dobar uspeh u školi i primerno ponašanje, a u nekim svaki mali pomak koji dete učini; u nekim ustanovama nagrade su knjige, duži izlazak u grad i sl., a u nekim javne pohvale, ispunjavanje želje, osmeh i zagrljaj itd.

Kada je reč o nagrađivanju, ne treba zaboraviti da su socijalni potkrepljivači oni kojima je najlakše baratati i da oni najčešće i dovode do željenih promena u ponašanju (brojna istraživanja potvrđuju potencijal socijalnih nagrada na čitav dijapazon personalnih i interpersonalnih ponašanja). Takođe, potrebno je uvek voditi računa i o tome da ono što je potkrepljivač za jedno dete, ne mora da bude i za drugo. Zbog toga smatramo da bi vaspitači trebalo da vode više računa šta je (koji događaj) potkrepljivač za određeno dete, od koga ili čijim posredstvom treba da ga dobiju, kao i na koji način neki događaj postaje potkrepljivač. Ne sumnjamo da su sva ova znanja profesionalci dobili kroz osnovne studije, ali nam se čini da su ih mnogi zaboravili, ili ih ne primenjuju.

Jedinstven utisak je, takođe, da je u zavodima za vaspitanje sistem nagrađivanja malo „tvrđi“. Kao što smo istakli, ove ustanove zahtevaju ozbiljnu analizu i reformu u čijem kreiranju i sprovođenju moraju da učestvuju različite državne institucije. Trenutna situacija omogućuje volunтарizam i neprimereno postupanje, koje

štićenike može da dovede u ponižavajući položaj. Primera radi, sistem nagrađivanja i kažnjavanja kroz broj kontakata sa porodicom predstavlja povredu prava dece i maloletnih prestupnika i ne sme se koristiti kao sredstvo motivacije. Činjenica da se i takvi metodi koriste u praksi ukazuje na nemoć osoblja, ali i na potpunu nezainteresovanost države i društva. Pri takvom stanju stvari, odbačeni i stigmatizovani, štíćenici Zavoda nemaju veliki izbor, niti ozbiljnu šansu da promene svoje ponašanje.

U okviru sadržaja i organizacije rada sa decom i mladima, želimo da istaknemo još jedan, izuzetno važan aspekt za čije loše funkcionisanje odgovornost snosi isključivo država. Radi se o školovanju i stručnom osposobljavanju. Kod većine korisnika kalendarski i školski uzrast su u velikom raskoraku. Pored toga što se nameće pitanje zbog čega je to tako i zašto je izostala odgovarajuća reakcija nadležnih, ni trenutne pozicije dece i pristup obrazovanju nisu isti za sve. Tako su neka deca i dalje van školskog sistema, neka idu u specijalne ili eksperimentalne škole, neka su u redovnim osnovnim i srednjim školama, a retko čak i na univerzitetima. Pretpostavljamo da je slična situacija i u drugim domovima širom Srbije, zbog čega je neophodno zajedničko delovanje ministarstava socijalne politike i obrazovanja kako bi se svoj deci omogućilo odgovarajuće školovanje. Ovo je jedno od osnovnih dečjih prava i, ujedno, velika obaveza države.

U zavodima je situacija još teža. Osim ogromnog kašnjenja u školovanju, mnogi štíćenici su van školskog sistema ili su prinuđeni da ga napuste kad im se izrekne vaspitna mera upućivanja u vaspitnu ustanovu. Pri tom, prema Zakonu o maloletnicima vaspitna mera može da traje od 6 meseci do 2 godine, što onemogućuje kontinuirano pohađanje i završetak bilo koje škole. Vaspitna mera se može i ukinuti i zameniti drugom, što dodatno otežava pristup obrazovanju. Mada je Zakon imao u vidu ovakve situacije, on nije ponudio precizna i obavezujuća rešenja što je neminovno vodilo anarhičnom postupanju u praksi. Ovaj problem se mora rešavati na relaciji

više ministarstava (pravde, prosvete i socijalne politike). Deci sa izrečenom vaspitnom merom se mora omogućiti stručno osposobljavanje dok su u Zavodu, ali i kad se vaspitna mera ukine ili istekne. Na pomenutim institucijama je obaveza da pronađu adekvatna rešenja i obezbede školovanje ili drugi oblik stručnog osposobljavanja svim maloletnicima.

Komunikacija sa porodicom i zajednicom je, takođe, bolna tačka u svim ustanovama. Uvažavajući činjenicu da su mnoge porodice disfunkcionalne u meri da ugrožavaju interes deteta, zbog čega se njihovi međusobni kontakti ne dozvoljavaju od strane nadležnih centara za socijalni rad, iskustvo zaposlenih u ustanovama svedoči da je na tom planu potrebno znatno veće angažovanje svih koji se bave zaštitom dece. Nepostojanje adekvatne saradnje ustanova i uputnih centara oko primene različitih pristupa u radu sa porodicom i drugim osobama važnim u životu korisnika, višestruko je sporna i sa negativnim posledicama. Mada pretpostavljamo da je namera bila drugačija, višedecenijska praksa je kontakte sa prirodnim okruženjem korisnika smeštenih u raznim socijalnim ustanovama prepustila isključivo centrima za socijalni rad. Suočeni sa prevelikim obimom posla, nedostatkom kadrova i materijalnih uslova, centri su vremenom ovaj deo posla krajnje formalizovali i obesmislili. Na drugoj strani, socijalne ustanove koje su u neposrednom i svakodnevnom kontaktu sa korisnicima, olako i voljno su zapostavile ovaj važan aspekt života svojih štíćenika i dodatno ih uskratili za najvažniji podsticaj socijalnog i emocionalnog razvoja. Tokom rada na ovom projektu, samo u nekoliko slučajeva smo naišli na primer funkcionalne saradnje ustanova i centara, i aktivan odnos ustanove u podsticanju i unapređivanju kontakata svojih korisnika sa primarnom zajednicom.

S obzirom na to da je kontakt sa roditeljima od izuzetnog značaja za razvoj dece, smatramo da bi sistemskim merama, pre svega, trebalo pružiti mnogo značajniju pomoć i podršku onim porodicama i roditeljima koji mogu da prevaziđu teškoće i nastave da brinu o detetu. Ukoliko je to iz bilo kog razloga nemoguće, ili nije dobro za dete, svakako da je dobra alternativa i smeštaj deteta u odgovarajuću hraniteljsku

porodicu. Međutim, prilikom obilaska ustanova smo se susreli sa više dece koja su pobegla iz hraniteljskih porodica, ili su promenili više hranitelja i nigde se nisu adaptirali. Opređenje države i resornog ministarstva da se što pre izvrši deinstitucionalizacija, pre svega ustanova za smeštaj dece bez roditeljskog staranja, stvorila je određenu vrstu presije nad centrima za socijalni rad da nađu hraniteljske porodice, u meri da se previđa i ne poštuje propisana procedura – koliko su te porodice zaista kompetentne da brinu o detetu, kakav je njihov materijalni status, kakve uslove za razvoj i obrazovanje deteta mogu da obezbede itd.

Procena i izbor podobne hraniteljske porodice očigledno moraju biti podignuti na viši nivo. Neprihvatljivo je i opasno da se zbog ubrzanja reformi i približavanja evropskim standardima zanemari kvalitetna priprema, analiza i izbor hraniteljske porodice za svako pojedinačno dete. Ovo utoliko pre, jer je jasno da se u situaciji teške ekonomske krize i gubitka radnih mesta mnogi opredeljuju za hraniteljstvo jer tu vide, pre svega, rešenje svojih finansijskih problema i mogućnost za obezbeđivanje prihoda. Upravo zbog toga treba usporiti ovu tendenciju, osloboditi centre za socijalni rad pritiska da po svaku cenu moraju pronaći vaninstitucionalni smeštaj za dete, a pooštriti njihovu odgovornost za izbor hraniteljske porodice i nadzor nad zaštitom najboljeg interesa deteta. Uzimajući u obzir trenutne okolnosti i probleme, sasvim je jasno da su za neku decu domovi bolji od hraniteljskih porodica, ili su bar prihvatljiva alternativa.

Kontakti štićenika sa centrima za socijalni rad su generalno, a naročito u slučajevima gde su oni zakonski staratelji, krajnje površni i bez koristi za dete. Izuzev u fazi prijema i prilikom otpusta, predstavnici centara se retko pojavljuju, a o stanju štićenika se uglavnom raspituju telefonom. Prema pojedinoj deci koja svoj uputni centar doživljavaju kao jedinu porodicu, ovakav odnos se može okarakterisati kao surovo, nehumano i ponižavajuće postupanje. Ističemo da je ovakvo ponašanje nekih centara ozbiljna povreda prava i drugih korisnika, jer oni ostaju uskraćeni za mnoge informacije i

kontakte koje im centar može obezbediti. Objašnjenje da centri nemaju dovoljno kadrova i finansija samo je donekle prihvatljivo. Za bar nekoliko poseta godišnje se, jednostavno, moraju izdvojiti sredstva; osim toga, sa štićenicima se može komunicirati češće i telefonom, pismima, razglednicama... Čudno je da do sada niko nije pokušao da uspostavi komunikaciju preko Interneta (*Skype, MSN, FaceBook...*) između uputnih centara i korisnika, naročito u slučajevima kada su na većoj udaljenosti. Čini nam se da je to posebno važno kada je reč o deci i mladima koji su po prirodi stvari vrlo prijemčivi za nove tehnologije. Ovaj vid komunikacije bi deci značio veoma mnogo, a uputni centri bi mogli da imaju svakodnevnu informaciju direktno od deteta, i bez troškova koje podrazumeva klasičan obilazak. Takođe bi bilo moguće ostvariti kontakt dece i roditelja ili srodnika, što nije bez značaja imajući u vidu da su porodice ove dece ekstremno socijalno ugrožene. Svaka od ustanova, i svaki centar za socijalni rad imaju bar po nekoliko kompjutera, a mnogi i po više desetina. Kao i u mnogo čemu drugom, nije problem u pronalaganju mogućeg rešenja, već u nedostatku volje. Ali, to svakako nije prihvatljivo opravdanje.

Neshvatljiv propust postoji i u komunikaciji zavoda i sudova koji su izrekli vaspitnu meru. Sudije i javni tužioci za maloletnike imaju zakonsku obavezu da najmanje dva puta godišnje obišu maloletnika smeštenog u zavodu i u neposrednom kontaktu sa njim i stručnim osobljem utvrde zakonitost postupanja i postignuti uspeh u vaspitanju i pravilnom razvoju ličnosti maloletnika. U praksi se to ne dešava. Takođe, u zavodima ističu da ponekad čekaju i po pet-šest meseci da sud reaguje na njihov predlog za izmenu vaspitne mere, što potpuno obesmišljava svrhu sankcije i predstavlja drastično kršenje prava maloletnika, i to od strane sudova! Važno je istaći i da mnogi sudovi ne pokrivaju troškove smeštaja maloletnika u zavodima, čime značajno ugrožavaju funkcionisanje ovih vaspitnih ustanova, a time i maloletnika.

Kontakti dece i mladih sa lokalnom zajednicom u kojoj se nalazi ustanova (opštinama, obrazovnim, sportskim, kulturnim i drugim ustanovama,

preduzećima itd.) su nedovoljni i najčešće površni. U nešto boljoj situaciji su domovi za decu i omladinu bez roditeljskog staranja, koji saraduju sa nevladinim organizacijama ili ponekim sportskim klubom i sl., dok su štíćenici zavoda uglavnom nepoželjno društvo. Pomoć i podrška privrednih subjekata je izuzetno retka, a i tamo gde postoji, nije dovoljna. Evidentno je da su štíćenici ustanova izrazito marginalizovani, ponekad i potpuno izolovani, i stigmatizovani od kompletne zajednice. Smatramo da je obaveza države da ovu populaciju i njene probleme učini vidljivim, ali i da preduzme potrebne mere kako bi se javnost senzibilisala i motivisala na promenu ovako negativnog i diskriminatornog pristupa.

Imajuću u vidu sve što je rečeno, jasno je da su garancije prava i osnovnih sloboda štíćenika socijalnih ustanova na veoma niskom nivou. Oni su u značajnoj meri uskraćeni za mnoga prava, a u brojnim situacijama su subjekti nehumanog i ponižavajućeg tretmana. S obzirom na njihov uzrast, jasno je da oni u procesu smeštaja u ustanovu nemaju nikakav izbor. Zbog toga je na ustanovama velika odgovornost da dete zbrinu na najbolji mogući način, ali i da obezbede poštovanje njegovih prava i potreba. Ništa manja odgovornost je i na uputnim centrima za socijalni rad, koji bi morali da dobro razmotre svaku moguću alternativu pre nego što se odluče za smeštaj u ustanovu. Sistemskim rešenjem je centrima stavljena u nadležnost gotovo kompletna pravna zaštita korisnika, što su ustanove prihvatile i u skladu s tim se ponašaju već decenijama. Pritom, ranije nije ni bilo dokumenata koji garantuju prava korisnika, zbog čega je u ovom smislu došlo do uspostavljanja neadekvatne prakse i, nažalost, verovatno brojnih slučajeva nezakonitog ponašanja.

Činjenica je, takođe, da su i sami domovi i zavodi najčešće nezainteresovani za aktivniji angažman kada je reč o pravima štíćenika. Samo u jednoj ustanovi smo zabeležili ozbiljniji i aktivniji pristup korisnicima koji podrazumeva širi spektar zaštite, uključujući i inicijative za preispitivanje odluka i rešenja koji su van domena odlučivanja same ustanove.

Nažalost, moramo da konstatujemo da ovi retki primeri najčešće ostaju bez odgovarajućeg odjeka koji bi morali da imaju. Smatramo da bi, za početak, makar resorno ministarstvo moralo da takvim naporima pokloni odgovarajuću pažnju i podršku, kako bi i ostali delovi društva krenuli u transformaciju sistema koji je neprihvatljiv sa aspekta ljudskih prava. Ne vidimo prepreku da i ustanove, na primer, budu inicijatori boljih i češćih kontakata sa porodicom gde je to moguće, kao i da pronalaze vikend-hranitelje u okviru lokalne zajednice. To nikako ne isključuje ulogu centara, već je samo olakšava, a za decu bi bilo izuzetno korisno. Isto tako, ustanove bi trebalo da pokreću postupke za „dekategorizaciju“ dece, jer su najbolje upoznate sa njihovim mogućnostima. Inače šablonizirana, zastarela i birokratizovana procedura koja se primenjuje pri razvrstavanju dece (u kojoj učestvuju komisije za pregled dece ometene u razvoju, centri za socijalni rad i druge institucije), apsolutno zahteva hitno preispitivanje i usklađivanje sa aktuelnim medicinskim, pravnim i obrazovnim standardima.

Tokom obilaska ustanova nismo naišli na slučajeve eksplicitnog zlostavljanja štíćenika od strane zaposlenih, niti su nam deca sugerisala da postoje takva ponašanja. U nekim ustanovama su ranije zabeleženi slučajevi bludnih radnji između vaspitača i maloletnih štíćenica koji su imali i sudski epilog sa neprimereno blagim sankcijama. Međutim, u nekim ustanovama postoji zlostavljanje između štíćenika, na koje osoblje različito reaguje. Zlostavljanje korisnika koji su institucionalno zbrinuti je uvek moguće, i teško ga je otkriti. Zato je, u tom smislu, uvek potreban oprez. Na državi je da mogućnost nedozvoljenog ponašanja svede na minimalnu meru, a ukoliko do njih ipak dođe, da kazni počinioce. Međutim, smatramo da i zaposleni u ustanovama imaju obavezu da primete, prijave i spreče svaki oblik ponašanja koji bi mogao dovesti do zlostavljanja. Šta više, oni mogu i treba da budu i krivično odgovorni ukoliko su načinili propust te vrste. Ovoj problematici se apsolutno mora dati prioritet, a država mora sprečiti svaki pokušaj prikrivanja i uticaja da takvi slučajevi ne dospeju u javnost i ne okončaju se na jedini ispravan način. Zbog toga bi trebalo obezbediti

vidljivost rada ustanova socijalne zaštite kao važnog mehanizma u obezbeđivanju kvaliteta rada i zaštite korisnika, kao i nezavisan organ za nadzor.

Odgovarajući tretmani u radu sa zlostavljanom ili zanemarivanom decom, decom koja nisu razvila elementarne veštine u komuniciranju, prilagođavanju, prepoznavanju i reagovanju na okruženje, osnova su profesionalne i kompetentne socijalne zaštite. Znanja i veštine za pružanje podrške deci u prevazilaženju tuge ili besa zbog napuštenosti ili odvajanja, u ovoj vrsti posla treba da su dati kroz bazičnu obuku ili kroz obavezno stručno usavršavanje. Da bi se ona unapredila i bila sposobna da prati neminovne promene u društvu, pa samim tim i u strukturi korisnika, odavno je bilo neophodno da profesionalci imaju povremenu, ali kontinuiranu podršku kroz usavršavanje, dodatno edukovanje i konsultantske i savetodavne usluge. Evidentno je da takva podrška nije

postojala, ili nije bila dovoljna i kvalitetna. U isto vreme je izostao i odgovarajući nadzor nad radom, pa su ustanove i centri za socijalni rad rešavanje naraslih i multiplikovanih problema pronašli u sumanutom premeštanju dece po raznim domovima, zavodima, institutima i porodicama, umesto jačanja profesionalnih kapaciteta zaposlenih. Naravno, mnoga deca koja su adaptabilnija, imaju manje traumatična iskustva, ili su jače ličnosti, dobijaju u ustanovama dovoljno zaštite i podrške koja im omogućuje da se razviju u samostalne i sposobne ljude. U poslednjih nekoliko godina se dešavaju i velike promene koje ponegde već daju pozitivne rezultate i svakako će, vremenom, doprineti uspostavljanju drugačijih standarda i kvaliteta. Međutim, postojeća praksa i sveukupni uslovi života još uvek, i to u ozbiljnoj meri, ugrožavaju poželjan razvoj i prava dece.

DOM ZA DECU I OMLADINU "PETAR RADOVANOVIĆ" U UŽICU

1. Uvodne napomene

Dom za decu i omladinu „Petar Radovanović“ u Užicu nalazi se u starom, urbanom jezgru grada. Sastoji se od tri stare gradske kuće i kompleksa kasnije izgrađenih objekata, tako da arhitektonski čini jedan kvart sa dvorišnim prostorom u sredini. Dve stare kuće su renovirane i izdate (muzičkoj školi i regionalnom centru za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju), dok treća nije u upotrebi i tek treba da se renovira. Objekat namenjen za smeštaj dece i mladih sastoji se iz tri lamele. Dve lamele čine internat za srednjoškolce (u vreme posete u ovom delu je bilo smešteno ukupno 230 učenika iz raznih mesta), dok je jedna lamela namenjena smeštaju dece i mladih bez roditeljskog staranja. Lokacija objekta ima svoje prednosti, ali i mane. S jedne strane, položaj objekta omogućuje korisnicima

dobar pristup obrazovnim, zdravstvenim, kulturnim i dr. institucijama, ali izgrađenost i gustina naseljenosti zone u kojoj se Dom nalazi ne pruža mogućnosti ni za drugačija stambeno-arhitektonska rešenja objekata, ni za proširenje slobodnog prostora.

Prema najnovijoj mreži ustanova socijalne zaštite za smeštaj korisnika, Dom „Petar Radovanović“ zbrinjava decu i omladinu bez roditeljskog staranja i decu čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, uzrasta od 7–18, odnosno do 26 godina. Kapacitet ovog doma je 48 štićenika.

U trenutku posete, u Domu je bilo smešteno 39 dece i mladih svih uzrasta (23 dečaka i 16 devojčica), kao i jedan mladić koji se, nakon završene specijalne škole, nalazi na profesionalnom usmeravanju, ali još uvek nije sposoban za samostalan život van ustanove.

2. Uslovi smeštaja

Dom za decu i omladinu bez roditeljskog staranja u Užicu sastoji se od upravne zgrade, stambenih jedinica gde su smešteni korisnici i objekta u kojem su kuhinja sa trepezarijom i prostorije za sportske i kulturno-zabavne sadržaje. Postoje i posebne prostorije koje su u funkciji magacina i vešeraja. Površine oko objekta su uređene koliko je to bilo moguće, prekrivene zelenilom i cvećem, sa klupama za sedenje, što sve zajedno stvara prijatan ambijent. Kao što je pomenuto, parcela na kojoj se Dom nalazi je skućena, pa nema objektivnih mogućnosti za uređenje enterijera na način da bude u funkciji zadovoljenja različitih potreba dece i mladih, što je velika šteta. U upravnoj zgradi, osim solidno opremljenih prostorija za osoblje, nalazi se i stomatološka ordinacija sa adekvatnom opremom i materijalom za pružanje ovih usluga.

Deca bez roditeljskog staranja su smeštena u četiri arhitektonski identične

stambene jedinice. Iako su poslednjih godina izvršene adaptacije i sanacija u različitim delovima objekata, u stambenim jedinicama su lošiji uslovi nego u drugim delovima objekata. Svaka stambena jedinica ima svoj dnevni boravak, opremljen televizorom i manje-više starim nameštajem, kao i malu čajnu kuhinju koja je na raspolaganju deci. Sobe su trokrevetne i četvorokrevetne, a zbog slobodnih mesta u nekima je samo po dvoje korisnika. Sobe su nedovoljno velike, posebno imajući u vidu da u njima borave deca školskog uzrasta. Enterijer je oskudan i zahteva što skorije renoviranje i nabavku novog nameštaja. Uz to, u stambenim jedinicama, generalno, ima vrlo malo elemenata ličnog obeležja. Takav prostor ne vezuje štićenike, ne podstiče ih da ga uređuju i da razvijaju odnos prema funkcionalnom i lepom, čini da se osećaju otuđeno. S obzirom da su deca koja borave u Domu pretežno uzrasta 7–18 godina, kada im je važno da prostor urede prema ličnim sklonostima i ukusu, i s obzirom na broj

godina koje provode u Domu, vaspitači i stručni radnici bi trebalo da posvete više pažnje motivisanju dece u ovom smislu. Ne zanemarujući činjenicu da se radi o prostorijama u kojima deca i mladi žive, zbog čega su one svakako više izložene brzom propadanju, utisak je da su drugi prostori ipak imali prioritet. Uprava bi morala prevashodno da posveti pažnju i obezbedi sredstva za uređenje i održavanje stambenih jedinica u kojima borave šticićeni. Odgovarajući životni prostor ima višestruk značaj na formiranje ličnosti dece u periodu razvoja. Ovaj aspekt je posebno značajan kada se uzme u obzir da većina dece dolazi iz porodica u kojima su duže vreme bili izloženi lošim socioekonomskim prilikama (loši uslovi stanovanja, siromaštvo, zdravstveni problemi...), koje su sasvim izvesno ostavile negativan trag na dečiji razvoj.

Dodatna ulaganja su neophodna u renoviranje i opremanje sanitarnih delova. Stambene jedinice su uređene tako da svake dve sobe imaju po jedno kupatilo i odvojen wc. Imajući u vidu ograničen prostor i broj korisnika, racionalnije rešenje bi bilo postavljanje tuš-kabina umesto starih i dotrajalih kada u kupatilima.

Sobe za vaspitače su takođe male i neuslovne, ako se ima u vidu da u njima često rade sa dvoje-troje dece.

Uprkos prozorima, stambene jedinice nemaju dovoljnu količinu svetla, pa se taj problem mora rešiti izborom odgovarajućeg veštačkog osvetljenja, kako u sobama i dnevnim boravcima, tako i u hodnicima. Posebnu pažnju treba posvetiti obezbeđivanju lampi, koje bi deci omogućile individualnu upotrebu osvetljenja u skladu sa njihovim potrebama.

Grejanje je obezbeđeno preko sopstvene kotlarnice, a u toku su radovi na priključenju Doma na centralno gradsko grejanje. Uprava se ipak odlučila da zadrži i kotlarnicu kao alternativnu mogućnost zagrevanja objekata, što je svakako dobro rešenje.

Za razliku od stambenih jedinica u kojima su smeštena deca, objekat namenjen sportskim i kulturno-zabavnim

aktivnostima, u kome se nalaze i čitaonica, biblioteka, igraonica i internet klub, opremljen je novim nameštajem i drugom opremom i upadljivo je svetliji, prostraniji i lepši. Ipak, osoblje objašnjava da deca bez roditeljskog staranja radije uče u okviru učionica u svojim stambenim jedinicama, kao i da kompjutere (izuzev obavezne obuke) uglavnom koriste u prostorijama matičnih vaspitača koje su u sklopu stambenih jedinica. Kada smo decu pitali zašto ne uče i, uopšte, zašto više vremena ne provode u prostorijama koje su bolje opremljene i u funkciji su realizacije određenih aktivnosti, svi su odgovorili da im je prijatnija atmosfera u njihovim stambenim jedinicama. S obzirom da se prostori namenjeni sportu (košarka, stoni tenis, teretana...) iznajmljuju i trećim licima, te da su svi sadržaji u ovom objektu na raspolaganju i deci iz internata, očito je da deca bez roditeljskog staranja imaju potrebu segregacije. Zaposleni tvrde da su deca uključena u pojedine sportske aktivnosti zajedno sa vršnjacima iz grada koji koriste sale u objektu, ali izgleda da to nije dovoljno. Želja ove dece da se povlače na „sopstveni teren“ i među „jednake sebi“ (bez roditelja), nije neobična; međutim, ona upravo sugerise ozbiljne propuste koje čine odrasli – roditelji, okruženje, socijalni radnici, obrazovni sistem itd. Stigma koja prati ovu decu svakako je problem celog društva, ali bi zaposleni koji brinu i rade sa njima morali da budu inicijatori za uklanjanje predrasuda i promoteri njihovog ravnopravnog tretmana. Stoga, pozitivna ideja o smeštaju i zajedničkom životu dece bez roditeljskog staranja i dece koja su na internatskom smeštaju, ovde nije dala rezultate. Naš je utisak da u praksi oni samo žive jedni pored drugih, a ne jedni sa drugima.

Na osnovu obilaska svih prostorija i objekata, ukupno gledajući, može se reći da su prostorno-arhitektonski, tehnički, higijenski i drugi uslovi zadovoljavajući.

Takođe, u planu je i otvaranje dnevnog boravka za decu i mlade sa teškoćama u razvoju. U trenutnim okolnostima ovakva orijentacija ima smisla. Međutim, ukupni prostorni i kadrovski kapaciteti već sada pokazuju znake slabosti.

Preporuke

- Obezbediti isti kvalitet smeštaja, tehničke i prostorne uslove svim kategorijama korisnika u skladu s njihovim potrebama;
- organizovati i podsticati na zajedničke aktivnosti decu bez roditeljskog staranja i korisnike na internatskom smeštaju, kako međusobno, tako i sa decom iz lokalne zajednice;
- poboljšati uslove smeštaja u stambenim jedinicama uz konsultovanje i aktivno učešće dece;
- motivisati i podržati decu u uređenju enterijera prostorija u kojima žive i provode najviše vremena.

3. Osoblje

Od ukupno 29 zaposlenih, tehničko i administrativno osoblje čini 17 lica, dok stručna služba zapošljava dva stručna radnika i deset vaspitača. Stručni radnici su po obrazovanju pedagog i psiholog, a vaspitači su iz redova nastavnika (2), učitelja (1), defektologa (2), socijalnih radnika (1 – viša škola za socijalne radnike) i pedagoga (1 – filozofski fakultet i 3 – viša pedagoška/vaspitačka akademija). Mada je rad svih zaposlenih u funkciji zaštite dece bez roditeljskog staranja, neposredni rad sa decom ostvaruje 6 vaspitača (plus dva koji na nivou Doma dežuraju u noćnoj smeni), dok su ostali angažovani u radu sa decom na internatskom smeštaju. Odnos broja dece i vaspitača kreće se u odnosu jedan vaspitač na pet do osam korisnika organizovanih u šest vaspitnih grupa. Koordinatorica stručnog tima je pedagog, koja je u ranijem periodu bila direktorka ovog Doma. Aktuelni direktor je po struci ekonomista i na ovoj funkciji je 2,5 godine. Budući da je prethodno radio u privredi, on eksplicitno iznosi stav da „praksa postavljanja direktora iz redova socijalnih struka i redova zaposlenih u Domu nije dobra jer ti ljudi nisu menadžeri“. Menadžerski pristup u radu je neophodan i svakako poželjan, ali pod uslovom da uvažava potrebe struke i unapređuje osnovnu delatnost.

Prema kapacitetu ustanove, broj vaspitača je zadovoljavajući. Međutim, smatramo da je ozbiljan nedostatak to što Dom ima samo jednog psihologa i pedagoga, s obzirom da su na njih usmerena i deca iz internata. Realno je nemoguće da jedna osoba prati razvoj 270 dece i mladih na odgovarajući način. Mada se zaposleni nisu žalili, napominjući da

pomoć nije potrebna svakom detetu i da najveći broj delikatnih situacija rešavaju vaspitači, iz razgovora sa decom smo stekli utisak da im pedagog i psiholog nisu bliski i da nemaju potrebu da im se obraćaju. Šta više, neka deca ih doživljavaju kao „višu instancu“ koja je gotovo pretnja (ne zastrašujuća, ali neprijatna), ukoliko samostalno ili uz pomoć vaspitača ne razreše konkretan problem (obično se radi o tipičnim mladalačkim problemima u vezi učenja, nestašluka, kašnjenja i sl.). Lociranost kancelarija pedagoga i psihologa u upravnoj zgradi, takođe ne doprinosi osećaju bliskosti: praksa odlaska kod psihologa i pedagoga samo kada postoji problem dodatno obeležava dete i dovodi ga u neprijatan položaj, a na drugoj strani deluje blokirajuće na decu koja možda „ne moraju“ da idu kod njih, ali to ne znači da nemaju potrebu. U tom smislu, smatramo da bi trebalo uložiti više napora u stvaranje bolje i kontinuirane komunikacije sa svom decom, i to bez obzira da li im je potrebna stručna pomoć.

Na pitanje da li je sada, s obzirom na daleko manji broj dece u Domu, lakše i efikasnije raditi nego ranije, osoblje je imalo potrebu da opširnije objasni ovo pitanje. Na osnovu dosadašnjeg iskustva oni smatraju da je izmeštanje dece iz doma na porodični smeštaj, tj. hraniteljstvo, sasvim izvesno, stvorilo bolje uslove za njihov kvalitetniji stručni rad i mogućnost primene principa individualizacije. Međutim, iz ugla najboljeg interesa deteta, kako kažu „...pošto-poto staviti dete u hraniteljsku porodicu nije uvek i najbolje rešenje za konkretno dete“. Osoblje ističe da se u praksi već pokazuju i određene negativne posledice ovog procesa, odnosno dešava se da se dete iz hraniteljske porodice vrati u

Dom jer ne može da se adaptira, da bi mu se samo posle nekoliko meseci ponovo pronašla nova hraniteljska porodica. Slično mišljenje i iskustva imaju i zaposleni u drugim ustanovama. Vaspitači i stručni radnici se uglavnom slažu da je za mlade uzraste, generalno gledano, hraniteljstvo bolje rešenje od ustanove. Međutim, svi ističu da se za razliku od hranitelja, u domu deci obezbeđuje visokostručan kadar koji daleko bolje može da identifikuje dečije potrebe i reaguje na pravi način. Takođe, snatraju da kod hranitelja vrlo često ne postoji stvarna briga za dobrobit deteta, već je motivacija isključivo materijalne prirode što čak i deca prepoznaju i osećaju. Zaposleni u domovima ističu da oni sa svom decom, kada napuste ustanovu i započnu samostalan život, ostaju u bliskom kontaktu; uobičajeni su odlasci na svadbene i druge proslave bivših šticećenika, podrška i pomoć tokom celog života. Sasvim je jasno da uloga i položaj ne samo vaspitača, već celokupnog osoblja utiče na određeni ugao viđenja cele situacije, ali verovatno da je istina, kao i u većini slučajeva, negde na sredini.

Inače, zaposleni u Domu u Užicu imaju dugogodišnji radni staž i iskustvo u radu sa decom (oko 20–30 godina), a na pitanje da li bi menjali svoj posao, gotovo svi su odgovorili da ne bi, jer vole ono što rade. Ipak, smatraju da je njihov posao potcenjen i da ima loš društveni status, da je neadekvatno plaćen u odnosu na veliku odgovornost koju imaju za odrastanje ove osetljive populacije. Koliko god da je

ovakav utisak zaposlenih argumentovan, nije potkrepljen i odgovarajućim rezultatima. Deca nemaju razvijene bliske odnose, mnogi se osećaju usamljeno i prepušteni sami sebi; u odnosu zaposlenih prema šticećenima prenatlažen je neodgovarajući drugarski odnos, a uočljiv nedostatak uvažavajućeg i zaštitničkog odnosa, kakav vaspitač i odrasla osoba treba da ima prema deci i mladima. Drugim rećima, ne uočava se atmosfera vršnjačke povezanosti i pripadnosti, mladalačkog entuzijazma i optimizma, a sa zaposlenima potrebne bliskosti i poverenja, ali i neophodne distance važne za razvoj integriteta šticećenika.

Kada je reć o edukaciji stručnih radnika u Domu u Užicu, može se konstatovati da postoji vrlo bogata i raznolika lista edukacija kroz koje su prošli. Sa liste od više od 30 edukacija izdvojićemo samo neke koje nam se čine korisnim za neposredni rad sa decom bez roditeljskog staranja: Izrada individualnog plana zaštite, Otpust dece iz institucije, Metode i tehnike radionićarskog rada, Primena Bukvara dećjih prava u širenju poruka Konvencije Ujedinjenih nacija, Podrška prirodnim roditeljima da ne napuštaju decu, Vaspitanje za zdravlje kroz životne veštine, Škola bez droge, Prevencija i suzbijanje trgovine ljudima... Uvidom u dokumentaciju zaključili smo da je forma ispoštovana i vrlo detaljna (plan zaštite korisnika, lista praćenja, izveštaji...), ali nam je skrenuta pažnja da zbog previše administrativnih obaveza ostaje malo vremena za kvalitetniji i neposredni rad sa decom.

Preporuke

- Prvenstveno podsticati osoblje na profesionalno usavršavanje iz oblasti koje se odnose na probleme sa kojima se suoćavaju u svakodnevnom radu i za koja su im potrebna dodatna znanja;
- poboljšavati uslove života i rada celokupnog osoblja povećavanjem njihovih zarada, i stimulativnim merama propagirati kreativne ideje i pristup korisnicima;
- pojednostaviti administrativne obaveze kako bi se obezbedilo više vremena za kvalitetniji i neposredan rad sa decom;
- razviti komunikaciju dece sa psihologom i pedagogom i unaprediti je na nivo svakodnevne prakse;
- osmisliti radionice i druge vidove kontinuiranih aktivnosti koji bi doveli do većeg otvaranja dece i poboljšali međusobnu komunikaciju;
- obezbediti veće i znaćajnije ućešće stručnjaka ustanove pri donošenju odluke o prebacivanju deteta u drugu sredinu; razvijati kriterijume za koju decu je porodićni

smeštaj jedino i/ili najbolje rešenje, a za koju i dom može biti alternativa; izbegavati promene smeštaja dece, osim kada je to zaista neophodno;

- podsticati tribine i razmenu iskustava ljudi iz prakse međusobno i sa relevantnim institucijama oko pitanja i dilema u vezi sa reformskim procesima.

4. Medicinska nega

Zdravstvena zaštita šticećenika Doma za decu i omladinu „Petar Radovanović“ u Užicu je u celini obezbeđena preko lokalnih zdravstvenih ustanova, uz prednost da se stomatološka ambulanta nalazi u okviru Doma, pa je u tom smislu ovaj način zdravstvene zaštite dostupniji šticećenicima.

U Domu nema zaposlenih medicinskih radnika, dok je pre desetak godina postojalo radno mesto medicinske sestre. Sada kompletnu brigu o zdravlju dece preuzimaju vaspitači koji dete vode u najbliži dispanzer Doma zdravlja. Saradnja sa zdravstvenim ustanovama se procenjuje kao dobra, a pregledi se zakazuju telefonom kod izabranog lekara. Zaposleni su zadovoljni i uslugama Hitne pomoći, kao i organizacijom specijalističkih pregleda koji su im uglavnom odmah dostupni, čak i kada postoje „liste čekanja“. Ovakva saradnja zdravstvenog sektora i senzibilitet prema socijalnoj ustanovi je svakako izuzetna, i bilo bi dobro da postoji i u drugim sredinama.

Zdravstvena dokumentacija je obavezni deo dokumentacije koja prati šticećenika od njegovog ulaska u ustanovu, tako da se karton po službenoj dužnosti prebacuje u novo mesto boravka i nalazi se u dispanzeru kome dete pripada, u zavisnosti da li je dete predškolskog ili školskog uzrasta. Takođe, i prilikom napuštanja ustanove karton odlazi sa detetom dalje. Od medicinske dokumentacije u ustanovi se nalaze samo izveštaji sa specijalističkih pregleda i oni se odlažu u dosije deteta.

Prilikom prijema deca često stižu bez odrađene vakcinacije pa se taj postupak pokreće tokom boravka u Domu. Često su prisutni i higijenski problemi, neretko i vaške, posebno kod devojčica sa dužom kosom. Ovakve situacije još jednom potvrđuju nedostatke u zdravstvenom tretmanu i opštoj brizi o deci pre smeštaja u ustanovu.

U trenutku posete u ustanovi se nalazilo pet enuretičara koji se na dva meseca vode na redovne kontrole kod nefrologa. Ni kod jednog nisu ustanovljeni organski uzroci enureze, dobijaju farmakološku terapiju čija se uspešnost procenjuje kao slaba, ali se ništa od drugih metoda, kao buđenje ili psihoterapija, ne sprovodi. Ono što vaspitači rade kao podsticaj kod odvikavanja od noćnog mokrenja je da sami šticećenici vode kalendare umokravanja, crtajući oblačiće i sunce u zavisnosti od toga kako je protekla prethodna noć. Ovaj pristup je svakako nedovoljan, i dodatno upućuje na neophodnost bližeg kontakta i saradnje dece sa psihologom.

U ustanovi nema zaraženih virusom hepatitis B i sva deca su vakcinisana protiv ovog virusa. Nema, a po sećanju nije ni bilo, pozitivnih na hepatitis C niti na HIV virus. Nema ni dijabetičara u populaciji domske dece, dok je jedan prisutan u internatu. Dvoje šticećenika (stari 15 i 18 godina) je sa problemima u ponašanju i vode se na zakazane kontrole u Institut za mentalno zdravlje čiji su pacijenti, i gde im je propisana farmakološka terapija. I jedan dečak od 13 godina dobija ozbiljnu medikamentoznu terapiju (eftil, largaktil, risar). Na pitanje zbog čega toliki lekovi, dobili smo odgovor da dečak „bez povoda psuje, pljuje, razbacuje stvari“. Inače, ide u specijalnu školu, a psiholog smatra da bi po sposobnostima mogao da nastavi srednju. Budući da je u Domu ukupno 10 dece klasifikovanih od strane nadležne komisije kao lako mentalno ometeni, smatramo da je farmakološko lečenje koje se preduzima prema pomenutoj deci izrazito rigidan pristup. Umesto ozbiljnog bavljenja uzrocima nepoželjnog ponašanja i njihovim eliminisanjem, psihijatri se i dalje najradije odlučuju za velike količine lekova. S obzirom da se u konkretnom slučaju radi o deci, i to sa verovatno težim emotivnim i svakim drugim iskustvom, teško da će ovakvo lečenje dati bilo kakav pozitivan

rezultat. Nažalost, slična je praksa i u drugim ustanovama.

U Domu se nalazi jedna devojčica sa multiplex sclerosom kojoj dolazi fizijatar i radi sa njom određeni set fizikalnih vežbi. Dodatno se plaćaju i usluge logopeda koji, u trenutku posete, radi sa četvoro dece od kojih najmlađi ima osam godina, a najstarija devojčica 17. Nijedno od ove dece-mladih ne muca, što bi bilo jedino opravdanje za logopedski rad na ovim uzrastima kada je razvoj glasova završen, a svi drugi aspekti govora razvijaju se kroz prirodnu, posebno vršnjačku komunikaciju, a ne u veštačkoj terapijskoj situaciji uz logopeda.

Medikamentoznu terapiju dele vaspitači, u čijoj sobi se i drže zaključani lekovi. Slučajevi da dete odbija uzimanje leka se dešavaju najčešće kao posledica neprihvatanja leka u vidu tableta i kapsula kada im se izlazi ususret i, ako je to moguće, daje odgovarajući lek u obliku sirupa. U slučaju nekog drugog uzroka odbijanja terapije pristupa se metodama razgovora i ubeđivanja, što se najčešće uspešno završi, a ukoliko i to ne da pozitivne rezultate pravi se beleška da je dete odbilo uzimanje leka i traži odgovarajuće rešenje.

Sistematski pregledi se obavljaju u okviru škole. U ustanovi ne postoji stacionar već samo deo prostora za izdvajanje dece, no, do sada nisu imali epidemije niti drugih razloga za korišćenje ove prostorije.

Ginekološka zaštita je obezbeđena preko privatne ginekološke ordinacije i ti pregledi se organizuju preko vaspitača. Trudnoće se u ustanovi dešavaju retko, najčešće se završavaju abortusom, a pre nekoliko godina su imali i slučaj željene trudnoće koji se završio porođajem i udajom devojčice. Povremeno se organizuju edukativna predavanja za decu.

Štrajkova glađu nije bilo u ustanovi. Prirodnih smrti takođe nije bilo. Zabeležen je jedan suicid 1997. godine, kao i jedan nesrećni slučaj kada se štićenica Doma utopila 1999. godine. U slučaju sumnje na mogućnost suicida vrši se intenzivniji nadzor i koriste usluge psihijatra. Osoblje nije prošlo nikakvu edukaciju iz te oblasti, kao ni iz oblasti postupanja prema uznemirenim i

agresivnim osobama, pa se i u tim situacijama koriste ličnim sposobnostima da smire dete, da ga odvoje od drugih, i da posle toga konsultuju psihijatra.

Stomatološka zaštita je značajno poboljšana otkako se u okviru ustanove nalazi ambulanta koja je uređena od donacije i počela da radi u jesen 2008. Po rečima doktorke, u trenutku kada je ambulanta počela sa radom stanje zuba kod dece je bilo prilično loše, ali je u proteklom periodu značajno popravljeno. Urađena je i jedna protetika koja je bila neophodna zbog posledica nastalih usled povrede koju je štićenica zadobila od oca. Drugih slučajeva i posledica izazvanih nasiljem nije bilo. Inače, stomatološka ambulanta je namenjena domskoj deci, deci iz vrtića, srednje škole i deci sa invaliditetom, i obuhvata oko 1200 pacijenata. Dobro je opremljena i u njoj radi doktor stomatologije sa jednom stomatološkom sestrom. Vodi se dnevna evidencija pregleda kao i mesečni i šestomesečni izveštaji. Postoji zaštita, kako pacijenata tako i osoblja korišćenjem rukavica, plastičnih čaša, kompresa. Za sterilizaciju se koristi sterilizator na bazi suve toplote, a kontrola sterilizacije se vrši kontrolnim trakama. U ambulanti postoji set za antišok terapiju.

Jelovnik se sastavlja svakog petka i na tome radi komisija koju čine kuvar, socijalni radnik i jedan štićenik. Konsultativno se koriste usluge Instituta za higijenu. Postoji mogućnost za pripremanje posebnih obroka u slučajevima dijabetesa, gojaznosti, ali i iz verskih razloga (u ustanovi ima dece islamske veroispovesti iz Sandžaka). Voća ima na jelovniku 2 do 3 puta nedeljno. Deci do četvrtog razreda osnovne škole se šalje užina u školu što je najčešće voće, kolač, sok i sl. Deca su potvrdila da je hrana raznovrsna, da im je dostupna i da su zadovoljni njenim kvalitetom.

Uzorci hrane se ostavljaju u frižideru i čuvaju 48h, a nadležna zdravstvena služba svake nedelje vrši uzorkovanje i proveru sanitarnog stanja kuhinje i hrane. Svi angažovani u kuhinji imaju sanitarne knjižice i redovne sanitarne preglede. Treba istaći da se uprava Doma opredelila za politiku kvaliteta SRPS ISO 9001 I HCCP sistema bezbednosti hrane. U vreme naše posete privodila se kraju izrada

završnih dokumenata (procedura, uputstava, izveštaja i sl.), u skladu sa zahtevima navedenih standarda. U Domu su već bili u funkciji potpuno nova kuhinja i trpezarija koju koriste sva deca, za čiju

nabavku su sredstva obezbedili Ministarstvo socijalne politike i Ministarstvo obrazovanja. Ovakav primer saradnje različitih ministarstava morao bi da bude pravilo, gde god to potrebe nalažu.

Preporuke

- U saradnji sa zdravstvenim službama razviti nove metode pristupa deci sa enurizmom;
- poboljšati informisanost dece i mladih o zaštiti zdravlja, s akcentom na rizična ponašanja i prevenciju;
- neophodno je stručno preispitivanje svih slučajeva koji su pod psihijatrijskom terapijom.

5. Sadržaji i organizacija rada sa korisnicima

U momentu naše posete struktura dece prema uzrastu bila je sledeća: od 7 do 14 godina – 10; od 14 do 18 godina – 24; preko 18 godina njih 5. Nešto više je dečaka (23) nego devojčica (16). Sem dva deteta koja su manje od godinu dana u ustanovi, ostali su prošli period adaptacije i u Domu su više od jedne godine (18 dece je od 1–5 godina, 16 dece od 5–10 godina i troje preko 10 godina). Interesantno je da je skoro četvrtina od ukupnog broja dece, tačnije njih deset, razvrstana u kategoriju lako mentalno ometenih, a jedno dete je sa telesnim oštećenjem. Specijalnu školu pohađa 9 korisnika (8 – osnovnu, 1 – srednju), jedan korisnik ide u školu za osnovno obrazovanje odraslih, dok ostali idu u redovnu školu. Struktura u odnosu na dijagnostikovane razvojne poremećaje ukazuje da ih većina dece nema (32). Najviše dece je u Domu zbog socijalnomaterijalnih problema u primarnoj porodici (18), kao i zbog potpunog ili delimičnog lišenja roditeljskog prava (15).

U toku razgovora sa jednim dečakom sa teškoćama u razvoju i sa njegovim vaspitačem ispostavilo se da se u specijalnoj školi u odeljenju u koje on ide nalaze samo deca iz Doma. Ova deca su trostruko segregisana: žive u Domu, idu u specijalnu školu i idu u odeljenje sa decom iz Doma; oni su potpuno onemogućeni da se druže sa decom iz otvorene sredine, pa makar ona bila i sa teškoćama u razvoju. Posebno je pitanje zbog čega ova deca uopšte idu u specijalnu školu? Bez obzira da li se radi o zaostajanju u mentalnom

razvoju ili o lišenosti socijalnih podsticaja tokom razvoja, boravkom u specijalnoj školi oni će se još više produbiti. Njihove šanse za uključivanje u život zajednice su zabrinjavajuće male i to zbog neadekvatnih postupaka i propusta koji se čine u obrazovnom i sistemu socijalne zaštite.

Kao što smo već pomenuli, svaki vaspitač u grupi ima 5 do 8 korisnika. Sem po polu, grupe su u odnosu na druge kriterijume heterogene. Kada dete dođe u Dom, odlučuje se u koju grupu i kod kog vaspitača će biti smešteno. Kriterijumi za ovu odluku, kako nam je rečeno, zasnivaju se na dokumentaciji Centra za socijalni rad i proceni stručnih radnika i vaspitača. Neki vaspitači su rekli da to zavisi i od trenutnog broja dece u grupi. Interesantno je i da vaspitač muškog pola vodi jednu žensku grupu. Međutim, pretpostavljamo da je to situacija koja se u ustanovama teško može izbeći, ali se eventualni nedostaci lako mogu nadomestiti saradnjom između vaspitača. Adaptacioni period traje od 3 do 6 meseci. Na pitanje koji su najčešći problemi u ovom periodu, većina osoblja smatra da nema nikakvih problema, dok je samo jedan vaspitač kazao da je to separacija od prirodne porodice i da se najčešće manifestuje različitim oblicima poremećaja ponašanja dece.

Radno vreme vaspitača uređeno je po smenama. I osoblje i korisnici su odgovorili da to odgovara zahtevima grupe, odnosno da nije moguće napraviti idealan raspored, jer su i deca u različitim smenama u školi. U skladu s tim jedan od vaspitača objašnjava da „nije problem dužina i

raspored radnog vremena, već kvalitet i sadržaj rada sa decom... dece nema puno, i kad određeni vaspitač nije u smeni mi znamo šta se dešava među decom...“.

Ovakav stav upućuje na postojanje kolegijalnosti i saradnje među osobljem što svakako doprinosi i zaštiti interesa dece

Program rada sa grupom i programe individualnog rada sastavlja uglavnom matični vaspitač sam, ili u saradnji sa stručnim saradnicima. Pri sastavljanju sadržaja programa rada većina vaspitača se rukovodi dokumentacijom deteta i Priručnikom Ministarstva. Uvidom u program rada za jednu vaspitnu grupu konstatovali smo da se sadržaji odnose na sledeće oblasti: učenje, socijalizacija i razvoj ličnosti, sticanje navika, slobodno vreme i zdravstvene delatnosti. Takođe, u skladu sa sadržajima, za svako dete konkretizovani su zadaci, metode i oblik rada. Iz dokumentacije o programu rada i aktivnostima koje se realizuju sa decom stiće se utisak da su oni vrlo bogati i raznovrsni: socijalne veštine, priprema za otpust, borba protiv trgovine ljudima, program pomoći u učenju, rad na računaru, edukativne i brojne kreativne radionice (likovna, stolarska...), oblikovanje tela (teretana), odbojka, stoni tenis i drugi sportski sadržaji.

Analizirajući ovakvu strukturu i sadržaj programa rada koji je, uz još niz izveštaja i spiskova obavezan, zapitali smo se da li, kad i kako uspevaju da realizuju sve te zadatke i aktivnosti. Na konkretna pitanja šta, koja sredstva i postupke, kako, koliko često i u kojim situacijama koriste u radu sa decom dobili smo skromne odgovore. Iz razgovora sa decom može se zaključiti da se njihova svakodnevica uglavnom svodi na dogovaranje sa vaspitačem o obavljanju dnevnih obaveza, pružanje pomoći u učenju, brige o ličnoj higijeni i izgrađivanju higijenskih navika. Korisnici sa kojima smo razgovarali ističu da slobodno vreme provode sa decom iz Doma, gledaju televiziju ili igraju neke društvene igre. Po njima, neki organizovani sadržaji postoje ali su vrlo retki. Čini se da osoblje u praksi ne prepoznaje mogućnost primene niza edukacija kroz koje su nam rekli da su prošli. Individualni rad je znatno

zastupljeniji od grupnog. S obzirom da broj dece po grupama dozvoljava rad u skladu sa potrebama konkretnog deteta, i imajući u vidu odgovore dece da se većina vremena posvećuje učenju, a da onaj ko zasluži može da igra video igrice u prostoriji vaspitača, naš je zaključak da kvalitet i sadržaj rada sa korisnicima nije na zavidnom nivou. Na pitanje, da li postoje neki specifični problemi, da li postoje situacije sa kojima se teško nose, osoblje se izjasnilo da nema takvih situacija. Kada smo pitali decu da li im je poznato koja su njihova prava i da li su čuli za Konvenciju o dečjim pravima, svi su rekli da ne znaju šta je to. Negativne odgovore smo dobili i na grupu pitanja vezanih za primenu Posebnog protokola za zaštitu dece u ustanovama socijalne zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja. Iako je u upravnoj zgradi (gde deca retko borave) istaknuto obaveštenje, odnosno telefon osobe kojoj deca mogu da se obrate u slučaju potrebe, ovu informaciju nismo zapazili u stambenim jedinicama gde provode najveći deo vremena. Osoblje nam je objasnilo da je ovo obaveštenje bilo i u stambenim jedinicama, ali ga deca vrlo brzo ili pocepaju ili išvrljaju... Bez obzira na to, ostaje utisak da vaspitači i stručni radnici nisu osmislili i realizovali adekvatne sadržaje kojima bi, u prihvatljivoj i zanimljivoj formi, deci preneli važna znanja i veštine. Konvencija o pravima deteta, veštine komuniciranja, sprečavanje i rešavanje konflikata itd., samo su neke od tema sa kojima se deca mogu upoznati kroz niz zabavnih radionica, takmičenja, kreativni rad itd. Podmlađivanje stručnog kadra do koga će neminovno doći, svakako će doprineti uvođenju novih metoda i pristupa u radu sa decom. Ipak, i trenutno zaposleni bi morali da pokažu više spremnosti i entuzijazma u obavljanju svog posla, pogotovo što bi rezultati bili korisni kako deci, tako i njima.

Pravilnikom o stimulativnim i vaspitno-disciplinskim merama predviđene su nagrade i kazne za korisnike Doma, mada nam je rečeno da se ovo drugo uglavnom odnosi i primenjuje prema deci na internatskom smeštaju. Vaspitno-disciplinske mere podrazumevaju opomenu, ukor i ukor pred raskid ugovora. Što se nagrada tiče, deca najčešće dobijaju knjige, pribor i ređe, novčanu nagradu. Iz razgovora

sa decom stekli smo utisak da nagrade nisu baš česte, mada se jedan mališan ogradio „da ih možda ima i više, ali oni nisu uvek upoznati“. Deca, naravno, vole poklone i nagrade pa je sasvim moguće da nagrađivanje drugih izaziva malu zavist ili nezainteresovanost. Vaspitači bi možda trebalo da daju veći značaj ovom aspektu, da nagrade budu šireg spektra i češće (pri čemu ne treba da budu skupocene, izuzev u specifičnim prilikama), da se sam postupak izbora dobitnika i nagrada učini važnim, i da u tome učestvuju sva deca.

Obrazovni proces svakog deteta nadzire i prati matični vaspitač. Nema

sumnje da su u ovom segmentu vaspitači i Dom veoma angažovani: odlaze na roditeljske sastanke, imaju stalnu komunikaciju sa razrednim starešinama i psiholozima u školama, koordiniraju obaveze škole i Doma sa ličnim potrebama dece... To je, svakako, pozitivan pristup, ali nakon niza godina u službi može dovesti do fizičke i emotivne iscrpljenosti i smanjenja angažovanja. Zato je veoma važno da država i u ovoj delatnosti, kao u nekim drugim, osmisli različite programe za stimulisanje zaposlenih, poboljšanje uslova rada i očuvanje njihovih ličnih i profesionalnih kapaciteta.

Preporuke

- Podsticati osoblje na profesionalno usavršavanje i primenu stečenih znanja i veština u praksi, posebno onih programa i sadržaja koji se odnose na fazu pripreme za otpust dece;
- obezbediti prostorne uslove koji nedostaju za obavljanje kvalitetnog stručnog rada, obezbediti dovoljan broj kompjutera, podsticati decu da koriste prostorije čitaonice i Internet kluba sa drugom decom koja su na internatskom smeštaju;
- pri sastavljanju planova i programa zaštite dece, kao i u ostalim segmentima rada, više voditi računa o principu participacije;
- vaspitači i stručni radnici treba da imaju angažovaniji pristup nagrađivanju dece; postoji bezbroj mogućnosti da se deca motivišu i aktiviraju kroz igru, zanimljive radionice, seminare itd., pri čemu sistem nagrađivanja mora biti jasan i unapred poznat;
- kreirati situacije integracije (sportske, zabavne, kulturne, radne) i podsticati decu da se što više i kvalitetnije uključuju u događaje i tokove života lokalne zajednice.

6. Kontakti sa porodicom i zajednicom

S obzirom na populaciju, jasno je da bi najznačajniji kontakt sa spoljnim okruženjem trebalo da se odnosi na porodicu. Na pitanje koliko često osoblje Doma kontaktira sa porodicom, dobili smo vrlo odsečne odgovore: „nismo mi zaduženi za porodicu, o tome brine Centar... kada su praznici ili raspust, kontaktiramo Centar da ispita situaciju, pa onda zajedno procenimo da li da šaljemo dete kući...“ Ako je logično da je najbolji interes deteta povratak u primarnu porodicu, onda bi prioritet morao da bude intenzivniji rad i kontakt sa porodicom i to kroz koordinaciju i uključenost i Centra, i Doma i samog deteta. Neki su kao argument nepostojanja saradnje sa porodicom naveli i činjenicu da je reč o roditeljima kojima je potpuno ili delimično oduzeto roditeljsko pravo, te da je kontakt zapravo ometajući faktor u funkcionisanju deteta. Nema dileme da postoje situacije

kada je za dete bolje da nije u blizini i u kontaktu sa roditeljima, međutim, znatan broj dece je u ovom Domu zbog socioekonomskih problema u porodici i njihovim roditeljima nije oduzeto roditeljsko pravo. U svakom slučaju, kontakt i rad sa porodicom deteta, osoblje percipira kao odgovornost i zadatak Centra, što je pogrešan stav. Samo je jedan vaspitač izjavio da bi njihova uloga u ovoj saradnji mogla i trebalo da bude veća.

Kada je reč o ostalim oblicima saradnje sa centrima, osoblje nema zamerki. Svi se slažu da najtešnje saraduju tokom prijema i adaptacionog perioda, odnosno pri sastavljanju programa rada. Kasnije je kontakt ređi i to uglavnom telefonskim putem (u proseku, centri dolaze u posetu dva puta godišnje) i eventualno se ponovo intenzivira neposredno pred izlazak deteta iz Doma. Ovakva „saradnja“ u suštini to nije, i samo je dodatni argument u prilog

neophodnosti promene postojećih sistemskih rešenja i prakse. Čudno je da do sada niko nije pokušao da uspostavi komunikaciju preko Interneta (*Skype, MSN, FaceBook...*) između uputnih centara i korisnika, naročito u slučajevima kada su na većoj udaljenosti. Čini nam se da je to posebno važno kada je reč o deci i mladima, koji su, po prirodi stvari, vrlo prijemčivi za nove tehnologije. Ovaj vid komunikacije bi deci značio jako mnogo, a uputni centri bi mogli da imaju svakodnevnu informaciju direktno od deteta, bez troškova koje podrazumeva klasičan obilazak. Takođe bi bilo moguće ostvariti kontakt dece i roditelja ili srodnika, što nije bez značaja imajući u vidu težak ekonomski položaj socijalno ugroženih porodica.

Na pitanje o zadovoljstvu saradnjom sa drugim institucijama odgovori su bili vrlo zatvoreni. Osoblje smatra da ne postoje problemi ni na relaciji sa školom, ni sa Ministarstvom, kao ni s kolegama u Domu. Jedina otvorena diskusija bila je oko pitanja u vezi sa smanjenjem broja dece i efikasnosti hraniteljstva, ali čini nam se da je ona u velikoj meri motivisana ličnim strahovima. U skladu s tim, možda i nije čudno da su se na većinu pitanja iz ove grupe koja se odnosi na međusobnu i saradnju sa drugim institucijama davali socijalno poželjni odgovori.

Budući da je politika države da se broj dece bez roditeljskog staranja koja su na institucionalnom smeštaju smanjuje, a da pri tom nije jasno definisan pravac razvoja socijalnih ustanova ovog tipa, ovaj Dom je samo jedan od primera gde konkretna ustanova izdaje višak prostora ili proširuje delatnost i to na drugi sektor, u ovom slučaju sektor obrazovanja (internat za srednjoškolce, regionalni centar za stručno usavršavanje zaposlenih u obrazovanju, srednja umetnička škola). Ukoliko država i uprava Doma ne obezbede dodatna sredstva i profesionalne kadrove koji će obezbediti odgovarajuće funkcionisanje, podršku i zaštitu svim korisnicima usluga, sistem će ubrzo postati neodrživ, odnosno pokazaće ozbiljne propuste. Imajući u vidu da je reč o deci i mladima, svaki propust može imati trajne i nepopravljive posledice.

Kada je reč o kontaktu dece sa spoljnim okruženjem, osoblje ističe da se vrlo često organizuju odlasci u pozorište, bioskop, na koncerte, izložbe, različite posete vezane za obeležavanje konkretnih događaja i manifestacija (Božić, Uskrs, festival dečjih pesama u Beogradu, Dan planete, dodela nagrada...). Takođe, objašnjeno nam je da deca ostvaruju kontakt sa spoljnom sredinom i kroz raznovrsne i brojne posete Domu (povodom Dana policije organizovano je druženje i podela poklon-paketa, udruženje "Bajkera" iz Užica je organizovalo vožnju gradom, druženje u Domu i podelu novogodišnjih paketića, nevladine organizacije prirede predstavu i podele novogodišnje paketiće...). Međutim, deca kažu da kontakti sa spoljnim svetom postoje, ali da su vrlo retki. Neki od njih smatraju da odlasci na letovanja i zimovanja predstavljaju nagradu za pojedinu decu. Takođe, samo su nadareni pojedinci uključeni u gradske sportske aktivnosti u okviru sportskih ustanova ili klubova. Uvidom u spisak programa koje je Dom organizovao za decu tokom 2008. godine, uočili smo da je zaista veliki broj dece odlazio na izlete, letovanje, zimovanje i sl. ali nikada svi. Budući da su mnogi programi organizovani zahvaljujući donatorima, pretpostavljamo da su postojala ograničenja u smislu broja ili uzrasta dece. Iako je finansijski aspekt verovatno odlučujući faktor, smatramo da uprava mora pronaći način da obezbedi sredstva za odlazak sve dece. U slučajevima kada se organizuje neki program namenski, samo za određenu grupu (npr. takmičenje, učestvovanje po pozivu i sl.), i nema mogućnosti da svi prisustvuju događaju, zaposleni moraju dati deci adekvatno objašnjenje i unapred osmisliti neku drugu aktivnost kao zamenu. Sam osećaj neke dece da nisu ravnopravna, apsolutno je neprihvatljiva i vrlo opasna pojava. Zbog toga, vaspitači, stručni radnici i uprava moraju sa mnogo više pažnje da se posvete ovom problemu.

Kada je reč o odnosu „komšiluka“ prema deci iz Doma, osoblje ističe da je zadovoljavajuć, dok deca smatraju da ih neki prihvataju i druže se sa njima, a neki ne. Jasno je da vaspitači i drugo osoblje ne mogu promeniti odnos društva i lokalne zajednice prema deci, ali svakako mogu da utiču na promenu predrasuda. Takođe,

njihov zadatak jeste rad na osnaživanju ličnosti deteta i izgradnji njegovog identiteta. Organizovanje dodatnih sadržaja u koje bi bila uključena i deca van Doma, kao i podsticanje domske dece da se uključe u različite aktivnosti u lokalnoj zajednici, značajno bi doprinelo otvaranju dece, jačanju sposobnosti za komuniciranje i prepoznavanju sopstvenih vrednosti. Kako smo zapazili, ne podstiče se ni druženje u samom Domu između dece bez roditeljskog staranja i dece na internatskom smeštaju. Bez obzira na razliku u godinama (naročito u odnosu na najmlađe štice), smatramo da je moguće osmisлити i realizovati brojne

programe u kojima bi zajedno učestvovali i družili se, koji bi bili svima korisni.

Do sada, Dom nije razvio program stanovanja uz podršku. Iako su, prema rečima direktora, poslednjih godina dobili brojne donacije, za pokretanje ovog projekta nije bilo uslova. Situacija se nedavno promenila dobijanjem jednog dvosobnog stana, koji će Dom opremiti za život četvoro štice. Nadaju se da će opština i preduzeća ispuniti obećanje i obezbediti posao za mlade koji će prolaziti kroz program osamostaljivanja. Smatramo da je ovaj novi oblik socijalne zaštite veoma važan, jer daje mogućnost stvarnog osamostaljivanja i osposobljavanja za život u zajednici.

Preporuke

- Razvijati praksu saradnje sa nevladinim sektorom i drugim institucijama i organizacijama iz lokalne sredine;
- u saradnji sa nadležnim institucijama i lokalnom zajednicom raditi na razvijanju aktivnosti i programa podrške za decu i mlade koji se spremaju za izlazak iz Doma;
- preduzeti sve mere i uložiti napor da se obezbede kontakti deteta sa prirodnim roditeljima gde god je to moguće, i to kroz angažovanje svih odgovornih činilaca; utvrditi jasne standarde i kriterijume postupanja u vezi sa kategorijom roditelja za koje se može oceniti da je bolje da ne budu u čestom ili bilo kakvom kontaktu sa detetom, kako bi se predupredila proizvoljna i lična rešenja;
- uspostaviti internet komunikaciju štice sa uputnim centrima za socijalni rad, a preko njih i sa roditeljima i drugim osobama koje su detetu značajne;
- kreirati nove programske sadržaje u kojima bi učestvovala i deca van Doma;
- posebnu pažnju posvetiti ravnopravnom tretmanu dece i obezbediti da programi i aktivnosti budu dostupni svima;
- posvetiti ozbiljnu pažnju ublažavanju trauma i radu na osnaživanju dece, u smislu samopoštovanja i samoostvarivanja, negovanja različitosti i promocije individualnih vrednosti svakog deteta ponaosob;
- uspostaviti bazu podataka sa centrima za socijalni rad, sa potencijalnim poslodavcima u Užicu, kao i u sredinama iz kojih deca potiču, kako bi se obezbedili uslovi za samostalan život dece i kontinuitet programa podrške osamostaljivanju.

7. Garancije prava i sloboda korisnika

U prethodnom odeljku smo već izneli naš stav o potrebi većeg angažovanja zaposlenih u Domu u praćenju i podsticanju komunikacije i odnosa dece sa roditeljima, prijateljima, starom školom i dr.

Prilikom posete Domu i u razgovoru sa decom nismo uočili problematične stavove, prikrivanje, nesigurnost, niti očigledne znakove koji bi ukazivali na moguće zlostavljanje ili zanemarivanje dece. Ipak, veću pažnju

treba pokloniti negovanju uvažavajućeg odnosa prema svakom detetu podjednako i preduzeti mere da se eventualni primeri neravnopravnog tretmana i „privilegovanih“ otklone. U suprotnom, pojedina deca bi se mogla smatrati zanemarenom.

Ustanova je organizovala Dečiji parlament i uradila Pravila o radu dečijeg parlamenta Doma. Međutim, i vaspitači i deca kažu da se najveći broj pitanja rešava u svakodnevnom radu sa vaspitnim grupama. Iako Parlament postoji, nismo dobili

preciznu sliku šta je njegova funkcija i koje aktivnosti ima. Iz uopštenih i nejasnih odgovora zaključujemo da odrasli shvataju ovaj institut kao dečiju igru, a deca ne prepoznaju značaj uključivanja i angažovanja na ovom planu. Svi su pomenuli predstavnika dece u komisiji za sastavljanje jelovnika, dogovore oko putovanja ili grupnih odlazaka, razrešavanje eventualnih sporova između različitih grupa i sl. Dečiji parlament je još jedan primer nedovoljno iskorišćenih mogućnosti za angažovanje dece i podsticanje njihove odgovornosti, ali i za zaštitu njihovih prava. Još jednom ističemo da su zaposleni prošli veliki broj edukacija, ali se kod dece taj rezultat ne vidi. Verujemo da bi promena ugla gledanja kod zaposlenih bila od koristi, u smislu da stečena znanja pretoče u konkretne programe i veštine. Neophodno je, pri tom, uključiti decu u svaki segment – od planiranja, preko razrade detalja, izbora načina i postupaka, vremena i prostora itd., do same realizacije aktivnosti.

U Domu vidno nedostaje veći broj oglasnih mesta sa istaknutim važnim informacijama. To ne moraju biti skupe oglasne table, dovoljno je da deca po hodnicima, u dnevnim boravcima i drugim prostorijama gde najčešće borave stalno imaju pred očima pravila ponašanja, dečija prava i druge univerzalne vrednosti,

korisne savete i sl. Šta više, oni bi, uz pomoć vaspitača, trebalo da sami osmisle, ispišu, oslikaju oglasne prostore ili papire koje će rasporediti na odgovarajuća mesta.

Pravnica Doma nema uobičajene kontakte sa decom. Kao i u većini socijalnih ustanova, ona se stara o radnim odnosima, propisima i pravnoj dokumentaciji, javnim nabavkama... Angažovana je u stručnom timu zajedno sa psihologom i socijalnim radnikom na proveri dokumentacije prilikom prijema deteta u ustanovu. Iako centri za socijalni rad pokreću postupak za lišavanje roditeljskog prava, prema njihovom iskustvu najčešće se radi o problemima sa alkoholom, zlostavljanjem ili grubim zanemarivanjem deteta. Ukoliko deca imaju probleme pravne prirode u lokalnoj sredini, obično ih razrešava vaspitač. Ukoliko, pak, dete ima ovakav problem u sredini iz koje je došlo (npr. pravno-imovinske prirode, ili pojavljivanje na sudu i sl.), onda se time prevashodno bavi uputni organ, odnosno Centar za socijalni rad. Pravnici i socijalnoj radnici nije poznato da je neko dete ikada bilo, ili da postoji opasnost da bude žrtva pravne, finansijske ili druge manipulacije odraslih. Međutim, smatramo da bi i pravnik i socijalni radnik (uz vaspitače, psihologa i pedagoga) morali biti više upoznati sa statusom svakog korisnika, i da bi, paralelno sa centrima, i u tom smislu trebalo da vode računa o zaštiti interesa deteta.

Preporuke

- Podsticati decu da se organizuju oko zajedničkih ideja i projekata i da se bore za njihovo ostvarenje; Dečiji parlament i/ili druga neformalna udruženja (po vaspitnim grupama, po uzrastu i sl.) mogu biti veoma dobar način da stiču socijalne veštine potrebne za kasniji život u zajednici;
- obezbediti da u svakoj stambenoj jedinici deca imaju informacije vezane za interni tim, odnosno kome mogu da se obrate u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja; takođe, detaljnije upoznati decu sa sadržajem i svrhom ovog i drugih važnih dokumenata;
- ustanova mora biti upoznata sa svim podacima koji su, ili mogu postati važni za ostvarenje prava deteta; Dom ima puno pravo da, zajedno sa centrima za socijalni rad, radi na zaštiti dečijih prava i interesa.

DOM ZA DECU I OMLADINU "DUŠKO RADOVIĆ" U NIŠU

1. Uvodne napomene

U skladu sa politikom deinstitucionalizacije, kapacitet Doma za decu i omladinu „Duško Radović“ u Nišu smanjen je sa nekadašnjih 96 mesta na 36, koliko je predviđeno novom Odlukom o mreži ustanova socijalne zaštite za smeštaj korisnika. U trenutku posete, u Domu je bio ukupno 31 korisnik, uzrasta od 14–26 godina, od kojih je devetoro punoletno. Inače, pomenutom Odlukom u ovu ustanovu se mogu smestiti deca i mladi od 7–18, odnosno do 26 godina, ali se zasad uspeva u tendenciji da donja granica bude 14 godina.

Dom se nalazi u urbanom delu Niša, u objektu koji svojom veličinom prevazilazi potrebe projektovane strategijom reforme socijalne zaštite. Zbog toga je još 2005. godine napravljen sporazum kojim je gradskoj opštini Pantelej ustupljen prostor od 1057m² (uz saglasnost Ministarstva i Direkcije za imovinu Republike Srbije), dok se opština

obavezala da adaptira stambeni prostor namenjen boravku dece, finansira veći deo troškova kao što je grejanje, pokriva troškove obezbeđenja objekta 24 časa i preduzima mere zaštite objekta. Takođe je sklopljeno partnerstvo u realizaciji dva važna projekta: „Korak do samostalnosti“ i „Prihvatište za žene i decu žrtve nasilja“. U sastavu Doma od nedavno funkcioniše i Prihvatna stanica koja predstavlja treću zasebnu organizacionu celinu, gde smo zatekli dvoje dece. U vreme posete u toku su bili radovi na renoviranju prostora (iz sredstava NIP), kako bi Prihvatna stanica imala kapacitet za kratkotrajni smeštaj 10 dece. Prema dogovoru, grad će pokrivati troškove smeštaja za šestoro dece u Prihvatnoj stanici i sedam osoba u Prihvatištu za žene i decu žrtve nasilja.

Monitoring ustanove je urađen prvenstveno u odnosu na potrebe dece bez roditeljskog staranja, dok je u druge oblike zaštite izvršen samo delimičan uvid.

2. Uslovi smeštaja

Smeštaj dece je organizovan uglavnom u trokrevetnim i manje, u četvorokrevetnim sobama. Sobe su ravnomerno raspoređene na dva sprata (po četiri), i čine stambenu celinu sa pripadajućim dnevnim boravkom, sanitarnim prostorom (muškim i ženskim kupatilom) i kancelarijom vaspitača. Na prvom spratu je smeštena i biblioteka, prostor za realizaciju edukativnih i kreativnih radionica, adekvatno opremljena trim-sala kao i Internet klub sa devet kompjutera. Na oba sprata se nalazi po jedna stambena zajednica – Kuća na pola puta. Ovi stanovi se sastoje od soba, kupatila i čajne kuhinje i opremljeni su elementarnim inventarom. U jednom stanu borave tri mladića, u drugom četiri devojke. Uslovi u stambenim jedinicama gde su mladi koji se pripremaju za napuštanje ustanove su daleko bolji nego u

sobama u kojima su ostala deca, jer je prostor kompletno renoviran.

Sobe za smeštaj dece su zapuštene, sa prljavim zidovima i dotrajalim parketom, prekrivenim novijim tepihovima. Opremljene su oskudno, uglavnom kombinacijom starog i nekih delova novog nameštaja i deluju hladno i sumorno. Prema rečima zaposlenih, prostor je poslednji put okrećen pre dve godine, a možda će se ponovo krečiti ove godine, ako se prethodno zamene prozori. Osvetljenje je veoma loše i nema lampi niti drugih izvora veštačkog svetla. Upadljiv je veliki broj plišanih i sličnih igraćaka na policama i krevetima, što nije primereno uzrastu štićenika i mnogo govori o njihovom psihološkom stanju i emotivnom statusu. Kupatila su uglavnom renovirana, ali su instalacije vidljivo stare. Najozbiljniji problem svakako predstavlja grejanje. Dom koristi lož ulje i dešava se da dođe do

nestašice ovog energenta, naročito ako je zima duga. Zbog užasno loših prozora i vrata, temperatura u sobama, hodnicima i drugim prostorijama neprihvatljivo je niska. U nekim kancelarijama smo primetili električne radijatore i grejalice, ali u dečijim sobama nema alternativnog grejanja. Štićenici kažu da i toplu vodu imaju ograničeno, jer se štedi struja. Prema rečima direktorke, većih investicija u objekat nije bilo u poslednje četiri godine, a delimično renoviranje koje smo zatekli sprovodi se sredstvima iz NIP. U tom slučaju, ostaje nejasno u kojoj meri je opština Pantelej izvršila svoje obaveze, izuzimajući uvođenje video nadzora koji pokriva ulaz, deo dvorišta i deo igrališta. Inače, elemente sporazuma smo preuzeli sa zvanične internet prezentacije grada Niša, pa smatramo da nema razloga da sumnjamo u njihovu verodostojnost. Nije nam poznato da li je, možda, sporazum naknadno menjan i sredstva preusmerena u druge svrhe, ali ova saradnja različitih ustanova i ministarstava svakako nije poboljšala elementarne uslove života dece bez roditeljskog staranja.

Kuhinja sa trpezarijom je vrlo skućena, delimično renovirana ali sa

dotrajanim stolovima i zastarelom opremom za pripremanje hrane, koja je većinom nabavljena davne 1984. godine. Dom je iz sopstvenih sredstava kupio jedan šporet i mikrotalasnu pećnicu kako bi se obezbedili minimalni uslovi za pripremu obroka, ali ceo prostor zahteva urgentno renoviranje i nabavku novih uređaja. Slična situacija je i u vešeraju, u kome postoji samo jedna novija mašina za pranje koju je donirao *Care*. Ne treba posebno naglašavati da su i uslovi rada malobrojnog osoblja, u ovakvim okolnostima prilično loši. U vreme posete ustanovi u toku su bili i radovi u delu prostora koji je predviđen za otvaranje dnevnog boravka za decu sa teškoćama u razvoju. Kada smo pitali zašto se prvo ne uloži u prostor i opremu gde već borave deca, rečeno nam je da sredstva nisu dobijena za te namene. Jasno je da Dom ne može trošiti odobrena sredstva u druge svrhe, ali ostaje neprijatan utisak da se transformacija ove ustanove prelama preko korisnika, koji su inače nemoćni da brinu o svojim interesima. Zatečeno stanje koje se odnosi na uslove smeštaja nije adekvatno za život dece, i na državi je odgovornost da takvo stanje popravi.

Preporuke

- Hitno obezbediti sredstva za poboljšanje uslova smeštaja korisnika, u smislu adekvatnog renoviranja celokupnog prostora i sistema grejanja, kao i nabavke odgovarajuće opreme u prostorijama koje koriste deca bez roditeljskog staranja;
- sinhronizovati primarnu funkciju Doma sa novim programima koji se pokreću u okviru otvorenih oblika zaštite, tako da uslovi smeštaja budu odgovarajući za sve kategorije korisnika i sa višefunkcionalnom namenom;
- materijalna sredstva obezbeđivati i usmeravati u odnosu na prethodno postavljene prioritete; dok se ne stvore uslovi za kvalitetnu deinstitucionalizaciju i dok se celokupan društveni sistem ne transformiše (socijalni, obrazovni, ekonomski, sistem uprave itd.), moraju postojati odgovarajući uslovi smeštaja u ustanovama.

3. Osoblje

Odgovori na grupu pitanja o strukturi, broju i načinu funkcionisanja rada zaposlenih bili su kontradiktorni u odnosu na različite izvore i zatečenu situaciju. Pretpostavljamo da je povećanje dijapazona usluga uzrokovalo nužna pomeranja u smislu radnih obaveza i preklapanje poslova, pa iz tog razloga nismo stekli jasnu sliku koliko i kojih stručnjaka radi sa decom bez roditeljskog

staranja. Prema zvaničnim podacima koji se dostavljaju Ministarstvu, od ukupno 24 zaposlena, po šest su stručni radnici i vaspitači, troje su administrativni radnici i devetoro spada u tehničko osoblje. Zaposleni su nam rekli da njih 11 rade kao vaspitači (deset stalno zaposlenih plus jedno raspoređeno lice sa Kosova), a njihova struktura je sledeća: pedagog, sociolog, dva psihologa, profesor fizičkog, istoričar

umetnosti, politikolog i četvero sa višom pedagoškom školom. Dva vaspitača (psiholog i nastavnik fizičke kulture) zajedno sa socijalnim radnikom i pravnicom čine stručni tim.

Međutim, iz odgovora u vezi sa radnim vremenom vaspitača, shvatili smo da je ukupno šest vaspitača u neposrednom radu sa decom. Oni rade po smenama, i to po tri vaspitača pre i popodne, i dva vaspitača noću. Nijedan psiholog u vreme posete nije bio u ustanovi, ali smo razumeli da je jedan stalno angažovan samo u Prihvatištu za žene i decu žrtve nasilja. Direktorica je potvrdila da su u Domu orijentisani ka nalaženju alternativnih oblika zaštite, te da su i Prihvatište i Prihvatna stanica rezultat dogovora sa gradskom upravom koja ih delimično finansira, dok ostatak sredstava obezbeđuje Dom iz sopstvenih prihoda, ili iz donacija. Stekli smo utisak da ustanova ima brojne probleme – sa sopstvenom transformacijom, ali i u odnosima sa gradom, što se verovatno negativno reflektuje, kako na atmosferu među zaposlenima, tako i na funkcionisanje u radu sa decom bez roditeljskog staranja.

U svakom slučaju, s obzirom na mali broj dece u Domu, odnos broja vaspitača i dece je zadovoljavajući. Svaki vaspitač u proseku ima 4–5 dece, a i njihova obrazovna struktura je formalno dobra. Na prvi pogled reklo bi se da ovo omogućava kvalitetniji rad usmeren na pojedinačno dete i podršku ostvarivanju njegovih stvarnih potreba. Međutim, većina vaspitača ne oseća se dovoljno kompetentnim da radi sa decom koja su trenutno smeštena u Domu. Prema njihovim rečima, u domove sve više dolaze deca za koju hranitelji nisu zainteresovani, a praktično su to deca klasifikovana kao lako intelektualno ometena, sa višestrukim poremećajima emocija i ponašanja i sa poremećajima u ponašanju. Osoblje procenjuje da ovakva situacija dovodi u pitanje efikasnost dosadašnje prakse i načina rada. Neke edukacije koje su zaposleni prošli (Sistemska pristup u radu sa decom sa problemima u ponašanju, Hiperaktivna deca, Deca pod starateljstvom, Očuvanje i prevencija zdravlja, Institucionalno zbrinjavanje žena žrtava nasilja...), nedovoljne su i većina vaspitača smatra da

ne ume da odgovori na specifične probleme i potrebe dece koja su trenutni korisnici. Oni rešenje vide u eventualnom sticanju dodatnih znanja i veština potrebnih za rad sa ovom decom i mladima. Na pitanje, da li i zašto se tako nešto već ne preduzima ako postoji zainteresovanost, odgovori su se svodili na probleme finansijske prirode. U skladu sa tim su i stavovi osoblja da nisu adekvatno stimulisani i da je njihov rad nedovoljno cenjen u društvu, mada tvrde da ne bi menjali posao kojim se uglavnom svi već dugo godina bave.

Aktuelna transformacija ustanova socijalne zaštite, svuda gde smo bili, donela je veliku nesigurnost i strah od gubitka posla. Neizvesnost i rad pod stresom smanjuju motivaciju i kvalitet rada, skreću težište sa osnovne delatnosti na pronalaženja načina preživljavanja zaposlenih i ustanove. Međusobni odnosi i atmosfera u ovom kolektivu ostavili su u tom smislu prilično tegoban opšti utisak. Trenutno stanje i klimu u ustanovi prati opšta inertnost, apatija i nezadovoljstvo osoblja. No, duboko verujemo da je to neminovna i nužna faza na putu ka prihvatanju i prilagođavanju na svaku novu situaciju. Izražena želja za dodatnim edukacijama radi rešavanja nekih specifičnih problema dece sa teškoćama u razvoju i sa poremećajima u ponašanju, ipak ukazuje na postojanje motivacije kod zaposlenih. Već smo spomenuli da je u planu i otvaranje dnevnog boravka za decu sa teškoćama u razvoju. Zbog toga, osim prostora, neophodno je dobro planirati obuke i pružiti svestranu podršku postojećem kadru, budući da su oni i po stavovima, i po znanju, nepripremljeni za ovu vrstu posla. Orijentacija ka vaninstitucionalnim modelima socijalne zaštite zahteva širok spektar znanja i veština zaposlenih u socijalnom sektoru, ali je to istovremeno i dodatna mogućnost zaposlenima za sticanje prihoda i opstanak ustanove. Takođe, osim postojanja akreditovanih programa Ministarstva, i sami zaposleni bi trebalo da pokažu više inicijative i da preuzmu primere dobre prakse koji su već razvijeni u nekim drugim ustanovama. To bi im pomoglo u svakodnevnom radu i podstaklo kreiranje sopstvenih projekata kojima se unapređuje zaštita dece bez roditeljskog staranja, kao i drugih korisnika prema kojima se Dom otvara.

Preporuke

- Jasno definisati koncept transformacije ustanove, kako u odnosu na zbrinjavanje dece bez roditeljskog staranja, tako i u odnosu na otvorene oblike socijalne zaštite, i u skladu sa tim izvršiti promene u unutrašnjoj organizaciji rada;
- obezbediti sredstva i podsticati osoblje na profesionalno usavršavanje iz oblasti koje se odnose na probleme sa kojima se suočavaju u svakodnevnom radu i za koja su im potrebna dodatna znanja;
- poboljšati uslove rada i obezbediti mere za povećanje ugleda struke;
- podsticati saradnju i razmenu iskustava ljudi iz prakse međusobno i sa relevantnim institucijama oko pitanja i dilema u vezi sa reformskim procesima, kako bi se smanjio stres i podigla samosvesnost osoblja.

4. Medicinska nega

Zdravstvena zaštita šticećenika Doma za decu i omladinu „Duško Radović“ se u potpunosti sprovodi preko lokalnih zdravstvenih ustanova. Dom najčešće koristi usluge dispanzera koji se nalazi u neposrednoj blizini, čiji im pedijatar izlazi ususret i kada je reč o starijoj deci. Stariji su, inače, vezani za školski dispanzer i preko njega su organizovani i sistematski pregledi. U hitnim slučajevima koriste se i usluge Hitne medicinske pomoći sa kojom takođe postoji dobra saradnja. Budući da Niš ima veliki univerzitetski i klinički centar, specijalistički pregledi i eventualne hospitalizacije ne predstavljaju problem.

U ustanovi kao vaspitač radi i osoba koja je završila srednju medicinsku školu i ranije radila na radnom mestu medicinske sestre, dok je to mesto postojalo u ustanovi. Zbog medicinskog iskustva često je angažovana na obavezama u vezi sa zdravstvenim aspektom života u Domu. U vreme naše posete u Domu je bila i inspektorica Ministarstva zdravlja. Kako nam je rečeno, razlog njene posete je bio ponovni nadzor, s obzirom da je u prethodnoj inspekciji naložila kontinuiran, periodični angažman pedijatra i neuropsihijatra. Problem sa kojim se ovaj Dom suočio (ali i sve druge ustanove socijalne zaštite), je nastao zbog kolizije zakonskih propisa. Naime, ustanove socijalne zaštite do skoro su obezbeđivale neophodne lekarske usluge na bazi ugovora, pa je stupanje na snagu propisa o dodatnom radnom angažmanu lekara dovelo do konfuzije na obe strane. Iako su u međuvremenu pronađene odgovarajuće solucije, bilo bi dobro da

različita ministarstva ubuduće sinhronizuju rad, naročito kada se zakonski propisi ili nova praksa reflektuju na položaj i prava osetljivih grupa stanovništva.

Kao što je i propisano, sva deca pri prijemu u ustanovu stižu sa medicinskom dokumentacijom koja obuhvata zdravstveni karton i overenu zdravstvenu knjižicu. Potom se karton odnosi u Dom zdravlja – dispanzer kome dete pripada. U ustanovi se nalazi samo medicinska dokumentacija tipa otpusnih lista i specijalističkih izveštaja, i ona stoji u dosijeu. Izuzev jedne 17-godišnje devojke koja boluje od artritisa, nema drugih slučajeva hroničnih oboljenja. Lekovi se, inače, čuvaju u sobama vaspitača koji su i zaduženi za njihovu podelu, a u svesku za evidenciju se beleži kada je lek dat. Po savetu inspektorke biće promenjen način vođenja evidencije u nešto pregledniji, tabelarnog tipa za svako dete posebno. Nije nam poznato da li, i u kojoj meri nadzor Ministarstva zdravlja obuhvata opšte zdravstveno stanje dece. Međutim, mnoga su nam se požalila na loš kvalitet ishrane, što se može uzeti s rezervom imajući u vidu da deca često ne vole određenu hranu. Veći problem je to što su nam poverili da su često gladni, i da retko dobijaju voće. Iako su uključeni u sastavljanje jelovnika, smatraju da su doručak i večera slabi i jednolični. Zbog toga se dešavalo da neka deca noću obiju magacin, ali se ukradena hrana podeli sa ostalima. Osoblje je potvrdilo da je bilo provala, ali nijednom rečju nisu pomenuli mogućnost da se krađa hrane dešava zato što je neko gladan, već im je to bio argument da objasne sa koliko „problematičnom“ decom rade.

Zaposleni tvrde da centri za socijalni rad u nekim slučajevima namerno izostavljaju tačan opis poremećaja i druge važne zdravstvene karakteristike, u strahu da bi dete moglo biti odbijeno. Sa ovom primedbom smo se susreli u još nekim ustanovama. Takođe smo čuli da neka deca promene i više ustanova, dok se ne nađe jedna koja ih napokon primi. Ovakva praksa je nedopustiva i Ministarstvo je mora zaustaviti, jer se opasno graniči sa nehumanim i ponižavajućim postupanjem.

Drugi zabrinjavajući podatak vezan za ovu ustanovu je procena uprave i zaposlenih da je veoma velikom broju korisnika potrebna psihijatrijska pomoć najmanje dva puta mesečno. Po rečima socijalne radnice, desetero dece je na redovnom psihijatrijskom tretmanu, odlaze psihijatru jednom nedeljno do jednom mesečno i redovno uzimaju lekove; oko petoro njih povremeno ide kod psihijatra, a „neki odbijaju“. Prema zvaničnim podacima urađenim samo mesec i po dana pre naše posete (31. 12. 2008), od 27 tada prisutnih korisnika samo četvoro je rešenjem nadležnih komisija razvrstano u kategoriju lako mentalno ometene dece,

dok 23 nema smetnje u razvoju; takođe, od ukupnog broja (27) samo kod dvoje su zdravstvene ustanove dijagnostikovale poremećaj ponašanja, dok 25 nema nikakve poremećaje. Ukoliko u kratkom roku nije došlo do kompletne promene korisnika (u šta sumnjamo), postavlja se vrlo ozbiljno pitanje, kako je tako veliki broj dece dospelo na psihijatrijsko lečenje? Veoma indikativni su odgovori koje smo dobili: „Za neku decu je to događaj, vole da idu kod lekara, obraća pažnju neko na njih“, ili „Imamo dečaka koji stalno dolazi, traži pažnju. Traži oštar predmet da se povredi, preti da će da skoči, uzima predmete... Mi to doživljavamo kao torturu.“ Ovakvi stavovi i praksa sugerišu ogromne nedostatke u radu zaposlenih, koji su „rešenje“ za svako problematično ponašanje pronašli u slanju deteta kod psihijatra. S obzirom da se ne radi o izuzetnim slučajevima, ostaje nejasno za koju decu, i sa kakvim ponašanjem je stručno osoblje kompetentno? Istovremeno, ovakva praksa otvara i pitanje kompetentnosti psihijatarata i njihove odgovornosti, naročito zbog toga što je reč o deci.

Preporuke

- Izvršiti analizu kvaliteta ishrane u odnosu na potrebe i preporučene standarde za određene uzraste dece i mladih;
- u saradnji sa školskim dispanzerom i drugim zdravstvenim ustanovama organizovati kontinuirano praćenje opšteg zdravstvenog stanja dece;
- ministarstvo rada i socijalne politike treba da poboljša proceduru i propisima obezbedi da prateća dokumentacija deteta bude iscrpna, kompletna i sa svim informacijama koje su od važnosti za zaštitu i odgovarajući tretman deteta;
- ministarstvo mora imati preciznu sliku o potencijalima svake pojedinačne ustanove za smeštaj dece i mladih, i odobravati upućivanje u ustanovu isključivo na bazi individualnih potreba konkretnog deteta i najoptimalnijih uslova koje određena ustanova može da pruži;
- urgentno izvršiti stručnu proveru svih medicinskih dosijea dece za koju je ustanovljena neophodnost psihijatrijskog tretmana;
- podići nivo osposobljenosti zaposlenih za rad sa poremećajima u ponašanju.

5. Sadržaji i organizacija rada sa korisnicima

Trenutno najmlađi stanovnik Doma ima 13 godina, a odnos muškog i ženskog pola je 1:3 u korist dečaka. Za razliku od već pomenutih podataka ustanove s kraja 2008. godine o strukturi korisnika, zatečeno stanje u vreme naše posete je bilo drastično drugačije. U odnosu na prethodnih četvoro korisnika,

kategorisanih kao lako mentalno ometeni, nakon nepuna dva meseca nama je rečeno da ih ima 9. Što se tiče razvojnih poremećaja, u odnosu na (prethodno) dva dijagnostikovana poremećaja ponašanja, u trenutku naše posete samo devojke i mladići koji su u programu osamostaljivanja u stambenim jedinicama nemaju probleme u

funkcionisanju, dok za sve ostale osoblje kaže da imaju poremećaje ponašanja ili mešovite poremećaje ponašanja i emocija. Utisak je da zaposleni apsolutno nisu u stanju da se nose sa promenjenim društvenim okolnostima koje uzrokuju i drugačiju strukturu korisnika socijalne zaštite, pa ih dodatno „etiketiraju“ i „kategorišu“, što je suprotno njihovoj misiji. Osim toga, takav stav implicitno sadrži i neodgovarajući pristup u radu i tretman korisnika.

Organizacija rada sa korisnicima počinje prijemom deteta i donošenjem odluke u koju vaspitnu grupu će biti smešteno. Odluka o tome donosi se na osnovu dokumentacije nadležnog centra za socijalni rad i procene stručnog tima, a period adaptacije traje od 3 do 6 meseci. Na pitanje koji su najčešći problemi dece u tom periodu, rečeno nam je da je to uglavnom navikavanje na kolektivni život i nedostatak privatnosti. Deca su istakla da im je najviše smetalo neprihvatanje vršnjaka, ali i česti i iscrpljujući razgovori sa osobljem: „... najteže mi je bilo da hiljadu puta pričam nešto što ne želim da pričam... na početku pomislite da su oni stvarno zainteresovani da vam pomognu, svi su ljubazni, slatkorečivi, a posle se distanciraju... ti se vežeš, a onda ti objasne da to nije profesionalno...“ Na pitanje ko joj je tada najviše pomogao da se uklopi, jedna štićenica je kazala: “danas sam sasvim sigurna – niko!“ Drugi korisnik je naveo da su mu na početku najviše značili razgovori sa detetom iz druge grupe i da su i danas najbolji drugari. Vaspitači kažu da se njihov rad sa korisnikom u periodu adaptacije sastoji u pripremi grupe za novog člana kroz razgovor, a ako se pojave problemi i razgovor sa novopridošlim detetom, ili promena grupe.

Većina vaspitača se pri sastavljanju sadržaja programa rada rukovodi dokumentacijom deteta, a samo jedan vaspitač je rekao da planove pravi „u odnosu na njihove planove, uglavnom slušam dete“. Kao i u drugim domovima koje smo posetili, sadržaji i organizacija rada i u ovom Domu, usmereni su na učenje, sticanje navika, slobodno vreme i zdravstvene delatnosti. Kroz dokumentaciju nismo u potpunosti mogli da steknemo uvid u konkretne zadatke,

metode i oblike rada za svako dete, ali kroz intervju sa osobljem i decom može se konstatovati da je najviše pažnje usmereno na školu i učenje gde osoblje ističe da ima i najviše problema: teško se nose sa nezainteresovanošću dece za školu i učenje, izostancima, problemima u ponašanju. Pojedini zaposleni su istakli da većina dece koja su kategorisana kao lako intelektualno ometena i idu u specijalnu školu, pokazuje adekvatno socijalnoemotivno funkcionisanje. Procena je da bi ova deca mogla biti i u odeljenjima sa decom tipičnog razvoja. Jedan vaspitač se požalio da nije imao odgovor kada ga je dete pitalo „...zašto ja idem u specijalnu školu?“ Činjenica je da deca stižu u ustanove sa obrađenom dokumentacijom (što znači da su već kategorisana), te da se ustanove rukovode dobijenom dokumentacijom. Međutim, licemerno bi bilo ne skrenuti pažnju na brojne negativne implikacije ovakve prakse, a koja se tiče ugrožavanja mnogih prava dece (pravo na uvažavanje najboljeg interesa kada odrasli odlučuju o njemu, pravo na obrazovanje koje ima za cilj da u najvećoj mogućoj meri osposobi dete za samostalan život u zajednici...). Samo u tričetiri ustanove smo zabeležili ozbiljniji i aktivniji pristup korisnicima koji podrazumeva širi spektar zaštite, uključujući i inicijative za preispitivanje odluka i rešenja koji su van domena odlučivanja same ustanove. Nažalost, moramo da konstatujemo da ovi retki primeri najčešće ostaju bez odgovarajućeg odjeka koji bi morali da imaju. Smatramo da bi, za početak, makar resorno Ministarstvo moralo da takvim naporima pokloni odgovarajuću pažnju i podršku, kako bi i ostali delovi društva krenuli u transformaciju sistema koji je neprihvatljiv sa aspekta ljudskih prava. To bi dodatno ohrabrilo retke pojedince iz ustanova, poput jednog od vaspitača iz ovog Doma, koji je zaključio: „... ne smatram da bi nama mali administrativni korak bio na štetu, više nego što bi dete od toga imalo korist...“

Osoblje nije zadovoljno brojem i vrstom edukacija kojima su prisustvovali. Ovo donekle objašnjava nepostojanje, odnosno vrlo mali broj strukturiranih sadržaja i aktivnosti. Aktivnosti su uglavnom u funkciji poštovanja pravila i propisa u Domu, odnosno pukog

usklađivanja ponašanja dece sa pravilima kućnog reda. Odgovori osoblja na pitanja koja se odnose na nagrađivanje i eventualno kažnjavanje kao sredstva motivisanja i menjanja dečjeg ponašanja, sugerišu da je primena ove metode vrlo ograničena zbog pravila i propisa Doma, ali i materijalnih mogućnosti. Međutim, trenutna situacija, svakako ne oslobađa osoblje odgovornosti za uskraćivanje mnogih prava dece. Kada smo korisnike pitali da li su upoznati sa dokumentom o pravima dece, kao i da li im je poznato kome mogu da se obrate u slučaju da ih neko fizički ili na bilo koji drugi način zlostavlja i maltretira, odgovorili su da nisu upoznati sa takvim stvarima. Jedno dete je bojažljivo pitalo „... je l' to da imam pravo na život i tako nešto..?“ Na konkretnija pitanja dali su sledeća objašnjenja: „...koliko god da imam argumenata, oni su u pravu jer su stariji...“ „... ja uglavnom ne ćutim, ali oni to ne vole...“ „... ne ulaze oni u naše sobe, nekad ne znam ni da li su tu...“ „... uvek se foliraju kada dolaze neke delegacije kao vi... sve ulepšaju, ubace cveće, donesu DVD iz svojih kancelarija u dnevni boravak... nareda da se sprema sobe...“ „... otkud smo svi isti... postoje njihovi poltroni i cinkaroši... i sad imam osećaj da neko prisluškuje iza vrata...“ „... ja sam htela u srednju školu, ali su mi rekli da ne može...“ „mesec dana smo čekali da nas odvedu na bazen...“ „... nisu svi vaspitači isti, on se baš trudi...“ „znam ko mi je matični vaspitač, ali uglavnom se obraćam i razgovaram sa vaspitačem koji je u smeni...“ „... uglavnom se mi međusobno dobro slažemo... nismo svi bliski... ima par njih od kojih se plašimo, kad im dođe ta žuta minuta...“ „...nervira me što ti stalno nešto nestane, a ne dozvoljavaju nam da imamo ključ od sobe...“ Nekoliko korisnika se pohvalilo da su išli na radionice o zdravlju, koje su im bile veoma interesantne. „Donosili su slatkiše i sokove kao motivaciju, ali bez obzira na to mi smo voleli da idemo“, kaže jedna štićenica. Iako nismo bili u mogućnosti da

čujemo mišljenje sve dece, broj onih sa kojim smo razgovarali dozvoljava nam da zaključimo da iz njihovog ugla slika nije nimalo pozitivna. Svakodnevica u Domu ne obezbeđuje privatnost, sigurnost, participaciju dece u svakodnevnim aktivnostima i niz drugih prava, odnos prema svoj deci nije isti, prisutne su krađe i međusobni sukobi...

Već smo istakli da vaspitači rade po smenama. Rečeno nam je da se zbog strukture dece razmatra uvođenje još jednog noćnog vaspitača, kao i da se vaspitači rotiraju u noćnoj smeni. Iako nije moguće napraviti raspored koji bi u potpunosti odgovarao zahtevima grupe, osoblje smatra da u svakom momentu imaju uvid i znaju šta se dešava među decom. Ovo nam se učinilo kontradiktornim u odnosu na događaj koji se odigrao baš uoči naše posete: jedno dete je prethodne noći pokušalo samoubistvo, ali se tek tokom dana to saznalo. Deca nisu odmah obavestila osoblje, a noćni vaspitač nije ništa primetio?! Reč je o detetu koje je zbog neadekvatnog ponašanja obavesteno da će biti premešteno u Zavod za vaspitanje dece i omladine. Iako je njegov vaspitač na stručnom timu izneo da to nije adekvatno rešenje, kao i da dete pruža snažan otpor, nije imao podršku kolektiva; „... nažalost, ovo će valjda biti dovoljan argument da ne ode u Zavod...“ objašnjava vaspitač. Iako je navedeni događaj više nego alarmantan, želimo da verujemo da je reč o izuzetku, a ne o pravilu. I osoblje i deca navode da se samoubistva i pokušaji samoubistva nisu dešavali, ali oba izvora su kazala da ima čestih tuča, verbalnih sukoba među decom, bekstava.

Ako su ovakve pogrešne procene uobičajene, ako se mišljenje matičnog vaspitača i samog deteta ne uzima dovoljno u obzir, i ako za ishod imamo ovakve ili slične „incidente“, logično se nameće serija pitanja, iznad svega ona u vezi odgovornošću i kompetentnošću. Imajući u vidu i ostale aspekte o kojima smo prethodno govorili, smatramo da je Domu neophodna pomoć i podrška u prevazilaženju brojnih problema.

Preporuke

- Podsticati osoblje na razvijanje međusobnog uvažavanja i poverenja, negovanja dijaloga i tolerancije, i to na svim nivoima i kroz sve aktivnosti, uvažavanjem principa najboljeg interesa dece i njihove participacije;
- imati više sluha za individualne potrebe dece, fleksibilniji pristup u radu i manje insistirati na hijerarhijskom odnosu i formalnoj disciplini;
- pojednostaviti administrativne obaveze kako bi se obezbedilo više vremena za kvalitetniji i neposredan rad sa decom;
- u saradnji sa nadležnim institucijama obezbediti neophodna sredstva kako bi se unapredio i proširio kapacitet smeštaja za mlade koji se spremaju za izlazak u otvorenu sredinu;
- u saradnji sa uputnim centrom za socijalni rad preduzeti potrebne mere u cilju obezbeđivanja najboljeg interesa korisnika koji na osnovu vrste potrebe za socijalnom zaštitom nisu adekvatno smešteni u dom;
- raditi na preduzimanju adekvatnih mera i obezbeđenju podrške korisnicima u ostvarenju njihovih prava. Obezbediti da u svakoj sobi deca imaju informacije vezane za interni tim, odnosno kome mogu da se obrate u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja. Takođe, detaljnije upoznati decu sa sadržajem i svrhom Konvencije o pravima deteta;
- raditi na boljoj povezanosti resornog ministarstva sa ostalim ministarstvima i službama, posebno sa Ministarstvom za prosvetu.

6. Kontakti sa porodicom i zajednicom

Na osnovu svega rečenog, logično je da ni ovaj aspekt nije u funkciji zaštite i najboljeg interesa dece. Kada je reč o kontaktu dece sa porodicom, on gotovo da ne postoji. Osnovni argumenti osoblja svode se na to da je reč o deci čijim roditeljima je oduzeto roditeljsko pravo, ili se odgovornost prebacuje na nadležni centar („mi smo samo servis centra“). U skladu s tim, ne čudi što je saradnja sa uputnim centrima, gotovo bez izuzetka, intenzivna samo tokom prijema i sastavljanja programa rada. Kasnije se održava onoliko koliko je neophodno (dva puta godišnje) ili po potrebi, a kontakti su uglavnom telefonski sve do izlaska deteta iz ustanove, kada se ponovo pojačavaju. Uobičajeni odgovori osoblja na ovu temu su polarizovani, pa su nam i u ovom Domu rekli da je kvalitet saradnje i komunikacije sa nekim centrima odličan, a sa nekima nije. S obzirom na važnost dobre i prave saradnje između centara i ustanova za smeštaj, volontarizam u radu ne sme da postoji ni na jednoj strani.

Na pitanje o zadovoljstvu saradnjom sa školom, osoblje smatra da ne postoje problemi. Budući da su više puta istakli da najveće teškoće u radu sa decom imaju u vezi sa školom, ne možemo da zaključimo ništa drugo nego da ta saradnja nije dobra. Verujemo da odgovornost leži

na obe strane, ali je značajnije to što ni škole, ni ustanova to ne vide. Na isti način se procenjuje i saradnja s resornim ministarstvom kao i sa kolegama u Domu. S obzirom na brojne probleme koje smo konstatovali, i koje su i sami istakli, smatramo da saradnja nije dobra ni na jednom nivou.

Iako u toku prethodne godine u Dom nije došlo nijedno dete iz hraniteljske porodice (niti je bilo smeštaja u hraniteljske porodice), osoblje deli brojne sumnje i dileme oko hraniteljstva. Kao što smo ranije pomenuli, za takve stavove postoje objektivni razlozi, ali ne treba zanemariti ni subjektivne strahove.

Kada je reč o kontaktu dece sa spoljnim okruženjem, zaposleni ističu da se vrlo često organizuju odlasci u pozorište, bioskop, na koncerte, izložbe, različite posete vezane za obeležavanje konkretnih događaja i manifestacija. Razne nevladine organizacije i firme dolaze u Dom sa donacijama ili povodom praznika, što je uobičajena praksa u svim sredinama. Deca, međutim, kažu da su kulturne, sportske ili bilo kakve zabavne aktivnosti retke i da su "rezervisane samo za poslušne ili izuzetno talentovane". Kada govore o druženju sa decom van Doma, primetan je osećaj odbačenosti koji kompenzuju humorom na sopstveni račun ("vidi kakvi smo, ni ja se ne

bih družio sa mnom"). Retki su nam potvrdili da imaju nekoliko prijatelja van ustanove, ali gotovo nikad ne odlaze u njihove kuće, "jer se boje da će biti krivi ako se bilo šta loše desi". Deca su nerado govorila na ovu temu, što je dodatno pojačalo utisak o njihovoj izopštenosti, stigmati i što je najgore, osećaju lične krivice. Na drugoj strani, uprkos maloj uzdržanosti, u razgovoru sa nama su pokazali spremnost da se otvore, iskrenost i lucidnost u razmišljanju. Ne umanjujući

značaj objektivnih problema sa kojima se zaposleni suočavaju, smatramo da se oni ne smeju prelamati preko interesa dece. Uz sve prethodno rečeno, utisak je da se ni kontakti sa spoljnom sredinom ne ostvaruju u potrebnoj i dovoljnoj meri. Organizovanje sadržaja kojima se podstiče uključivanje dece u različite aktivnosti u lokalnoj zajednici moralo bi da bude mnogo prisutnije, kako bi došlo do njihove socijalizacije i umanjivanja efekata traumatičnog životnog iskustva.

Preporuke

- Podsticati i konkretizovati kreativniji i smisaoniji pristup u saradnji centara i domova, kao i ostalih relevantnih činilaca koji utiču na razvoj deteta;
- kroz kooperativan rad i primenu ne samo direktnog već i indirektnog tretmana, raditi na što kvalitetnijoj i maksimalno mogućoj brizi i zaštiti korisnika, a posebno u održavanju i poboljšanju njihovih odnosa sa porodicom;
- podsticati svu decu da se uključuju u različite aktivnosti u lokalnoj zajednici i raditi na dostupnosti svih sadržaja i aktivnosti na relaciji sa spoljnom sredinom bez razlika i favorizovanja određene dece;
- povećati participaciju dece u kreiranju programa kojima se unapređuje komunikacija sa otvorenom sredinom.

7. Garancije prava i sloboda korisnika

Tokom razgovora sa upravom i zaposlenima vidljiva je nesigurnost i zabrinutost u vezi sa transformacijom ustanove. Kod pojedinaca je prisutan i otpor prema novim oblicima socijalne zaštite, koje ne prepoznaju kao svoju obavezu i odgovornost. Ne snalaze se i ne pokazuju dovoljno profesionalne fleksibilnosti u prilagođavanju novim pravilima i uslovima rada. Svakodnevne situacije za mnoge kao da su sasvim nova oblast, a problemi nemaju adekvatan odgovor, kao da se sa njima do sada nisu suočavali. „Da li ćemo se baviti decom bez roditeljskog staranja bez problema u ponašanju ili sa problemima u ponašanju?“, jedno je od pitanja koje smatraju ključnim. S obzirom na dugo iskustvo u radu sa decom bez roditeljskog staranja, čini nam se da su problemi u funkcionisanju ovog Doma zapostavljeni duže vreme. Deca bez roditeljskog staranja se smeštaju u ustanove zato što je porodica disfunkcionalna i zato što su višestruko ugroženi. Čak i u najboljim okolnostima, njihovo životno iskustvo je uzrok nemogućnosti uspostavljanja uobičajenih i

poželjnih socijalnih veza, i najčešće višestrukih poremećaja. Stoga je, u najmanju ruku, neobična tvrdnja da sadašnji korisnici imaju poremećaje u ponašanju za koje osoblje nije edukovano da regulje na odgovarajući način, a da su to ranije uspešno radili.

„Imali smo devojčicu koja je sa 4 godine smeštena u Dom zajedno sa svoje tri sestre, a sa 8 je prebačena u hraniteljsku porodicu. Odatle je otišla u Zavod, pa u novu hraniteljsku porodicu, a sada ima 13 godina i opet je u Domu. Nigde nije mogla da se u potpunosti adaptira, njeno ponašanje je bilo sve gore“... „nije mogla da se prilagodi jer je stalno patila za majkom i nije joj oprostila što ju je ostavila“... „sve što mi uradimo do petka, kada za vikend ode kod mame i babe, sve regredira... za nju i još neku decu bi trebalo više programa rada u Institutu za mentalno zdravlje“.

Iz ovakvih i sličnih objašnjenja različitih slučajeva sa kojima se osoblje suočava, nesumnjivo se vide ogromni propusti u sistemu zbrinjavanja dece. Odvajanje dece (braće i sestara), prebacivanja iz jedne u drugu ustanovu,

promene hraniteljskih porodica... jasno odlikavaju nemoć i neefikasnost sistema socijalne zaštite i ogromne propuste u radu koji imaju nesagledive posledice (i, nažalost, najčešće nepopravljive).

Dom „Duško Radović“ u Nišu nije u dovoljnoj meri razvio sistem zaštite korisnika i njihovih prava. Sekretar i, ujedno, jedina pravica u ustanovi je deo stručnog tima, pa je u tom smislu angažovana na proveri dokumentacije koja prati dete pri dolasku u ustanovu. U slučaju incidenata (krađe, tuče, skitnja i sl.), u sud ili policiju obično ide vaspitač deteta. Prema njenim rečima, sitnije krađe u Domu (gde je vrednost ispod 16.000 dinara) ne prijavljuju policiji; ostale su u obavezi da prijave, ali nikada ne terete decu. U nekoliko slučajeva je učestvovala u zaštiti interesa dece (kada se radilo o pravnim poslovima u vezi nepokretne i pokretne imovine), ali takve slučajeve uvek vodi uputni centar za socijalni rad. Samoinicijativa u ovom smislu ne postoji i nije praksa.

Dom je imao dva teška sudska postupka koji su se ticali seksualnog uznemiravanja, odnosno bludnih radnji prema šticećenicama od strane vaspitača. Prvi slučaj datira iz 1986. godine, i mada je dotični vaspitač dao otkaz, pravica je obavestila tužilaštvo, koje je potom pokrenulo sudski postupak. Drugi slučaj se desio 2002. godine, i takođe je imao sudski epilog. Mada zaposleni o tome nerado govore, očigledno je da su u oba slučaja pojedinci iz Doma bili izloženi velikom pritisku, kako sa strane, tako i u okviru ustanove. Smatramo izuzetno značajnom činjenicu da je Dom u oba slučaja postupio na jedini ispravan način, prijavio i izdržao pritiske. Neprijatnosti u kolektivu i pritisci kojima su bili izloženi, sugerišu da oni sami nisu bili dovoljno profesionalno kompetentni, ali i da nisu imali jasnu i nedvosmisleni podršku Ministarstva i lokalne zajednice. Ovoj problematici se apsolutno mora dati prioritet, a država mora sprečiti svaki pokušaj prikrivanja i uticaja da takvi slučajevi ne dospeju u javnost i ne okončaju se na jedini mogući način. Zbog toga bi trebalo obezbediti vidljivost rada ustanova socijalne zaštite kao važan mehanizam u obezbeđivanju kvaliteta rada

i zaštite korisnika, kao i već pomenuti nezavisan organ za nadzor.

Na kraju, iako otvoreni oblici socijalne zaštite koje ustanove polako uvode nisu bili predmet našeg interesovanja, u ovom Domu smo obišli Prihvatilište za žene i decu-žrtve nasilja i kratko pričali sa trenutnim korisnicima. Prosečan kapacitet Prihvatilišta je 13 osoba, a u trenutku naše posete bilo ih je ukupno 19 (5 žena sa 14 dece, uglavnom mlađeg uzrasta). Prostor u kome su smešteni je nedavno renoviran i opremljen, ali nedovoljan i neadekvatan za boravak tolikog broja osoba. Međutim, želeli bismo da skrenemo pažnju na neprihvatljivo loš tretman kome su žene izložene. Utisak je da gradska uprava i ustanova nisu dobro i do kraja shvatili smisao ove vrste zaštite, i da su njome svi nezadovoljni. Uprava Doma smatra velikim opterećenjem činjenicu da mora iz sopstvenih sredstava da dotira troškove smeštaja ovih korisnika (grad je prihvatio finansiranje za sedam osoba) i decidirano ističe da im se ta vrsta usluge „ne isplati“. Na drugoj strani, grad je problem nasilja u porodici i zaštite žrtava nasilja, kako izgleda, shvatio kao „obavezu“ i „nametnut trend“; boravak u Prihvatilištu je vremenski ograničen na kratak rok, pri čemu se ne preduzimaju nikakvi dodatni koraci koji bi omogućili opstanak ovih žena i dece van Prihvatilišta. Korisnice sa kojima smo razgovarali su pod užasnim stresom i istraumatizovane, izložene šikaniranju u Centru za socijalni rad, ali i u ustanovi. Na njih se gleda kao na „loše žene i majke“ koje su verovatno zaslužile sudbinu kakvu imaju, a bilo je čak i slučajeva da muževi nesmetano dolaze u Dom što je kod njih izazvalo dodatni strah i nepoverenje. Jedna korisnica ističe da je njen bivši muž, inače poznat po svom političkom delovanju, raznim sitnim poklonima (cvećem, bombonjerama) stekao naklonost radnika u Centru za socijalni rad, koji ženu tretiraju sa nipodaštavanjem, uprkos brojnim telesnim povredama koje je imala i koje su dokumentovane i u sudskim spisima. Izuzev jednog psihologa kome je Dom prepustio brigu o njima, nemaju nikakvu drugu stručnu podršku niti pomoć, pa su tako suočene sa nedostatkom novca za advokata, nemogućnošću da pronađu posao i stan, deca ne idu u obdanište, nemaju neophodnu

psihološku podršku u prevazilaženju trauma itd.

Usluge otvorene socijalne zaštite, po prirodi stvari, ne mogu da budu obaveza samo ustanove koja obezbeđuje smeštaj. Osim hraniteljstva, ovo je još jedan segment u transformaciji sistema

socijalne zaštite koji pokazuje ozbiljne znake neodrživosti i jako mnogo propusta. Međutim, to ne oslobađa odgovornosti ustanove da pruže korisnicima maksimalno moguću zaštitu i angažuju svoje osoblje u ostvarenju interesa ovih, izuzetno ranjivih kategorija stanovništva.

Preporuke

- Podići nivo kompetencije zaposlenih kroz edukacije o međunarodnim dokumentima i standardima koje su u obavezi da poštuju i primenjuju;
- poseban protokol o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja treba uvesti u praksu, a postojeća interna dokumenta ustanove uskladiti sa njegovim odredbama;
- edukovati korisnike Doma o njihovim pravima, upoznati ih sa Konvencijom o dečjim pravima, Posebnim protokolom i drugim važnim dokumentima i propisima koji garantuju njihova prava;
- obezbediti participaciju dece u kreiranju i sprovođenju svih aktivnosti, kroz Dečji parlament i/ili druge oblike grupnog okupljanja;
- osoblje Doma mora da bude upoznato sa svim činjenicama i okolnostima koje utiču na život šticećenika; u tom smislu, mora se raditi na zaštiti najboljeg interesa deteta zajedno i paralelno sa uputnim centrima za socijalni rad, uz asistenciju svih organa i institucija koje su neophodne da se obezbedi neko pravo deteta;
- nove usluge koje se razvijaju u okviru otvorene zaštite, kao i korisnici tih usluga zahtevaju odgovarajući, visokoprofesionalan pristup u radu; zaposleni se moraju dodatno edukovati kako bi imali sva potrebna znanja, ali moraju imati i odgovornost za tretman novih korisnika.

DOM ZA DECU I OMLADINU SOS DEČJE SELO „Dr MILORAD PAVLOVIĆ“ U SREMSKOJ KAMENICI

1. Uvodne napomene

Dečje selo je jedina ustanova u Srbiji izgrađena po konceptu koji je razvio *SOS Kinderdorf International*, međunarodna nevladina organizacija koja je osnovana davne 1949. godine u Austriji gde je i izgrađeno prvo selo. Dečje selo u Sremskoj Kamenici je punih deset godina (1975–1985) funkcionisalo po principima *SOS Kinderdorfa* što je, između ostalog, podrazumevalo simulaciju porodičnog okruženja kroz zajednički život osoblja i dece u više zasebnih kuća. Koncept je napušten nakon što su dve „mame“ dobile sudski spor u kome su tražile osmočasovno radno vreme. Od 1986. godine, Dečje selo postaje ustanova socijalne zaštite.

Kapacitet ustanove je 120 mesta, a namenjena je smeštaju dece i omladine

bez roditeljskog staranja uzrasta od 7–18, odnosno do 26 godina. U vreme obilaska ustanove, u njoj je bilo 115 korisnika.

Još jedna u nizu specifičnosti koje Dečje selo razlikuju od drugih ustanova jeste posedovanje više nekretnina koje su, takođe, u funkciji socijalne zaštite. Trenutno se u osam stambenih jedinica nalazi 27 mladih korisnika (kapacitet je 28), koji se pripremaju za samostalni život.

Dečje selo je smešteno na obali Dunava i zauzima površinu od 3,5 ha veoma lepog i izuzetno negovanog nacionalnog parka. Iako se odavno odustalo od koncepta *SOS Kinderdorf*, ustanova je razvila jedinstven princip zbrinjavanja korisnika, koji se u mnogim segmentima bazira na prvobitnoj postavci.

2. Uslovi smeštaja

Dečje selo se sastoji od 15 objekata – „kućica“, od kojih je 12 namenjeno za smeštaj dece i mladih (kapacitet korisnika je po 10 u jednoj kući). Kuće u kojima žive deca su visokokonforne i savremeno opremljene, veličine oko 182m². Svaka ima po četiri sobe, veliki dnevni boravak i kuhinju, dva toaleta i kupatilo sa dve tuš-kabine. Sve prostorije su izuzetno čiste, renovirane i opremljene potrebnim nameštajem; dnevni boravci imaju garniture za sedenje, kućne biblioteke, TV, DVD i drugu potrebnu opremu. Kuhinja i trpezarija su opremljene odgovarajućim inventarom i svim potrebnim kućnim aparatima. Spavaće sobe imaju krevete, pisaće stolove, ormare za garderobu i lične stvari. Sve prostorije imaju velike prozore koji omogućuju dovoljnu količinu svežeg vazduha i dnevnog svetla. Svaka od kućica ima i svoju veš-mašinu, magacin za svoje potrebe i kotlarnicu. Koncept dečjih sela, inače, podrazumeva potpunu funkcionalnu

opremljenost svake kuće, u kojoj deca žive i ponašaju se kao da su u sopstvenom domu. U skladu s tim, svi objekti, nameštaj i druga oprema se održavaju u gotovo besprekornom stanju, uz redovno i unapred planirano investiciono ulaganje za svaku godinu. Rezultat tako osmišljenog i uspostavljenog ciklusa je da među kućama nema nikakve razlike, i da sve pružaju isti, veoma visok kvalitet smeštaja. Odgovarajuća pažnja je posvećena i službenim prostorijama: svi zaposleni, od direktora do šefa magacina, imaju nevelike, ali potpuno opremljene i funkcionalne kancelarije.

U Selu postoji centralna kuhinja iz koje se distribuiraju namirnice. Osoblje, zajedno sa decom preuzima hranu i raznosi je po kućama. Uz kuhinju je savremeno opremljen salon-trpezarija za goste. U matičnom objektu se pored kancelarija nalazi i višenamenska sala opremljena muzičkom i drugom opremom za kulturno-zabavne sadržaje, a u podrumskom delu se

nalazi keramička radionica. U objektu kuća-pansion je smešten centralni magacinski prostor iz koga se kućicama izdaju sredstva za higijenu, određena količina namirnica, školskog pribora i dr. U istom objektu se pored službenog stana nalaze i 3 konforna pansiona, koje koriste gosti i prijatelji Sela. Ceo kompleks ima dosta zelenih površina i brojne cvetne aleje koje zaposleni i deca uz pomoć Gradskog zelenila neguju i održavaju. U slobodnom prostoru se nalazi višenamenski sportski teren sa tribinama koji, osim dece, koriste i mladi iz okoline. U neprosrednoj blizini je izgrađen prelep letnji amfiteatar u kome se održavaju različiti programi i seoske svečanosti. Selo se greje na gas, i svaka kuća ima svoju kotlarnicu; osim toga, nabavljen je i savremeni agregat koji može da zadovolji potrebe Sela u slučaju nestanka električne energije.

Selo u vlasništvu ima i 6 konfornih stanova i kuću sa dve stambene jedinice, svi u urbanom delu Novog Sada. Stanovi su kompletno renovirani i savremeno opremljeni, a priključeni su na centralno gradsko grejanje; svi korisnici imaju kompjutere i priključeni su na internet mrežu.

Osim izuzetno lepog prirodnog okruženja u kome je Selo smešteno, ono što zaista fascinira je stepen održavanja svih objekata i eksterijera. I to nema veze sa prirodom, lepim pogledom, niti veličinom. Utisak koji ustanova ostavlja na prvi pogled je veoma snažan, a sve što smo videli nije moguće pripremiti i „našminkati“ za nekoliko dana, samo zbog naše posete. Dečje selo je potpuno drugačije od svih ustanova u Srbiji, i odmah je jasno da suštinu te izuzetnosti čine ljudi. Svako drugo objašnjenje nema racionalnu i čvrstu argumentaciju.

Preporuke

- Nabaviti odgovarajući broj malih lampi uz krevete ili radne stolove, koje omogućuju zadovoljenje individualnih potreba dece bez uznemiravanja ostalih korisnika, naročito u večernjim satima i noću;
- održavati dostignut nivo uslova smeštaja, i razvijati ga u skladu sa potrebama korisnika.

3. Osoblje

Dečje selo ima ukupno 55 zaposlenih, od kojih stručno osoblje čini 21 radnik (15 vaspitača, 2 stručna radnika, 3 rukovodioca službi i direktor). Svi imaju visoku, odnosno višu stručnu spremu: vaspitači su uglavnom po zvanju nastavnici, a stručni radnici su po vokaciji socijalni radnik i psiholog. Zastupljenost po polu je ravnomerna, a veoma je dobar i balans između onih koji imaju duže iskustvo u radu i mlađih (12 zaposlenih ima radni staž preko 10 godina, 6 ima staž između 5 i 10 godina, a 3 ispod 5 godina). Treba napomenuti da u strukturi zaposlenih značajan broj (20) čine negovateljice koje su, praktično, desna ruka vaspitača. Uglavnom sve imaju srednju stručnu spremu društvenog smera. Takođe, angažovan je i određen broj volontera, njih 14, od kojih su neki dugogodišnji saradnici. Vaspitači rade u dve smene, pre i popodne, a imaju jedno do dva dežurstva u mesecu. Ukupno je 6

vaspitača u neposrednom radu sa decom u jednoj, i isto toliko u drugoj smeni. Pored njih je i isti broj negovateljica. Svaka kuća čini jednu vaspitnu celinu, tako da vaspitač u proseku ima po desetak dece; dve kuće čine funkcionalnu celinu, koju pokrivaju jedan vaspitač i jedna negovateljica. Tokom noći imaju i čuvara u smislu obezbeđenja. Mišljenje je da bi rad i pokrivenost noćne smene trebalo da bude bolja. Interesantno je da stručno osoblje i negovateljice sarađuju kroz četiri stručna tela (Stručni kolegijum, Stručni tim, Pedagoško veće i Aktiv negovateljica). Vrlo precizna i smisaona šema koja je uspostavljena između ovih tela omogućuje optimalno delovanje i rešenja, odnosno planiranje aktivnosti i zaštite koja je najcelishodnija za dete u određenoj situaciji ili periodu.

Dokumentacija je vrlo detaljna i obimna. Stručno osoblje posebno zna informacije o svakom detetu, posebno traumatična iskustva i šta je dete doživelo

pre dolaska u ustanovu. O tim momentima se naročito vodi računa dok je dete u ustanovi, ali i godinama nakon što pređe u otvorenu sredinu. Stručno osoblje smatra da ih brojne administrativne obaveze (godišnji izveštaji, individualni dnevnici i lista praćenja, mesečni planovi, zdravstvena dokumentacija, razne statistike, sekcijski planovi...) ponekad previše opterećuju i sprečavaju da se kvalitetnije bave neposrednim radom sa decom. S druge strane, neki ocenjuju da često rade prekovremeno, a neki su izjavili – retko. Takođe, ima osoblja koje je uvek plaćeno za prekovremeni rad, a neki su odgovorili da nisu, ili su plaćeni ponekad. Interesantno je da su svi vaspitači, i oni koji smatraju da je posao kojim se bave izuzetno cenjen u društvu i oni koji smatraju da nije, izjavili da su vrlo zadovoljni i da svoj posao ne bi menjali ni za jedan drugi. Ovo upućuje na to da je reč o posvećenim profesionalcima, a u prilog tome je i stav o edukacijama. Naime, iako je do sada osoblje prošlo niz edukacija koje maksimalno i primenjuje u svom radu (Umeće odrastanja, Umeće komunikacije, Program Marije Montessori, Učionica dobre volje, Deca sa hiperkinetskim sindromom, Stres, mobing i izgaranje na poslu, Timski rad i saradnja...), osnovni predlozi i sugestije odnosile su se na potrebu za permanentnim stručnim usavršavanjem koje bi trebalo da bude u skladu sa savremenim trendovima i inovacijama u oblasti socijalne zaštite, kao i sa promenama u strukturi dece (rad sa decom sa smetnjama u razvoju i sa problemima u ponašanju). Direktorka nam je potvrdila da je planom za 2009. godinu predviđen nastavak rada na kontinuiranoj edukaciji svih zaposlenih, odnosno da se planiraju edukacije za ovladavanje veštinama za neposredni rad sa zlostavljanom decom i mladima, decom s poremećajima u ponašanju, kombinovanim smetnjama i mentalnim deficitima, kao i sa mladima u adolescentnim krizama, što je u skladu sa trenutnom strukturom i potrebama dece. Takođe, planirano je sticanje znanja iz oblasti emocionalnih poremećaja sa

izraženim psihijatrijskim simptomima, kao i iz bolesti zavisnosti (prevencija i prepoznavanje). Direktorka ističe da je reforma socijalnog sistema podstakla intenziviranje rada na programima podrške deci i mladima, posebno pri izlasku iz ustanove, zbog čega je osnovana i posebna Služba za alternativne programe i podršku mladima. U tom smislu, planirano je razvijanje programa zapošljavanja, praćenja i prekvalifikacije mladih, zatim smeštaj u stanove (program „Kuće na pola puta“, kroz koji je za 12 godina prošlo preko 90 mladih), osnivanje Centra za osnaživanje sa osnovnim ciljem promovisanja zdravih stilova života i porodičnih vrednosti.

Pripremi mladih za napuštanje ustanove posvećuje se daleko više pažnje nego u drugim domovima. Stekli smo utisak da kod osoblja postoji jasna svest o presudnom značaju ove faze u celom procesu integracije dece i mladih bez roditeljskog staranja u društvo, te njihovom osposobljavanju za samostalan život. Nesporno je i da ustanova ima kvalitetne mogućnosti i da uspeva u obezbeđivanju materijalnih sredstava koji omogućavaju realizaciju ovakvog pristupa, ali to samo dodatno ide u prilog ustanovi.

Ono što je još ostavilo poseban utisak, jeste izuzetno pozitivna klima i harmonični odnosi koji vladaju kako na relaciji zaposleni – deca, tako i između same dece, kao i zaposlenih. Pretpostavljamo da ovakvoj opštoj klimi doprinose ne samo dostignut nivo uslova smeštaja, već i podsticanje (kroz razne formalne i neformalne oblike) duha međusobnog uvažavanja i poverenja, negovanja dijaloga i tolerancije i to na svim nivoima i kroz sve aktivnosti, uvažavanja principa najboljeg interesa dece i njihove participacije. U skladu s tim, verovatno je ovo i jedina ustanova u kojoj nismo od osoblja u tolikoj meri slušali o negativnim aspektima hraniteljstva i neophodnosti funkcionisanja institucionalne zaštite, već naprotiv. Većina zaposlenih se oseća dovoljno kompetentnim i kadrim da se prilagodi ukupnoj situaciji, a eventualne probleme i prepreke racionalno sagledavaju i nalaze konstruktivna rešenja.

Preporuke

- Nastaviti sa praksom kontinuirane edukacije zaposlenih u cilju sticanja dodatnih znanja i veština, u skladu sa potrebama i strukturom dece i mladih;
- unapređivati uslove života i rada celokupnog osoblja povećavanjem njihovih zarada i drugim stimulativnim merama;
- održavati i negovati klimu međusobnog uvažavanja, dijaloga i tolerancije na svim relacijama, kao izuzetnu vrednost i ostvaren domet;
- pojednostaviti administrativne obaveze kako bi se obezbedilo još više vremena za neposredan rad sa decom;
- podsticati češće kontakte sa istim ili sličnim institucijama kako bi se razmenjivala međusobna iskustva iz prakse.

4. Medicinska nega

Slično kao i u drugim ustanovama i šticienicima Dečjeg sela zdravstvena zaštita je obezbedjena u regularnim ustanovama zdravstvenog sistema, u zavisnosti od uzrasne grupe. Predškolskoj deci medicinska dokumentacija stoji u grupi, dok je dokumentacija za školsku decu vezana za školski dispanzer kome pripadaju. Studentima je zdravstvena zaštita obezbedjena u Novom Sadu, na isti način kao i celokupnoj studentskoj populaciji.

Decu u najbližu ambulantu Doma zdravlja vode uglavnom negovateljice ili vaspitači. Među negovateljicama je i jedna sa srednjim medicinskim obrazovanjem, koja je uključena u ovaj vid brige o deci. Ambulanta se nalazi blizu Dečjeg sela i sa osobljem postoji dobra saradnja, tako da su njihove usluge na raspolaganju ceo dan. Sve urgentne situacije su do sada uspešno rešavane, za šta se koriste vozila koja ustanova poseduje, ili Služba hitne pomoći.

Kod predškolske dece sistematski pregledi se obavljaju u zakazanim terminima, o čemu brigu vode negovateljice zadužene za pojedinačno dete. Školska deca su uključena u redovne sistematske preglede u okviru škola u koje idu.

O uzimanju terapije brinu negovateljice i vaspitači, a evidenciju o tome vode u knjizi koja postoji za svaku kuću posebno, gde se upisuje da je lek dat i u koje vreme.

Kada se u ustanovi pojave deca koja su hronični bolesnici koriste se usluge lekara specijalista i deca odlaze na redovne kontrole, za šta su takođe zadužene negovateljice i vaspitači. U

trenutku posete u ustanovi je jedna devojčica sa oboljenjem jetre (očekuje se tačan podatak, da li se radi o hepatitisu B ili C), HIV pozitivnih nema. Postojala je sumnja na HIV infekciju kod jedne devojke čiji su roditelji HIV pozitivni, pa je ustanova inicirala testiranje čiji je rezultat bio negativan. U ovom momentu nema dijabetičara, dok od epilepsije boluje jedno dete koje prima farmakološku terapiju. Pre nekog vremena bilo je petoro dece sa nekom antiepilepsijskom terapijom, ali je na osnovu naknadnih specijalističkih pregleda i daljih pretraga kod četvoro šticienika prekinuta medikamentozna terapija. U ustanovi uvek ima po nekoliko dece koja noću mokre u krevet, a u njihovom tretmanu se koriste tablete i metoda buđenja, što uglavnom daje dobre rezultate. Iz brojne dokumentacije i razgovora sa osobljem nesumnjivo proizilazi da se zdravstvenom stanju svakog deteta posvećuje ogromna pažnja.

U ustanovu dugi niz godina, na volonterskoj osnovi, dva puta mesečno dolazi dečji neuropsihijatar. Prisustvo psihijatra se procenjuje kao vrlo korisno, kako za decu, tako i za vaspitače i negovateljice; smatraju značajnim savete za rešavanje određenih situacija i postupanje sa decom koja imaju neki poremećaj u ponašanju ili emocijama, posebno kod adolescentnih kriza, ali i postojanja simptoma nekih psihijatrijskih problema (u ređim slučajevima). Uz dete, kod doktorke uvek odlaze i vaspitač i negovateljica koje doktorica upoznaje sa zdravstvenim stanjem, eventualnom terapijom i njenom primenom, ali im pomaže i u organizovanju života u kući tog deteta. Treba napomenuti da je

upotreba medikamentata izuzetno retka, i vremenski što je moguće kraćeg trajanja.

U ustanovi su angažovane i dve psihološkinje, jedna na projektu psihoterapije koji već četiri godine finansiraju porodice iz Italije, a druga preko Biroa za zapošljavanje. Psihoterapija se sprovodi u saradnji sa doktorkom (neuropsihijatrom) i stručnim timom; ranije se radila grupna psihoterapija po kućama, a sada se radi sa heterogenim grupama. Naime, ustanova je uradila istraživanje koje je pokazalo da resocijalizacija puno zavisi od ličnih odnosa, i da je u radu sa ovom decom potrebna ravnoteža grupnog i individualnog rada i uspostavljanje dobrih veza. Kao najčešći problemi javljaju se agresivnost i histerični ispadi dok su apatije retke, a od poremećaja u ponašanju tu su antisocijalni delikti (krađe, laži, prostitucija, droga).

U situacijama kada je potrebno obuzdavanje preterano uznemirenog ili agresivnog deteta, procedura koja se sprovodi podrazumeva obavezno prisustvo dve odrasle osobe, jedna obuzdava dete, a druga smiruje drugu decu, kasnije se organizuju grupni sastanci i konsultacija sa doktorkom. Osoblje nije posebno edukovano za postupanje u ovakvim situacijama, ali im je od pomoći doktorka neuropsihijatar savetodavnom ulogom, kao i akt pod nazivom „Restriktivni postupci i mere ograničavanja“, koji je ustanova donela prošle godine. Ovaj dokument se primenjuje izuzetno, odnosno „samo onda kada su se sve ostale vaspitne mere i tretmani pokazali neuspešnim“.

U ustanovi je bilo pre desetak godina nekoliko pokušaja suicida, jedan tabletama zbog odvojenosti od majke (kasnije je dete vraćeno majci), jedan sečenjem vena. U skorije vreme je bio jedan pokušaj suicida tabletama u periodu adaptacije. Korisnica je sada stabilna, ali pod budnim nadzorom. Do prirodne smrti je u prošlosti došlo dva puta: na početku rada, jedan dečak je umro zbog srčanih problema i 1984. godine jedna devojčica od hronične bolesti. Interesantno je da su nam u ovoj ustanovi, u kojoj je kvalitet života ubedljivo najbolji od svih koje smo videli, vrlo otvoreno izneli podatke o više pokušaja suicida nego u drugim

ustanovama. Naš je utisak da se radi o različitom stepenu iskrenosti i sigurnosti u sopstvene kompetencije.

Kada je o psihoaktivnim supstancama reč, u ovom trenutku u ustanovi je jedno dete pod rizikom pošto je koristilo kombinaciju alkohola i psihoaktivnih supstanci. Sada je u apstinenciji, ali se o tome vodi posebna briga. Procedura ponašanja kada vaspitač ili negovateljica posumnjaju na korišćenje nedozvoljenih supstanci je da se sledeće jutro radi nenajavljen test na drogu, obaveštava se Centar za socijalni rad i pokreću se savetodavni razgovori. U savetodavne razgovore se uključuje neko od osoblja ko je racionalni autoritet za to dete, psihoterapeut i doktorka neuropsihijatar i pravi se plan rada koji podrazumeva etapne ciljeve sa nagradama.

Ginekološka zaštita se organizuje u saradnji sa privatnom ordinacijom „Prenatal“, a devojčice na preglede odlaze po potrebi i u saradnji sa negovateljicama i vaspitačima. Kontracepcijska sredstva se ne dele organizovano već postoji mogućnost individualne nabavke u saradnji sa vaspitačem, ili samostalno od sopstvenog džeparca. Ustanova je organizovala i predavanja iz oblasti seksualnog ponašanja. Još je značajnije što deca informacije i savete u vezi sa seksualnim životom otvoreno traže i dobijaju od vaspitača, negovateljica, psihologa.

Stomatološka zaštita je obezbeđena u lokalnom Domu zdravlja i u toj saradnji nema problema. Nešto je zahtevnija izrada proteza pošto se to plaća (uradjeno je 12–13 fiksnih, korektivnih i jedna porcelanska proteza), ali ni tu nije bilo većih problema, jer te troškove uglavnom snose centri za socijalni rad. U troškovima izrade porcelanske proteze učestvovala je i sama štićenica, ali osoblje ističe drugi važan aspekt: naime, od tog trenutka devojka je prestala da posećuje psihijatra.

Što se tiče ishrane, od dece je dobijena informacija da su zadovoljni i vrstom i kvalitetom hrane. Užine su na zahtev dece ukinute, pošto svaka kuća ima malu kuhinju u čijem frižideru se uvek nalazi nešto što deca mogu da konzumiraju. Po kućama se, uz pomoć i nadzor negovateljica, sprovodi i projekat kuvanja i spremanja kolača, kao vrsta edukacije i

pripreme za samostalni život. U sastavljanju jelovnika učestvuju i deca. Značajno je istaći da se kontrola higijenskih uslova vrši u kuhinji, ali i po

kućama; redovno je obavlja Higijenski zavod iz Novog Sada i do sada nije bilo problema.

Preporuke

- Održavati nivo zdravstvene zaštite i brige o korisnicima ;
- podići nivo kompetentnosti osoblja u prepoznavanju simptoma različitih bolesti zavisnosti, reagovanju i prilagođavanju u radu koje zahteva tretman takvog korisnika;
- kreirati odgovarajući pristup u edukovanju dece o značaju prevencije i zaštiti zdravlja putem odbacivanja rizičnih ponašanja i navika (razgovori, filmovi, muzika, radionice, dramski prikazi, takmičenja grupa itd.).

5. Sadržaji i organizacija rada sa korisnicima

Od ukupnog broja korisnika (115 plus 27), najviše je dece na uzrastu od 8 do 15 godina (oko 60), zatim onih iznad 18 godina (42), a ostali su između 16 i 18 godina. Najmlađi stanovnici (od 4 do 7 godina) su 2 dečaka i 2 devojčice. Ukupno gledajući, trenutno je u Selu više devojčica, nego dečaka. Većina dece je u Selu više od 3 godine, a ima i onih sa stažom dužim od 10 godina (39). Deca su uglavnom na smeštaju zbog neadekvatnog roditeljskog staranja (70), odnosno sprečenosti roditelja da vrše roditeljsku dužnost (32), dok je najmanje onih gde je delimično ili potpuno oduzeto roditeljsko pravo (13). Od ukupnog broja dece sa posebnim potrebama (29), 25 je kategorisano kao lako ometena u mentalnom razvoju, jedno je sa oštećenjem vida i jedno sa telesnim invaliditetom, i dvoje hronično obolelih. Trenutno 24 dece pohađaju specijalne škole (osnovnu i srednju), a svi ostali su uključeni u redovan školski sistem. Dečje selo ima čak 22 studenta, 6 zaposlenih, 6 osposobljenih koji traže posao, a samo je jedno dete napustilo školovanje.

Rad sa korisnicima počinje prijemom deteta i donošenjem odluke u koju vaspitnu grupu će biti smešteno. Odluku o tome donosi Pedagoško veće, na predlog Stručnog tima. Izbor grupe u koju će dete biti smešteno najčešće je u odnosu na strukturu dece u grupi: broja dečaka i devojčica, koliko je grupa stabilna... Takođe, vodi se računa o interesu i potrebama deteta, ali ponekad odlučuje i slobodno mesto. Period adaptacije traje od 3 do 6 meseci, a problemi dece u tom

periodu su različiti, od prihvatanja kućnog reda i života u kolektivu, preko straha od odvajanja i emocionalnih smetnji, do poremećaja u ponašanju i sukoba sa drugom decom. I deca su davala slične odgovore: „... bilo mi je teško jer nikoga nisam poznao“, „svi su me zadirkivali da sam razmažen i stalno su me izazivali“. Gotovo sva deca su navela da im je na početku najviše pomogao vaspitač, odnosno „tetka“ (negovateljica). Vaspitači su navodili da se u periodu adaptacije njihova pomoć ogleda u razgovoru sa detetom i osnaživanju, obaveznoj pripremi vaspitne grupe kao i pomoći drugih stručnjaka: „Lični odnosi između zaposlenih i štićenika su suština našeg rada. Od njih zavisi funkcionisanje. Grupa ima moć da iznese razvoj. Individualni rad ima smisla ako je dete dobro uklopljeno u grupu“.

Sadržaji i organizacija rada fokusirani su najviše na učenje i školu. Ustanova sprovodi Program pomoći u učenju za sve uzraste, iz svih nastavnih predmeta, koji realizuju volonteri „Čovekoljublja“. U prethodnoj godini je održano 1338 časova čiji su se sadržaji odnosili na podršku u savladavanju gradiva, nadoknadi propuštenog i tekuće učenje. Tokom godine je stalno angažovan i jedan profesor matematike (održano više od 250 časova u prethodnoj godini). Osoblje ističe da se problem učenja posebno odnosi na mlade koji su pri kraju srednješkolskog obrazovanja. Mišljenje osoblja je da na ovaj način oni pokušavaju da prolongiraju boravak u Selu. Takođe, pažnja se posvećuje i studentima: jedan od dugogodišnjih radnika posebno vodi računa o uspehu

visokoškolaca, tako da stručni tim u Selu uvek ima informacije neophodne za odgovarajuću podršku. Ipak, osoblje smatra da bi im značajno pomogla šira i detaljnija znanja o spoljašnjoj i unutrašnjoj motivaciji dece i mladih.

Osim školskih, zaposleni navode i probleme koji se odnose na nepoštovanje autoriteta odraslih kod neke dece, teškoće u adaptaciji, vršnjačke sukobe, povodljivost i povremena druženja sa decom antisocijalnog ponašanja... I deca su isticala da im u odnosu sa drugom decom najviše smeta ako dođe do međusobnog vređanja ili tuče, povremenih krađa. Osoblje ističe da se organizuju i posebni grupni sastanci koji se odnose na lične odnose unutar grupe, odnos prema autoritetima u Selu i školi, prava dece i njihovu odgovornost, primenu i upoznavanje sa Posebnim protokolom za zaštitu od zlostavljanja i zanemarivanja... Korisnici su potvrdili da su veoma dobro informisani, i u zavisnosti od uzrasta, objasnili nam koja prava i obaveze imaju: „... stalno nam čitaju naše obaveze, da učimo... a inače imamo i prava, da kažemo šta nam se ne sviđa, i ako nešto nećemo... i stvarna pravila... ako neko nešto traži da mu damo, da ne psujemo, da sredimo kuću...“

Osim neposredne pomoći u učenju, ne zanemaruju se ni ostali sadržaji koji se realizuju kroz sekcijski rad. Reč je o keramičkoj radionici, literarnoj sekciji, dramsko-baletskoj, sportsko-rekreativnoj, kulturno-zabavnoj, mladima i prirodi... Neke od ovih aktivnosti se realizuju kroz projekte (npr. keramička radionica).

Svi sadržaji se realizuju kroz individualni ili grupni rad i kroz multidisciplinarni pristup. Potrebu za posebnim i pojačanim individualnim radom pokazuju sva deca, pošto gotovo svi imaju specifične probleme: intelektualna neefikasnost, adolescentska kriza, poremećaji ponašanja i asocijalni ispadi, emocionalni poremećaji... Veliki broj dece ima više vrsta poremećaja. Zavisno od problema sprovodi se individualno-pedagoški, dijagnostički, savetodavni, terapijski ili kreativni rad. Kad je reč o grupnom radu, on se realizuje višestruko: kroz rad sa vaspitnom grupom koji realizuju vaspitači, negovateljice, stručni

tim i rukovodilac službe; diskusione grupe, koje vodi psiholog; rekreaciono-kreativne radionice i radioničarski rad u koji su, zavisno od potrebe, uključeni vaspitači, stručni tim i psihoterapeut. U okviru projekta integrativne grupe, negovateljice su dosta poslova i odgovornosti prenele na samu decu. Svaka kuća funkcioniše kao porodična celina. Uređenje prostora, održavanje čistoće, spremanje hrane, slobodno vreme, međusobna podrška i pomaganje, učenje, kontakti sa rodbinom i prijateljima, sve se odvija u okviru kuće i grupe sa kojom se živi. Posebno značajnim smatramo sadržaje putem kojih se animiraju deca i mladi i podstiču da se uključe u različite projekte i programske aktivnosti kao što su: Veština skladnog življenja, Integracija vaspitnih grupa, Fond za budućnost, Kumstvo na daljinu, Vikend u porodici... Deca su najviše zainteresovana za sportske aktivnosti, ali uključena su i u druge sekcije. Većini njih je zanimljivo i pripremanje hrane i kolača uz pomoć vaspitača ili negovateljica.

Deca se obavezu nagrađuju za postignut uspeh i primereno ponašanje, kako u školi, tako i u ustanovi i sredini. Značajno je da se nagrađuju i svi oblici prihvatljivog ponašanja koje proceni grupa. Nagrade su uglavnom materijalne (dupli džeparac, kupovina garderobe, rolera, muzičkih uređaja...), socijalne (javne pohvale, zagrljaj, osmeh, pažnja...), ili u vidu aktivnosti (ekskurzije, odlasci u bioskop, pozorište, na utakmicu, izleti...). Ustanova, očigledno, jako vodi računa o značaju nagrađivanja, kao i o vrsti nagrade za svako konkretno dete. Kad je reč o kaznama neki su rekli da ih uopšte ne primenjuju, dok su drugi naveli da one postoje u slučaju kršenja pravila kućnog reda kada se koristi opomena, a za ponavljanje nepoželjnog ponašanja posle više opomena kažnjavaju se ukorom i merom predisključenja. Takođe, kao kazna se koristi i ukidanje džeparca ili zabrana izlaska. Kao i kod nagrađivanja, i kazne (u situaciji kad sve druge metode nisu dale efekta) mogu biti efikasne jedino ako se primenjuju na adekvatan način. Utisak je da profesionalci u Dečjem selu to imaju u vidu kada koriste ove metode modifikovanja ponašanja dece i mladih. I deca su potvrdila da za pozitivno ponašanje (dobar školski uspeh, uredna soba...) uvek dobijaju

nagradu, najčešće u formi novca, a da je kažnjavanje vrlo retko. Jedan dečak je izjavio: „... samo jednom sam bio kažnjen kada sam sam otišao u vrtić a nisam

pitao... za kaznu nisam smeo da izađem jedan dan, ali da je bilo više dana pobeo bih... posle više nisam išao bez pitanja“.

Preporuke

- U koordinaciji sa uputnim centrom raditi na boljoj organizaciji pripreme dece za odvajanje i smeštanje deteta u ustanovu;
- nastaviti sa dobrom praksom vaspitno-korektivnog rada sa decom, originalnim idejama i bogatim programskim sadržajima, timskim pristupom kao i participacijom dece u svim segmentima rada.

6. Kontakti sa porodicom i zajednicom

Kada je reč o kontaktu dece sa porodicom rečeno nam je da postoji u zavisnosti od porodične situacije, kao i da odluku o tome donosi uputni Centar. Iz dokumentacije smo videli da četvrtina dece ima retke kontakte sa roditeljima, bez predviđene dinamike; samo 24 korisnika redovno kontaktira i provodi vikende i praznike u porodici; njih 10 ima kontakte samo u Selu, a ostali povremeno ili samo telefonom. Prema odgovorima osoblja, kontakti dece sa roditeljima su ometajući faktor u situaciji ako je dete bilo zlostavljano ili zanemarivano, ako je reč o roditeljima zavisnika, ili ako nisu spremni da saraduju i prihvate smeštaj deteta u ustanovu. Osoblje smatra da je dovoljno kompetentno da na adekvatan način proceni koliko, i da li dete želi da kontaktira sa porodicom i u tom pravcu ga podržavaju. Opšti stav i polazište jeste da je prirodna ili hraniteljska porodica najbolji interes deteta, zbog čega se u Selu vrlo ozbiljno radi na pripremanju dece za ovu vrstu zbrinjavanja. To uključuje i konkretne inicijative ustanove, kao i aktivnosti na popularizaciji vikend-hraniteljstva na lokalnom i širem nivou, sa mogućnošću prerastanja u trajno hraniteljstvo. Ipak, ističu da bi njihova uloga u kontaktima dece sa porodicom trebalo da bude veća.

Kao i kod drugih domova, saradnja sa centrima za socijalni rad razlikuje se od slučaja do slučaja. Upečatljiv je primer tri devojčice, koje su nakon smrti oba roditelja najpre smeštene u Dečje selo, da bi ih potom uputni Centar razdvojio tako da je jedna ostala u Selu, a dve su otišle u različite hraniteljske

porodice! Pošto je jedna od njih stalno bežala, zaposleni iz ustanove su insistirali na njenom povratku i obezbedili joj smeštaj u grupi sa sestrom u Selu, dok sa trećom devojčicom održavaju kontinuiranu vezu. Kao što smo i ranije pominjali, mnogo je primera razdvajanja članova porodice i smeštaja u različite ustanove ili pod različite oblike zaštite. Nažalost, u takvim slučajevima ni ustanove, ni centri za socijalni rad ne čine gotovo ništa na spajanju, ili bar održavanju kvalitetnih porodičnih veza. Pomenuti primer je u tom smislu izuzetak, jer pokazuje da formalna podela nadležnosti sa centrima za socijalni rad ne mora da bude prepreka u ostvarivanju prava i interesa deteta. Ukupno gledajući, zadovoljstvo saradnjom sa uputnim centrima je najniže ocenjeno u odnosu na druge karike sistema. Osoblje smatra da bi i saradnja sa školom mogla biti bolja, kao i sa nadležnim ministarstvom.

Kada je reč o odnosu okruženja, i osoblje i deca potvrđuju da je zadovoljavajući. Vredno je pomenuti da se i korisnici u stanovima veoma odgovorno ponašaju, kako u odnosu na održavanje higijene prostora i međusobnih odnosa, tako i u odnosu prema drugim stanarima. Proces njihovog osamostaljivanja podrazumeva i snalaženje u svakodnevnim životnim situacijama, pa i ostvarivanje dobrih kontakata sa komšijama i drugim ljudima u okolini. Mladi koje smo obišli u jednom od stanova kažu da su dobro prihvaćeni, i da im prija što ih ravnopravno tretiraju, iako svi u bližem okruženju znaju da su štice Dečjeg sela. Zaposleni su veoma dobro i detaljno osmislili program osamostaljivanja, i nesporno ulažu značajne napore da

funkcioniše na pravi način. Njihova logistička podrška je od velikog značaja, ali pažljivo odmerena.

Kontakti sa spoljnim svetom ostvaruju se kroz posete Selu, kao i kroz organizovane sadržaje i podsticanje dece da se uključe u različite aktivnosti u lokalnoj zajednici. Vrlo često se organizuju odlasci u pozorište, bioskop, na koncerte, izložbe, sportske događaje. Organizovano je i niz izleta, naročito u okviru projekta „Veština skladnog življenja“. Nastoji se da sva deca negde letuju i zimuju. U skorije vreme organizovana su letovanja u Italiji, Grčkoj, u Adi, Begečkoj jami i Petrovaradinskoj adi. Tokom zimskog raspusta desetoro dece je zimovalo u Ivanjici. Putem međusobnih poseta i razmene stručnih iskustava ostvarena je saradnja sa drugim ustanovama za decu bez roditeljskog staranja, što osoblje smatra vrlo korisnim i značajnim. Takođe, postoji saradnja sa humanitarnim organizacijama, organizacijama iz nevladinog sektora, preduzećima i pojedincima, mnogobrojnim dobrotvorima i „kumovima“ dece u zemlji i inostranstvu.

Ustanovljeni su vrlo dobri odnosi sa nekim kompanijama (Delta holding i OMV), ambasadama i konzularnim predstavništvima. Veoma dobra iskustva su ostvarena kroz projekat „Fond za budućnost“ sa Delta holding kompanijom, namenjen omladini završnih godina srednjih škola. Osim stipendiranja na mesečnom nivou, ovaj projekat

podrazumeva kontinuiranu brigu i pružanje pomoći u ličnom i profesionalnom razvoju, u cilju obrazovanja i praktičnog osposobljavanja. Stipendije ovog fonda u prethodnom periodu je koristilo 40 mladih, a uključeno je i novih 17. Od dosadašnjih stipendista njih osmoro je nastavilo školovanje na višim školama i fakultetima u Novom Sadu. Saradnja sa Delta holdingom postoji i u delu zapošljavanja mladih koji su izašli iz programa, kao i onih koji su ranije boravili u Selu. Ovo je dobar primer konkretne i konstruktivne podrške deci i mladima bez roditeljskog staranja u procesu osposobljavanja i lakšeg osamostaljivanja.

Uprava ustanove je od izvornog koncepta dečjih sela zadržala i „kumstva na daljinu“. „Kumstvo“ podrazumeva specifičan odnos između deteta i porodica ili pojedinaca (najčešće iz inostranstva), koji se ne iscrpljuje samo u kontinuiranom izdvajanju sredstava na štednu knjižicu deteta, već i u stalnoj komunikaciji putem pisama ili e-maila, posetama, zajedničkim vikendima, godišnjim odmorima itd. Trenutno 62 korisnika imaju svoje „kumove“, a ustanova jako vodi računa da ostali imaju neki drugi vid pomoći (klasične stipendije, stipendije iz Delta programa itd.). Veoma je važno da deca imaju osećaj ravnopravnog tretmana, ali i da svako od njih ima podršku i šansu tokom školovanja i odrastanja. Utoliko je ovakav pristup ustanove dodatno stimulativan i zato, u sadejstvu sa drugim sadržajima i aktivnostima, daje dobre rezultate.

Preporuke

- U koordinaciji sa svim nadležnim institucijama utvrditi jasne standarde i kriterijume postupanja u vezi sa kategorijom roditelja za koje se može oceniti da je bolje da ne budu u čestom, ili bilo kakvom kontaktu sa detetom, kako bi se predupredila proizvoljna i lična rešenja;
- nastaviti sa dobrom praksom i dalje održavati saradnju sa nevladinim sektorom, domaćim i stranim fondacijama, vikend-porodicama, "kumovima"... ;
- podsticati projekte usmerene na podršku mladima koji se osamostaljuju i suočavaju sa krajnje ozbiljnim egzistencijalnim pitanjima;
- raditi na prevazilaženju postojećih slabosti u međusobnim vezama i funkcionisanju pojedinih delova sistema, naročito sa pojedinim Centrima za socijalni rad.

7. Garancije prava i sloboda korisnika

Ono što izrazito karakteriše ovu ustanovu i izdvaja je od svih drugih, jeste svojevrsna simbioza svih zaposlenih i korisnika, i to kroz sve aspekte brige i zaštite. I u drugim ustanovama smo naišli na pojedince koji su nesumnjivo posvećeni deci i ulažu ogromne napore da, u daleko skromnijim uslovima nego što su u Dečjem selu, zbrinu decu i pomognu njihov razvoj. Međutim, koncept porodične zajednice koji ova ustanova razvija, sa vešto i dobro odmerenim balansom autoriteta i zaštitničke uloge, nesumnjivo pruža najviše garancija za razvoj dece bez roditeljskog staranja u autonomne, socijalno osveščene i sposobne ličnosti. Tako smo, obilazeći kancelarije sa administrativnim osobljem, prisustvovali neobičnim situacijama: neka manja deca su dolazila da se pohvale crtežima koje su upravo uradili sa svojim vaspitačima, dve devojke su pošle da obidu štíćenicu koja živi u stanu i svratile po knjige koje je za nju pravica nabavila, neke devojčice su htele samo da popričaju... Situacije su bile sasvim spontane, i očigledno uobičajena praksa. Pravica je u potpunosti upoznata sa prilikama i statusom svakog štíćenika, ali za njih obezbeđuje i lična dokumenta, piše zahteve i molbe kada to nalaže interes deteta, učestvuje u pronalaženju posla i stana za mlade koji napuštaju ustanovu itd. Bez obzira na izgrađenu normativnu i sveukupnu podršku stručnog osoblja, i svi drugi zaposleni su deo zajednice, na način da su deci dostupni za svaki oblik pomoći koji im je potreban. Zato nije neobično što su svi uključeni u kreiranje i/ili sprovođenje određenih sadržaja i aktivnosti, i to ne samo u odnosu na aktuelne štíćenike, već i na one koji su se odavno osamostalili i napustili Selo. Takav pristup daleko nadmašuje uobičajenu praksu u drugim ustanovama.

U skladu sa celokupnim pristupom deci, zaštita njihovih prava je takođe na zavidnom nivou. Osim obavezne dokumentacije koja se tiče statusa, radnih odnosa, materijalno-finansijskog poslovanja, bezbednosti i sl., ustanova je donela niz pravilnika, programa, pravila o radu i odluka, koji detaljno regulišu sve

aspekte rada. Uz zaposlene, sa pravilima su upoznati i svi korisnici, što omogućuje jasnu orijentaciju u ponašanju i znatno doprinosi stabilnosti ove male zajednice. Uvidom u neke od najzanimljivijih dokumenata koji se odnose na prava dece (Pravila za prijavu od zlostavljanja i zanemarivanja, Kodeks profesionalnog ponašanja, Pravila o radu Domske zajednice i dr.), primetili smo značajnu razliku u odnosu na druge ustanove. Ne samo da ih ima više i da su precizniji u formulaciji, već su napisani i obrazloženi tako da su najbolji interes deteta i njegov harmonični razvoj u fokusu svake predviđene norme. Svi dokumenti, sva pojedinačna pravila i članovi su međusobno kompatibilni i, očito, proizvod osmišljenog koncepta koji se pokazao kao najdelotvorniji u praktičnoj primeni. Upadljiva je uloga svih stručnjaka u kreiranju ovih dokumenata – zbog toga oni nisu suvoparna i jednolična pravna regulativa, već odišu životom i emocijom uprkos formalno-pravnoj nameni. To je najizrazitije u Pravilniku o pohvalama, nagradama i vaspitno-disciplinskim merama, kao i u jedinstvenom dokumentu (Restriktivni postupci i mere ograničavanja u ustanovi Dečje selo) sa kojim se nigde nismo susreli, a koji je sastavni deo pomenutog Pravilnika.

Značajno je istaći da je ustanova razvila brojne modele kako bi obezbedila sredstva iz kojih se finansira školovanje i stručno osposobljavanje dece i mladih, ali i mehanizme koji garantuju njihovu namensku upotrebu i štite prava korisnika. Kao što je već pomenuto, ta zaštita ne prestaje ni kada osoba napusti Dečje selo i ode u neku drugu sredinu; u takvim slučajevima ustanova prebacuje sredstva i štednu knjižicu nadležnom Centru za socijalni rad koji preuzima nadzor, i uz dogovor sa ustanovom kontroliše raspolaganje sredstvima sve dok postoji potreba. Sa korisnicima koji ostaju u Novom Sadu zadržava se direktna komunikacija, a sklapaju se i ugovori kojima se definišu međusobna prava i obaveze. Uz širok dijapazon sadržaja kojima se prati i podstiče razvoj dece, ovi mehanizmi zaista omogućuju visok stepen zaštite korisnika, a time i ostvarenje njihovih prava i interesa.

Preporuke

- Održavati i nadalje razvijati sistem zaštite štićenika, uključujući pravovremeno reagovanje na svaku novu pojavu i izmenjene okolnosti;
- raditi na daljem unapređivanju saradnje sa Centrima za socijalni rad, i istrajati u naporima da se i ove ustanove transformišu i prihvate praksu koja se pokazala kao funkcionalna, dobra i održiva;
- posvetiti veću pažnju promociji ustanove i dostignutim dometima u oblasti socijalne zaštite; smatramo da bi Ministarstvo socijalne politike iz koncepta Dečjeg sela moglo da preuzme i dalje razvije potpuno nov pristup u institucionalnom zbrinjavanju dece i mladih, ali i ostalih kategorija korisnika socijalne zaštite.

ZAVOD ZA VASPITANJE OMLADINE U NIŠU

1. Uvodne napomene

Zavod za vaspitanje omladine u Nišu postoji od 1961. godine i ima dugo iskustvo u radu sa mladima sa poremećajima u ponašanju. Usvajanje Zakona o maloletnicima i nove mreže ustanova socijalne zaštite za smeštaj korisnika dovelo je do značajnih promena u radu Zavoda. Kapacitet ustanove je smanjen sa prethodnih 72 na sadašnjih 36 mesta, što je u skladu sa opredeljenjem države da razvija alternativne sankcije za maloletne delinkvente, kao i da se smanji institucionalni tretman dece i mladih. Takođe, došlo je i do promene osnova za upućivanje u ustanovu, pa u Zavod sada stižu mladi koje upućuje Centar za socijalni rad na osnovu izrečene sudske mere.

U trenutku posete, u Zavodu je bilo 27 korisnika uzrasta od 15–21 godine (maloletnici i mlađa punoletna lica), od kojih je 24 sa izrečenom vaspitnom merom od strane suda, a samo tri korisnika su sa socijalno-zaštitnom merom nadležnog centra za socijalni rad. U odnosu na ostale ustanove ovog tipa, specifičnost ovog Zavoda je u tome što zbrinjava samo maloletnike muškog pola.

Ustanova razvija dva nova načina usluge – Prihvatnu stanicu i Dnevni boravak za mlade sa izrečenom vaspitnom merom pojačanog nadzora.

U vreme kad je izgrađen, Zavod je verovatno bio van urbanog dela Niša. Sada to više nije tako, pa su zavodski objekti deo grada koji se u međuvremenu proširio.

2. Uslovi smeštaja

Iako je reč o vaspitnoj ustanovi otvorenog tipa zaštite, Zavod za vaspitanje mladih u Nišu po nekim karakteristikama podseća na ustanove za izvršenje kazne zatvora: ponegde još postoje rešetke na prozorima i vrata metalne konstrukcije, orijentacija u radu i stav pojedinih zaposlenih blizak je licima koja su u ulozi službe obezbeđenja, nema vaspitača ženskog pola, veliki objekti za smeštaj korisnika asociraju na paviljonski smeštaj...

Ukupno 27 dečaka raspoređeno je u 4 vaspitne grupe (od 5–8 u grupi), pri čemu je svaka grupa smeštena u 4 fizički odvojene stambene jedinice. Svi objekti su, inače, u veoma lošem stanju i očigledno se u njih nije ulagalo decenijama. Uz više ulaganja, ceo kompleks bi mogao da se transformiše u funkcionalnu i savremenu vaspitno-obrazovnu ustanovu. Neke investicije su obezbeđene u poslednjih nekoliko godina, ali su bile dovoljne samo za delimičnu sanaciju prostorija.

U svakom objektu mladi su raspoređeni po dvokrevetnim ili trokrevetnim sobama koje zadovoljavaju samo minimum higijensko-prostornih uslova (dovoljno prostrane, okrečene i čiste). Međutim, podovi od parketa su stari i dotrajali, a vrata i prozori u raspadajućem stanju, zbog čega je unutrašnja temperatura niska uprkos grejanju. Zbog načina gradnje objekata nema dovoljno prirodnog svetla, a veštačko osvetljenje je slabo, ili uopšte ne radi. Iako se pokušalo sa oplemenjivanjem prostora zavesama, tepisima i ukrasima po ličnom izboru šticećenika (poster, fotografije, crteži i sl.), ambijent deluje hladno i zapušteno. Oprema u sobama je vrlo oskudna, nameštaj star i ruiniran, a većina kreveta je od gvozdene konstrukcije koja neumitno asocira na zatvorski smeštaj. U svakom objektu, odnosno vaspitnoj grupi postoji zajedničko kupatilo sa tuš-kabinama i toaletima koji su renovirani, ali je vodovodna i sva druga instalacija u veoma lošem stanju. U dnevne boravke i čajne kuhinje su takođe uložena određena sredstva (nabavljeni su televizori i poneka polica,

presvučen stari nameštaj), ali nedovoljno da se stvori ambijent u kome bi štíćenici stimulatívno i kreativno koristili vreme.

U posebnom objektu se nalazi fiskulturna sala u kojoj je nedavno promenjen parket i nabavljene nove sprave za vežbanje i sto za stoni tenis. Sportske aktivnosti su od velikog značaja za razvoj mladih, ali i za redukovanje agresivnosti i impulsivnih reakcija, pa je svakako za pohvalu što ustanova obraća pažnju na ovaj aspekt. Međutim, kako ističu, za obrazovne, zabavne i kreativne sadržaje nema finansijskih uslova, ali ni podrške i razumevanja šire zajednice i nadležnih institucija. Direktor ustanove kaže da se više puta obraćao za pomoć u nameri da oformi biblioteku, ali bez uspeha. Nedostaju i kompjuteri, muzički i video uređaji, kreativne radionice... Odnos društva prema maloletnim prestupnicima

postaje jasan kad se pogleda škola koju pohađaju, a koja deluje kao da je napuštena i kao da je niko ne posećuje. Upravo kao i štíćenici Zavoda, u ništa boljem stanju nije ni upravna zgrada, vešernica, kuhinja i trpezarija... Što se tiče uslova života, gotovo da nema razlike između štíćenika i zaposlenih. Ustanova ima na raspolaganju i dovoljno veliki spoljni prostor koji je, nažalost, takođe zapušten i nije u funkciji kakvu bi trebalo da ima. Ukupno gledajući, uslovi smeštaja i celokupan prostor odišu kaznenim, a ne vaspitnim, obrazovnim i preventivnim pristupom koji bi trebalo da budu dominantni s obzirom na svrhu ove vaspitne mere.

U mnogo boljem stanju su prostorije odvojene za Prihvatnu stanicu i Dnevni boravak. One su kompletno renovirane i opremljene novim nameštajem i kompjuterima.

Preporuke

- Obezbediti sredstva za kompletno renoviranje objekata; neophodna je sanacija krovova, oluka, instalacija i sistema za grejanje, fasade, renoviranje i zamena dotrajale opreme u kuhinji, vešeraju, sobama i drugim prostorijama koje koriste mladi;
- eksterijer urediti i staviti u funkciju zadovoljenja rekreativnih, sportskih i terapijskih potreba;
- u granicama mogućnosti „omekšati“ tvrdi institucionalnu atmosferu u pogledu formalnih, spoljašnjih obeležja i stvarati ambijent i atmosferu blisku uslovima života u prirodnoj porodici i zajednici.

3. Osoblje

Sa štíćenicima neposredno radi 7 vaspitača (4 specijalna pedagoga, 1 psiholog, 1 sociolog, 1 nastavnik fizičke kulture) i 3 stručna saradnika (socijalni radnik, pedagog i psiholog). Svi imaju dugogodišnji radni staž, i osim jedne žene, ostali su muškarci. S obzirom na broj štíćenika, organizacija rada omogućuje da zaposleni po smenama budu prisutni 24h. U vaspitnoj grupi je od pet do osam korisnika. Svo osoblje smatra da smanjenje broja dece olakšava rad u grupi, ali da je „danas“ daleko teže raditi, jer korisnici dolaze gotovo kao struktuirani kriminalci, sa velikim brojem teških krivičnih dela. Pre je bilo više dece, ali sa daleko jednostavnijom problematikom poremećaja u ponašanju. Iako je jasno da su ove promene multifaktorski uslovljene, u situaciji kakva jeste, osoblje kao glavni

problem percipira i sporost sudova, odnosno smatraju da dugi postupci umanjuju mogućnost efikasne i blagovremene reakcije. Problem je utoliko složeniji, jer je sve više mladih sa kombinovanim smetnjama u razvoju, koji su kategorisani kao lako intelektualno ometeni, sa psihijatrijskim problemima, problemima zloupotrebe psihoaktivnih supstanci... Ove i slične argumente je osoblje navodilo da bi nam donekle objasnilo koliko je, bez obzira na mali broj dece, rad sa njima zahtevan i složen. Na pitanje da li bi im bile korisne neke dodatne edukacije, nismo zapazili neku preteranu zainteresovanost. S druge strane, potvrdili su da su prošli kroz više edukacija (Učionica dobre volje, Čuvari osmeha, Vršnjačka medijacija, za koju su tri vaspitača i treneri, Nenasilna komunikacija...). Kada smo ih pitali da li i u

kojoj meri primenjuju ova znanja i veštine u praktičnom radu sa maloletnicima, neki su kazali da im puno pomažu i da su načinili značajne pomake u radu, a neki misle da je ove edukacije nemoguće primeniti u radu sa trenutnom strukturom dece. Utisak je da zaposleni nemaju dovoljno volje da svoje dugogodišnje iskustvo u radu menjaju, odnosno da stiču dodatna znanja i veštine kako bi se prilagodili novim okolnostima i potrebama. Međutim, čini se, tome doprinosi i njihovo dosadašnje negativno iskustvo, u smislu angažovanja i nužne saradnje ostalih karika u sistemu. Smatraju da njihov dugogodišnji i svakako naporan rad bez istog angažovanja i posvećenosti ostalih odgovornih u sistemu, nema i ne može imati željene efekte. Utoliko sadašnju strukturu delinkvenata, koja je mnogo ozbiljnija od nekadašnjih, vide sa još manje šansi za bilo kakvu resocijalizaciju. Bilo bi veoma lako ovakve stavove oceniti kao pesimistične, a osoblje etiketirati kao nemotivisano i bez entuzijazma. Činjenica je, međutim, da zaposleni u ovom, i drugim zavodima, imaju jako mnogo argumenata za to. Višedecenijska, opšta nebriga društva i marginalizacija problema maloletničke delinkvencije, pa samim tim i štíćenika i stručnjaka koji se njima bave, dostigla je

alarmantne razmere. Neefikasnost države, svih institucija i mogućih mehanizama se, na ogoljen i nesumnjiv način, upravo u Zavodima pokazuje u drastičnom obliku.

Osoblje ne krije da se oseća zapostavljeno i na neki način marginalizovano, a to misle i o odnosu društva prema deci koja se smeštaju u Zavod. Smatraju da zabrinutost društva zbog porasta maloletničke delinkvencije, a naročito pomeranja starosne granice izvršioca i strukture krivičnih dela (nasilna krivična dela), ne prati odgovarajuća reakcija. U odnosu na navodnu zabrinutost, društvo ne preduzima i ne posvećuje toliko pažnje i predupređenju rizičnih ponašanja. Svi se slažu da posao koji obavljaju nije dovoljno cenjen, ali ga vole i ipak su zadovoljni što se njime bave. Zaposleni imaju jedinstven stav da bi beneficirani radni staž sasvim sigurno bio smislen, s obzirom na osetljivost i složenost posla, kao i učestalost stresnih situacija.

Kada je reč o dokumentaciji ona se uredno vodi, ali osoblje smatra da je previše administrativnih obaveza koje ih ponekad sprečavaju da se kvalitetnije bave neposrednim radom sa decom. Zavisno od potreba i organizacije u radu, praktikuju i prekovremeni rad, ali on uglavnom nije dodatno plaćen.

Preporuke

- Prvenstveno podsticati osoblje na profesionalno usavršavanje iz oblasti koje se odnose na probleme sa kojima se suočavaju u svakodnevnom radu, i za koja su im potrebna dodatna znanja koja mogu da primene;
- poboljšati uslove života i rada ceokupnog osoblja povećavanjem njihovih zarada i drugim stimulativnim merama;
- pojednostaviti administrativne obaveze kako bi se obezbedilo više vremena za kvalitetniji i neposredan rad sa štíćenicima;
- preduzeti adekvatne mere i strategiju za prevenciju sindroma „izgaranja“ zaposlenih;
- podsticati češće kontakte sa istim ili sličnim institucijama kako bi se razmenjivala međusobna iskustva iz prakse.

4. Medicinska nega

U Zavod u Nišu je do pre dve-tri godine svakog četvrtka dolazio lekar sa medicinskom sestrom, a drugim danima su decu vodili u Dom zdravlja. Sada se kompletna zdravstvena zaštita odvija u okviru Doma zdravlja u koji deca odlaze u pratnji vaspitača.

Pri prijemu u ustanovu sa štíćenicima stiže i medicinska dokumentacija koja obuhvata zdravstveni karton i overenu zdravstvenu knjižicu, i koja se pri izlasku šalje sa detetom dalje. Prilikom prijema se vrši obavezni pretres, a potom Zavod šalje novopridošlu decu na

dodatne analize kao što su hepatitis B i C, HIV, i neretko se dešava da otkriju prisustvo neke bolesti koja nije zabeležena u dostavljenoj medicinskoj dokumentaciji. Takođe se sprovodi vakcinacija protiv hepatitisa B i tetanusa.

U trenutku posete u ustanovi nije bilo dece sa psihijatrijskom terapijom, jedan štićenik je sa hepatitisom B i jedan sa hepatitisom C, HIV pozitivnih nema. Nema ni dijabetičara, dok se u Prihvatnoj stanici nalazi jedna devojčica sa dijabetesom na insulinskoj terapiji. Epilepsije takođe nema u poslednjih 7–8 godina, mada su ranije imali različite oblike koje su uspešno tretirali uz pomoć prepisane terapije. Iz razgovora sa zaposlenima smo uočili da sa mnogo više znanja i iskustva govore o psihijatrijskim problemima, nego što je to slučaj u domovima za smeštaj dece bez roditeljskog staranja. Za razliku od svojih kolega u pomenutim ustanovama, zaposleni u Zavodu imaju razvijeno i izoštreno opažanje poremećaja u ponašanju, pa su u stanju da lociraju i dobro prepoznaju uzroke i posledice inkriminiranih pojava u društvu, a ne u mentalnom deficitu i bolesti štićenika.

Ustanova poseduje i prostoriju određenu za stacionar (izolaciju) kapaciteta 6–7 kreveta, a poslednji put je korišćena u vreme epidemije žutice u Nišu, kada su dva štićenika bila zaražena. Sa nabavkom prepisane medikamentozne terapije nema problema, a lekove dele vaspitači koji vode i evidenciju u posebnoj svesci. Dešavalo se, ali retko, da pojedini štićenici odbiju uzimanje prepisane terapije i tada se pokušava sa razgovorom i savetodavnim radom, a ukoliko je neophodno uključuje se i neuropsihijatar.

Ranije je u ustanovu dolazio i neuropsihijatar jednom nedeljno, dok se sada deca vode u Zavod za mentalno zdravlje sa kojim imaju dobru saradnju. Najčešći razlog posete neuropsihijatrima ove zdravstvene ustanove je u vezi problema zavisnosti, koje uglavnom uspešno tretiraju u ranijoj fazi. Međutim, dešava se da u Zavod dođu već strukturisani narkomani i alkoholičari, i tada ih vode u Bolnicu za bolesti zavisnosti u Dražzerovoj, a u rad sa takvim štićenikom uključuju i programe podrške.

U slučajevima kada je potrebno primeniti mere obuzdavanja kod posebno uznemirenih ili agresivnih koriste se različiti pristupi, zove se Hitna pomoć, ponekad i radnici SUP, a često i deca pomažu. Nije bilo nikakve edukacije u pogledu ponašanja prema jako uznemirenim i agresivnim osobama. Smatramo da je ovo veliki sistemski nedostatak, imajući u vidu visok rizik za ovakva ponašanja koji postoji kod maloletnih prestupnika. Takođe je neprimereno uključivanje ostale dece u sam čin smirivanja tenzija, već samo u naknadni terapijski ili grupni rad.

U ustanovi se povremeno sprovodi preventivni, edukativni rad sa štićenicima, uglavnom kroz predavanja i filmove o narkomaniji i seksualnom vaspitanju, ali i o infektivnim bolestima.

Suicida i umrlih prirodnom smrću nije bilo, a beleži se jedan pokušaj suicida pre 7–8 godina. U slučaju bilo kakve sumnje na suicidalno ponašanje angažuje se neuropsihijatar i obaveštava odgovarajući Centar za socijalni rad. Vaspitači i stručni radnici pojačavaju nadzor i rad sa takvim štićenikom u okviru Zavoda.

Štrajkova gladu takođe nema, a po sećanju, poslednji je bio pre desetak godina. U ustanovi se spremaju tri glavna obroka, a zastupljene su sve grupe hranljivih namirnica. Svakodnevno je prisutno voće ili dezert. Postoji mogućnost i za odvojeno pripremanje dijetetske hrane. Jelovnik se priprema u konsultaciji sa nutricionistom, a onda na bazi toga komisija zajedno sa decom sastavlja mesečni jelovnik. Mada kuhinja i trpezarija zahtevaju dodatne investicije u renoviranje i nabavku opreme, vodi se računa da sanitarno-higijenski uslovi budu ispoštovani. Svi zaposleni u kuhinji (dva kuvara i jedan pomoćnik) poseduju uredne sanitarne knjižice i redovno odlaze na sanitarne preglede. Higijenski zavod dolazi u kontrolu hrane i radnih površina jednom mesečno, a uzorci hrane se čuvaju u skladu sa zakonskim propisima. Deca su imala različite stavove o kvalitetu ishrane; neki su uglavnom zadovoljni, a neki smatraju da je jednolična. Većina dece je imala sugestiju da bi bilo dobro ubaciti ponekad u jelovnik roštilj i promeniti sok koji je uvek isti.

Preporuke

- Pojačati psihoterapeutski rad sa štíćenicima kroz sadržaje koji su za njih prihvatljivi i zanimljivi (radionice, grupni rad, psihodrama, i sl.);
- omogućiti štíćenicima sticanje dodatnih znanja iz oblasti prevencije i očuvanja zdravlja, posebno za rizične oblasti (upotreba psihoaktivnih supstanci, alkohola, prekomerna upotreba tableta i veštačkih proteina, seksualna aktivnost i dr.);
- podići nivo kompetencije stručnog osoblja kroz usvajanje novih pristupa u tretmanu socijalno devijantnih ponašanja, kao i u jačanju antistresnih odbrambenih mehanizama;
- poboljšati kvalitet ishrane kroz veću raznovrsnost i mogućnost izbora, uz obavezno konsultovanje sa štíćenicima.

5. Sadržaji i organizacija rada sa korisnicima

Većina trenutnih štíćenika je u Zavodu duže od godinu dana. Kako nam je rečeno, oni koji su u Zavodu sa izrečenom vaspitnom merom uglavnom su počinili krivična dela krađe, teške krađe, razbojništva, silovanja i nasilničkog ponašanja. Ranije su imali čak i maloletnike koji su počinili ubistvo. Od tri štíćenika koji su bez vaspitne mere, dvojica su „čista socijala“, kako tvrde zaposleni, odnosno, nemaju delinkventsku strukturu već njihovi poremećaji u ponašanju proizilaze isključivo iz loše socioekonomske pozicije. Treći je još u Zavodu, jer nema gde da ode, i uz to, još pohađa školu iako ima 19 godina i ne bi trebalo da bude u ustanovi. Interesantan je podatak, ali ne i nelogičan, da gotovo svi dolaze iz domova za decu bez roditeljskog staranja, ili su na mlađem uzrastu već bili u Zavodu u Beogradu. Kao što smo rekli, ima dece sa složenim, kombinovanim smetnjama u razvoju, a smeštaj u ovakav tip ustanove za većinu njih nije prvi put. U takvim okolnostima, za zaposlene je veliki problem i kako sačuvati štíćenike jedne od drugih.

Kada je reč o smeštaju mladih, s obzirom da većina ima izrečenu vaspitnu meru, više nego u drugim ustanovama pažnja pri odluci o smeštaju deteta se usmerava i na vrstu krivičnog dela, recidivizam i sl. Uvidom u relevantnu dokumentaciju, u prisustvu svih članova tima i uputnog Centra, donosi se odluka o smeštaju i donosi opšti plan zaštite. U periodu adaptacije, koji traje od jednog do tri meseca, vaspitači svoju ulogu ne vide kao značajnu. Smatraju da u principu nema problema oko adaptacije: „... ako ga jači ne prihvataju, on će sa slabijima“, „...

ako novopridošli poznaje nekog od dece, iz istog su mesta – onda je mnogo lakše“. Ovakve izjave bi razumeli da su od strane korisnika, ali iz uloge profesionalaca one dovode u pitanje pravo maloletnika na adekvatnu zaštitu i stručnu pomoć pri uklapanju u grupu i zavodski režim života.

Individualni plan zaštite se radi uz učešće štíćenika, koji ga dobijaju u pisanoj formi. Plan sadrži sve informacije koje se tiču štíćenika, sem nekih podataka za koje se proceni da mogu da povrede dete (npr. osetljivi podaci o roditeljima). Osoblje je dobro uočilo značaj učešća štíćenika u kreiranju, a ne samo sprovođenju sadržaja: „Sve u čemu oni učestvuju, pokazuje se kao mnogo bolje i daje pozitivne rezultate“. Kako navode, među pojedinim starijim vaspitačima ima otpora takvom pristupu.

Osoblje uglavnom primenjuje individualni oblik rada, a po potrebi i grupne sastanke na kojima se diskutuje o tekućim problemima mladih u ustanovi ili van nje. Već tri godine Zavod saraduje sa nevladinom organizacijom Društvo za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja dece i omladine iz Niša, čiji volonteri dvaput nedeljno organizuju kreativne radionice (modelarstvo, likovna sekcija, izrada nakita) u koje se mladi rado uključuju.

Kada je reč o školovanju, većina korisnika je niskog obrazovnog nivoa, odnosno, kalendarski uzrast se ne poklapa sa školskim. Jedan broj (8) pohađa odeljenja za osnovno obrazovanje odraslih, dok većina ide u srednju stručnu (15), odnosno školu mode i lepote (2). Trogodišnja Srednja mašinsko-tehnička škola je zapravo odeljenje u okviru Zavoda i trenutno ima smer za varioce i bravare. Nastava je

organizovana samo pre podne, a nastavnici dolaze iz matične škole u Nišu. Čak i ovako skroman izbor za obrazovanje šticećenika sada je potpuno neadekvatan. Naime, s obzirom da škola traje 3 godine, a vaspitne mere se izriču u maksimalnom trajanju do 2 godine, postavlja se pitanje svrsishodnosti ovog vida obrazovanja? Niko nije znao da nam da odgovor na pitanje šta se dešava sa trećom godinom školovanja ili sa decom koja imaju vaspitnu meru u kraćem trajanju? Šta ukoliko dete pođe u školu, a onda se vaspitna mera ukine, što takođe dozvoljava Zakon o maloletnicima? Ovo je još jedan primer nestručnog i neodgovornog pristupa reformama u društvu. Kako nam se čini, u ovom slučaju je Ministarstvo pravde donelo zakon ne vodeći računa o drugim aspektima koji su od krucijalne važnosti za uvođenje alternativnih sankcija. Ministarstvo prosvete očitó nema plan za obrazovanje ove kategorije maloletnika, a Ministarstvo socijalne politike je stavljeno pred svršen čin: ustanove moraju da prime decu, da ih upišu u školu, ali i da ih otpuste kada sud donese takvo rešenje. O interesu dece, niko ne vodi računa. Ovo je veoma ozbiljno, rekli bismo, čak drastično kršenje dečjih prava koje je i Srbija u obavezi da poštuje. Posebno je pitanje šta društvo uopšte dobija ovako stihijским i neosmišljenim reformama?

Osim svakodnevnih obaveza oko učenja i škole, korisnici su nam rekli da slobodno vreme koriste za sportsko-rekreativne aktivnosti (teretana, fudbal, košarka...), gledanje televizije ili filmova, šah, kompjutere... Kao i u drugim ustanovama, i ovde se korisnici žale na česte međusobne krađe i sukobe. Iako je osoblje upoznato sa Posebnim protokolom u vezi sa zlostavljanjem i zanemarivanjem dece, interesantno je da smo u spontanom razgovoru saznali da se često iz bezbednosnih razloga mladima koji trpe nasilje druge dece daju pozitivne ocene o ponašanju i funkcionisanju, i u saradnji sa centrima za socijalni rad se šalju kući. Da li se u praksi ovo pokazuje kao

najefikasnija mera u zaštiti od zlostavljanja druge dece? Sve i da takva praksa ima smisla, ko i na koji način dalje radi sa maloletnicima – onima koji su vršili zlostavljanje i onima koji su žrtve takvog ponašanja? Ko vodi računa o traumatičnim posledicama zlostavljanja? Ovo su samo neka od značajnih pitanja koja se postavljaju, a na koja nema odgovora.

Iako je formiran tzv. interni tim, korisnici su odgovorili da nemaju telefon osobe kojoj mogu da se obrate ako ih neko maltretira i zlostavlja. Takođe, bili su zbunjeni kada smo ih pitali da li su čuli za Konvenciju UN o dečijim pravima i da li znaju koja su njihova prava. Uglavnom su svi korisnici izjavili da su zadovoljni svojim vaspitačima, a jedini problem im je što moraju rano da ustaju.

Iz ugla osoblja, problemi sa kojima se teže nose tiču su zloupotrebe alkohola u kombinaciji sa tabletama; droge, kako kažu, nema, ali se duva lepak; bekstva... Takođe, jedan korisnik je pokazivao suicidalne ideje zbog čega je 3 dana bio u bolnici pod „stručnim nadzorom“. Rešenje navedenih problema sa korisnicima osoblje vidi u upošljavanju neuropsihijatra.

Uz podatak o čestim međusobnim sukobima, ovi incidenti mogu se sagledati i kao reakcija mladih na uslove života i moguće osećanje straha i nesigurnosti koje doživljavaju u ustanovi ili svom okruženju. Ne treba zaboraviti da ispod nasilnosti i agresivnosti adolescenata uvek postoji depresivnost koja generiše ovaj oblik ponašanja, odnosno da sve ove reakcije imaju za cilj da oslobode, makar trenutno, mladu osobu trpljenja koje dostiže stepen nepodnošljivosti. Takođe, depresivnost, nesigurnost i strah vode gubitku samopouzdanja, gubitku osećaja važnosti i moći koji su na ovom uzrastu neophodni. Zbog te neophodnosti, mladi su spremni da preduzmu gotovo bilo šta ne bi li povratili osećaj zadovoljstva sobom, jer je sa stanovišta psihološkog funkcionisanja nekih adolescenata potpuno svejedno da li će to osećanje važnosti i moći obezbediti socijalno prihvatljivim, ili socijalno neprihvatljivim sredstvima ili aktivnostima.

Preporuke

- Pri donošenju odluke o smeštaju korisnika i sastavljanju plana zaštite rukovoditi se okolnostima koje određuju karakteristike maloletnika i njegove potrebe, a ne činjenice vezane za krivično delo;
- pružiti mogućnost korisnicima da više participiraju u određivanju pravila života i kućnog reda u Zavodu;
- pokazati više sluha za individualne potrebe dece, fleksibilniji pristup u radu i manje insistirati na hijerarhijskom odnosu i formalnoj disciplini;
- edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija maloletnika, te insistirati na posebnim programima i postupanjima za iste;
- obezbediti da u svakoj sobi deca imaju informacije vezane za interni tim, odnosno kome mogu da se obrate u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja. Takođe, detaljnije upoznati decu sa sadržajem i svrhom Protokola, kao i Konvencijom o pravima deteta;
- nastaviti sa dobrom praksom i dalje održavati saradnju sa nevladinim sektorom, motivisati i osoblje da se uključi i zajednički organizuju rad;
- podsticati osoblje na profesionalno usavršavanje i primenu stečenih znanja i veština u praksi – posebno elemenata koji se odnose na vršnjačku medijaciju, nenasilnu komunikaciju i sl;
- ministarstva pravde, prosvete i socijalne politike hitno moraju da pronađu adekvatno rešenje za obrazovanje mladih sa izrečenim vaspitnim merama; neophodna je saradnja i sa drugim ministarstvima kako bi se osmislio prihvatljiv i efikasan model vaspitno-obrazovnog rada sa maloletnim delinkventima i stvorili uslovi za njihovu trajnu resocijalizaciju.

6. Kontakti sa porodicom i zajednicom

S obzirom na strukturu korisnika, osoblje je najviše imalo potrebu da komentariše značaj i kvalitet saradnje sa sudovima: „... sudski procesi nekad traju i više od godinu dana, a dete u međuvremenu učini još krivičnih dela... dok stigne u Zavod već je izgubljeno dragoceno vreme... mora se shvatiti hitnost postupanja kada su u pitanju maloletni delinkventi ako se očekuje da rad sa njima bude efikasniji“. Takođe, smatraju da društveno reagovanje na maloletničko prestupništvo i asocijalno ponašanje mladih, pogotovo posebna i pojedinačna prevencija, zahtevaju širu i daleko organizovaniju akciju i saradnju svih činilaca u sistemu (porodice, škole, policije, sudstva, centara, ustanova). Osoblje daleko više percipira važnost njihove uloge u preispitivanju, odnosno obustavi izvršenja vaspitne mere ili njene zamene što smatramo logičnim, s obzirom da su u najdirektnijem kontaktu sa maloletnikom tokom trajanja vaspitne mere, odnosno najkompetentniji su da sagledaju postignute promene u ponašanju i efekte procesa vaspitanja i resocijalizacije konkretnog maloletnika.

Prema Zakonu o maloletnicima, ustanova ima obavezu da svakih šest meseci dostavi sudu koji je izrekao meru i uputnom centru, izveštaj o vladanju maloletnika, pri čemu odluku o obustavljanju ili izmeni vaspitne mere donosi sud, odnosno veće za maloletnike. Ako je svrha postignuta, vaspitnu meru treba obustaviti, jer je prestala potreba za daljom primenom. U tom smislu, imajući u vidu svrhu vaspitnih mera, osoblje s pravom smatra da bi saradnja sa sudom trebalo da bude preciznije zakonski regulisana, u smislu obaveze suda da svakih šest meseci razmatra da li postoje osnovi za obustavu ili zamenu drugom vaspitnom merom. Trenutna praksa nije takva. Naime, sudovi uglavnom ne rade reviziju, a kad se pošalje predlog za zamenu vaspitne mere dešava se da sud o tome odlučuje tek nakon 5–6 meseci, kada su okolnosti već potpuno drugačije. Ovakva praksa dovodi u pitanje mnoga prava maloletnika. Da li zbog neažurnosti sudova, ili zbog neefikasnosti vaspitnih tretmana, tek, dosadašnja praksa pokazuje da vaspitne mere najčešće traju koliko su i izrečene.

Kada je reč o saradnji sa centrima za socijalni rad, osoblje ističe da ona nije

istog kvaliteta sa svim centrima. Dok je korisnik u ustanovi postoje kontakti i razmene informacija uglavnom telefonom, a redovni kontakti i zajedničko delovanje je tokom prijema, odnosno sastavljanja opšteg plana zaštite. Bilo je i vaspitača koji smatraju da situacija ne bi bila ovako alarmantna da su centri od početka, kroz izricanje vaninstitucionalnih mera (a koje uvek, kao manje restriktivne, prethode zavodskim vaspitnim merama) zaista i preduzimali adekvatne sadržaje i metode rada sa decom i njihovim porodicama: „... ovako, izgubljeno je dragoceno vreme... a situacija se ponavlja i pri otpustu...“ S obzirom da plan zaštite uključuje i nužnu saradnju u fazi pripreme za otpust, osoblje objašnjava da i ova karika slabo funkcioniše i da upravo zbog nepripremljene sredine u koju se maloletnik vraća svi uloženi naponi nekad postaju uzaludni.

Otprilike slična objašnjenja dobili smo i kada je reč o kontaktu dece sa porodicom. Kako nam je rečeno, mladi ostvaruju kontakt sa porodicom uglavnom telefonom. Smatraju da je prepreka za češća viđanja i udaljenost pojedinih mesta, ali svi korisnici koji imaju porodice ili srodnike tokom raspusta ili vikendom odlaze u svoja mesta prebivališta. Iako osoblje smatra da bi njihova uloga u saradnji sa porodicom maloletnika trebalo da bude veća, i ovde se primarna odgovornost prebacuje na uputni centar, u smislu da bi centri trebalo da procenjuju uslove i kapacitet porodice za susrete sa maloletnikom.

Kada je reč o saradnji sa školama koje pohađaju maloletnici, osoblje nije imalo zamerki i smatraju da je ta saradnja korektna. Iako ne vole da idu u školu i uče, korisnici kažu da imaju drugare iz škole sa kojima se druže, i u slobodno vreme izlaze u grad.

Mladi ostvaruju kontakt sa spoljnom sredinom i kroz organizovane odlaske u bioskop, pozorište, na izložbe... Najviše su zainteresovani za sportske aktivnosti i takmičenja. Ipak, iz njihovih odgovora je jasno da su uskraćeni za mnoge sadržaje. Retko odlaze na izlete („Svaki dan nam je isti. Za 15 meseci, recimo, išli smo jednom na izlet“), nema organizovanih letovanja i zimovanja.

Verujemo da je nedostatak finansijskih sredstava glavni uzrok nedostatka ovih sadržaja. Teško je pretpostaviti da bi lokalna zajednica, privredna preduzeća ili pojedinci rado sponzorovali „provod maloletnih kriminalaca“, što samo podcrtava apsolutno neprihvatljiv odnos društva prema celokupnoj problematici i ovim mladim ljudima. Upravo zbog toga smatramo posebno značajnim programske aktivnosti osmišljene u cilju povezivanja mladih sa lokalnom sredinom. Direktor ističe da je rad na reformi podstakao intenziviranje rada na ovim programima, da su neki već realizovani i pokazali dobre efekte. Kroz druženje i kontakt sa mladima iz šire lokalne zajednice putem organizovanih i strukturiranih aktivnosti korisnici imaju mogućnost razvijanja svih onih veština i sposobnosti koje doprinose njihovoj boljoj integraciji, odnosno prevenciji prestupničkog ponašanja. Nesumnjivo izuzetno korisni i efikasni, ovakvi sadržaji osim dobre volje i entuzijazma zahtevaju i materijalna sredstva koja bi trebalo zajedno da obezbeđuju razna ministarstva i lokalne samouprave.

Zaposleni kažu da imaju dobre odnose sa „komšilukom“, deca se često druže i igraju fudbal... Međutim, u gradu je veoma loš odnos prema ustanovi. Bilo kakav prestup da se desi, policija bez ikakve provere prvo dolazi u Zavod da traži počinioca. Zaposleni ovo smatraju nekorektnim, pa i nezakonitim. O predrasudama koje postoje u lokalnoj zajednici o Zavodu govori i sledeći podatak: u Dnevni boravak koji je otvoren pri Zavodu kao mera pojačanog nadzora, još uvek nerado i neredovno dolaze mladi iz otvorene sredine, sa obrazloženjem da „neće da dolaze u zatvor“. S obzirom da je pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika zapravo jedna od vaspitnih mera koju izriče sud, postavlja se pitanje nadzora nad sprovođenjem ove mere. Očigledno je da sistem nije dobro postavljen, ili ima propuste koji se moraju otkloniti. U suprotnom, ova alternativna mera neće imati nikakav efekat.

Na osnovu praćenja koje vrše direktor i članovi stručne službe, može se reći da se oko 50 odsto štićenika uspešno resocijalizuje. To nije prevelik, ali ni

zanemarljiv uspeh, naročito s obzirom na uslove života i rada u Zavodu i odnos društva. U tom smislu, smatramo da bi bilo izuzetno korisno ako bi ustanova dobila podršku i pomoć za pokretanje projekta „Kuća na pola puta“. Ovakav program bi, sasvim sigurno, bio značajna podrška korisnicima za efikasnije osamostaljivanje i prirodnije uključivanje u zajednicu. Na osnovu razgovora i sa

zaposlenima, ali i sa štíćenícima, sasvim smo sigurni da bi veliki broj dece reagovao veoma pozitivno na ovu mogućnost. I jedni, i drugi su potvrdili da ima štíćenika koji se vezuju za ustanovu, kao i onih koji nemaju gde da odu ili ne žele da se vrate u okruženje iz kog su došli. Uz podršku koju bi dobili kroz ovaj program, šanse za društvenu integraciju bile bi znatno veće.

Preporuke

- Podsticati saradnju sa spoljnim faktorima i kroz kooperaciju i primenu ne samo direktnog već i indirektnog tretmana, raditi na što kvalitetnijoj i maksimalno mogućoj brizi i zaštiti korisnika, a posebno u održavanju i poboljšanju njihovih odnosa sa porodicom, drugim važnim osobama i društvenim organizacijama;
- u saradnji sa relevantnim institucijama razmotriti mogućnosti i alternative za postepen povratak maloletnika u društveni život kroz posebne programe podrške i aktivnosti koje će prethoditi njihovom izlasku u lokalnu sredinu;
- pokrenuti ozbiljne razgovore na relaciji sudovi – centri za socijalni rad – zavodi, preciznije definisati i razmotriti zakonska rešenja i nadležnosti institucija u kontroli i preispitivanju trajanja i vrste vaspitne mere;
- poboljšati kvalitet međusobnih odnosa na relaciji sudovi – Zavod kroz direktnu razmenu informacija i organizovanje redovnih kontakata;
- putem medija i javnih kampanja razbijati predrasude o mladima sa poremećajima u ponašanju, objašnjavati uzroke njihovog delinkventnog ponašanja i promovisati načine pomoći i podrške ovoj deci.

7. Garancije prava i sloboda korisnika

Pored već objašnjenih, ozbiljnih ugrožavanja prava maloletnika na odgovarajuće uslove života i tretman koji je usmeren na pružanje maksimalnih povoljnosti za njihovu uspešnu reintegraciju, prava na obrazovanje, zaštitu od svakog ponašanja koje vodi zanemarivanju ili zlostavljanju deteta, te pravično i neodložno postupanje suda u smislu revizije izrečene vaspitne mere, želimo da istaknemo još jedan veliki problem sa kojim se ovaj Zavod suočava. Imajući u vidu činjenicu da su štíćenici sa teritorije cele Srbije, Zavod je usmeren na saradnju sa mnogo centara za socijalni rad, a od početka stupanja na snagu Zakona o maloletnicima i sa mnogo sudova. Zakonom je predviđeno da troškove upućivanja u vaspitnu ustanovu, kao i pojačanog nadzora uz dnevni boravak u ustanovi snose sudovi koji su izrekli meru, ali u praksi ima mnogo problema. U Zavodu nam je rečeno da mnogi sudovi odbijaju da plate troškove za maloletnike,

a najčešće obrazloženje je da od Ministarstva pravosuđa nisu dobili sredstva za tu namenu. Pojedini sudovi, pak, ne prave problem i redovno izvršavaju svoju obavezu. U trenutku naše posete, Zavod je imao velika potraživanja prema sudovima, u meri da su opasno ugrožavala funkcionisanje ustanove. Pravnica nam je dokumentovala više takvih slučajeva, koji su očigledno posledica još jednog sistemskog propusta.

Propusta ima u funkcionisanju Prihvatne stanice. Naime, uloga pojedinih organa pri proceduri smeštaja maloletnika u Prihvatnu stanicu precizno je regulisana i dobro poznata. Međutim, dešavalo se da predstavnici MUP ne obaveste Centar za socijalni rad već jednostavno bez pratnje i prisustva predstavnika Centra, dovedu dete u Prihvatnu stanicu, uz „obećanje“ da će se „papirologija“ dostaviti naknadno. Na taj način se neopravdano produžava boravak deteta u Prihvatnoj stanici i ne obezbeđuje na vreme odgovarajući način zaštite.

Ovakvo postupanje svakako nije u skladu sa najboljim interesom deteta i protivno je i domaćim i međunarodnim propisima. Zbog više ozbiljnih situacija koje su ugrožavale decu, direktor Zavoda insistira da MUP izvrši pregled deteta koje ostavlja u ustanovu (dešavalo se da deca imaju noževe i oružje), a da Centar za socijalni rad obavi zdravstveni pregled, kako bi u Prihvatnoj stanici umanjili makar bezbednosni i medicinski rizik koji bi mogao da ugrozi dete. Pretpostavljamo da se slične situacije dešavaju i u drugim gradovima u zemlji, i rezultat su neodgovornog i neprofesionalnog postupanja od strane državnih organa. Utoliko je i odgovornost države za ozbiljnu povredu dečjih prava veća.

Zavod ima samo jednog pravnika koji obavlja sve sekretarske poslove (izradu normativnih akata, javne nabavke, prava iz radnog odnosa itd.). Pravnica je i član Komisije za prijem i otpust korisnika i obavlja komunikaciju sa Centrima za socijalni rad i sudovima. Osim već navedenih problema, ona ističe još jednu apsurdnu situaciju koju Zavod ne može da razreši. Naime, od pet članova Upravnog odbora ustanove predviđeno je da jedan bude predstavnik korisnika. U slučaju Zavoda reč je o maloletnim licima koji, uz

to, po Zakonu ne mogu da učestvuju u radu državnih organa, jer su počinio krivičnih dela. Problem je utoliko složeniji, jer je vrlo komplikovano ili nemoguće da tu ulogu vrši roditelj ili staratelj (zbog neuračunljivosti, udaljenog prebivališta, jer su nepoznati ili nezainteresovani itd.). Ovakva situacija često blokira donošenje odluka i rad Upravnog odbora, a time i Zavoda.

Smatramo da je učešće korisnika neophodno svuda gde postoji racionalna potreba i kada se to neposredno tiče njihovih interesa. Domska zajednica je, na primer, oblik svrsishodne i potrebne participacije maloletnika i ona je u Zavodu organizovana. Od (ne)učestvovanja u Upravnom odboru, za maloletnike bi bilo mnogo značajnije kada bi im društvo posvetilo istinsku pažnju i pružilo mogućnost da izađu iz začaranog kruga socijalne ugroženosti i prestupništva. Naš je utisak da celokupan sistem zaštite maloletnika pati od ozbiljnih propusta i nedostataka, koji zahtevaju detaljnu analizu i hitno usvajanje konkretnih mera za prevazilaženje problema. Simuliranje demokratije i navodno uvažavanje maloletnih prestupnika na farsičan način, još snažnije sugeriše opštedruštvenu indiferentnost prema ovoj delikatnoj populaciji.

Preporuke

- Neophodno je napraviti multisektorsku analizu svih problema u vezi sa maloletničkom delinkvencijom i posvetiti joj se kroz osmišljen i komplementaran pristup;
- podzakonskim aktima treba precizirati rešenja za sve nejasne situacije;
- prevazilaziti krutu podelu nadležnosti sa centrima za socijalni rad i inicirati rešenja i aktivnosti koji bi unapredili zaštitu interesa štićenika.

ZAVOD ZA VASPITANJE DECE I OMLADINE U KNJAŽEVCU

1. Uvodne napomene

Zavod za vaspitanje dece i omladine u Knjaževcu ima dugu istoriju u zbrinjavanju dece i mladih. Razvio se iz Doma za ratnu siročad koji je u Knjaževcu osnovan neposredno po završetku Drugog svetskog rata, 1945. godine. Dom je u narednim decenijama prošao kroz nekoliko transformacija, ali su njegova primarna delatnost i namena ostali isti. Kao Zavod za vaspitanje mladih posluje od 1965. godine.

Sadašnja zgrada u kojoj je smešten, sazidana je 1979. godine i ima površinu od čak 3500 m². Nalazi se izvan grada, na vrhu jednog brežuljka, u predivnom ambijentu sa čistim vazduhom i izuzetno lepim pogledom. Iako se grad u međuvremenu proširio do kruga Zavoda, zbog velike parcele koja ga okružuje,

ostao je izolovan i udaljen od stambene zone. Lokacija i prostorne mogućnosti Zavoda su (uz Dečje selo u Sremskoj Kamenici) najkvalitetnije među svim ustanovama socijalne zaštite koje smo obišli.

Prema novoj mreži socijalnih ustanova za smeštaj korisnika, kapacitet Zavoda su 32 mesta, što je veliko smanjenje u odnosu na ranijih 129 mesta. U vreme naše posete u ustanovi je bilo 37 štićenika, ali u pogledu smeštaja prekoračenje predviđenog kapaciteta nije problem, s obzirom da objekat ima višak prostora.

Ustanova planira otvaranje prihvatne stanice i prihvatilišta, kao novih vrsta usluga namenjenih opštinama iz celog okruga. Trenutno se bavi samo osnovnom delatnošću.

2. Uslovi smeštaja

Mada prostora ima više nego dovoljno, kvalitet smeštaja je, najblaže rečeno, ispod granica podnošljivog i dostojanstvenog života ljudskog bića. Osoblje se teško priseća poslednje investicije koja je dobijena: „... mi smo zadnja rupa na svi-rali, a imali smo najviše dece“. Jedino veće ulaganje bilo je pre sedam godina, kada je delimično saniran krov. Vodovodna i kanalizaciona mreža su u fazi raspadanja; pucanja cevi su gotovo svakodnevna pojava i ozbiljno ugrožavaju ne samo normalno funkcionisanje ustanove, već i zdravlje korisnika i zaposlenih. U veoma lošem stanju je i elektro-instalacija, ali su iz bezbednosnih razloga svuda ugrađene sklopke kao zaštita od mogućih požara. Objekat ima sopstveni sistem grejanja mazutom, ali su instalacije i radijatori takođe stari i dotrajali. Jedan deo zgrade nije u upotrebi od 2002. godine, kada su izašle poslednje izbeglice koje su u ustanovi bile smeštene od polovine devedesetih. Od postojećih 11 stambenih jedinica trenutno je u upotrebi šest.

U sobama je smešteno od dvoje do petoro dece. Sobe su uglavnom prostrane i sa velikim prozorima, ali poluprazne. Krećenje se, prema rečima zaposlenih, obavlja svake 2–3 godine (uglavnom iz skromnih sopstvenih sredstava), što nije dovoljno da se održi potreban nivo higijene. Podovi i drvenarija su stari i pohabani, a nameštaja ili uopšte nema, ili je ruiniran u toj meri da ga treba baciti. Ništa bolja situacija nije ni sa opremom – posteljina, ćebad i dušeci su veoma stari i nema ih dovoljno. Osim toga, u sobama najčešće nema ormara, natkasni, zavesa, što samo dodatno doprinosi osećaju otuđenosti. Ustanova je iz sopstvenih prihoda odvojila deo sredstava i započela delimično renoviranje (u nekim sobama i dnevnim boravcima je stavljen laminat, osoblje je zajedno sa decom ofarbalo prozore i radijatore), ali to ni izbliza nije dovoljno. Kupatila i toaleti su u užasnom stanju – plafoni su odvaljeni, pločice i oprema zardali ili polomljeni, podovi na više mesta razvaljeni da bi se saniralo pucanje

kanalizacionih cevi... Deca se kupaju dva puta nedeljno, dosta tuševa nije u funkciji, a i grejanje tako velikog kompleksa nije adekvatno. Dnevni boravci na svakom nivou su, takođe, prazni, bez adekvatne i namenske opreme. Zbog toga deca uglavnom koriste zajednički dnevni boravak u prizemlju, gde je samo jedan televizor i presvučene klupe za sedenje. Pored ovog dnevnog boravka je i širok hodnik gde su smeštena dva stola za stoni tenis.

Kancelarije vaspitača ne odudaraju mnogo od ukupne slike, ali se u nekima uočava da je prostor oplemenjen onoliko koliko je moguće u trenutnim okolnostima. Osoblje nema nikakvu, pa ni kompjutersku opremu, nameštaj je takođe star i pohaban. Kuhinja i trpezarija se održavaju u higijenskom smislu, ali su oskudno opremljene. Prostorije vešeraja i

magacina gde se drži dečja garderoba su u podrumu, veoma niske i bez dovoljno vazduha i svetla.

Opšti utisak uslova u kojima žive deca su sivilo, ruiniranost i hladnoća.

Kao što je pomenuto, zgrada je okružena velikim prostorom koji, nažalost, nije ureden i opremljen na način da bude u funkciji korisnika. Zaposleni s ogorčenjem primećuju da su, za razliku od njih, neke druge ustanove u više navrata dobijale značajna sredstva za rekonstrukciju objekata i nabavku opreme. Sasvim je evidentno da su ustanove u manjim sredinama u mnogo lošijem stanju nego one koje su u većim gradovima. Ne ulazeći u brojne razloge zbog čega je tako, smatramo da je nedopustivo praviti razliku među ustanovama, jer to evidentno vodi diskriminaciji i zanemarivanju korisnika.

Preporuke

- Što hitnije sanirati i obnoviti ceo objekat i opremiti ga odgovarajućim nameštajem, opremom i tehničkim uređajima, kako bi se deci i mladima obezbedili uslovi smeštaja koji su adekvatni za njihov fizički, mentalni, duhovni i socijalni razvoj;
- u saradnji sa Ministarstvom socijalne politike osmisliti program transformacije ustanove (van postojeće delatnosti), imajući u vidu dobru lokaciju i prostorne mogućnosti objekta.

3. Osoblje

Zavod ima ukupno 29 zaposlenih. Sa štíćenicima neposredno rade 4 stručna saradnika i 9 vaspitača, svi sa fakultetskim obrazovanjem. Među vaspitačima je najviše specijalnih pedagoga, a stručni tim čine pedagog, psiholog, socijalni radnik i pravnik. Uglavnom svi imaju dugogodišnji radni staž, što je karakteristično za većinu institucija ovog tipa. Podmlađivanje kolektiva, posebno onog dela zaposlenih koji su u stalnoj i neposrednoj komunikaciji sa decom, je veoma poželjna. Mladi zaposleni donose nova znanja, veću energiju i bolje razumevanje i poznavanje psiholoških i socijalnih potreba sadašnjih mladih štíćenika, dok stariji zaposleni doprinose svojim iskustvom i smirenošću. Zato smatramo da bi u ustanovama ovog tipa trebalo sistemski uvesti princip kontinuiranog i parcijalnog podmlađivanja kolektiva.

Vaspitači imaju od pet do šest korisnika u grupi. Iako ovaj broj dozvoljava mogućnost kvalitetnog i individualizovanog pristupa u radu, osoblje je istaklo da su potrebe i problemi dece višestruki, tako da rad sa svakim zahteva izuzetnu posvećenost. Naime, ustanova se ranije bavila štíćenicima sa poremećajima u ponašanju, dok su sada, osim velikog broja dece koja su kategorisana kao lako intelektualno ometena, sve češći korisnici Zavoda i deca koja imaju i psihijatrijske probleme, kombinovane smetnje u razvoju, adolescentne krize. Zbog ovakve situacije zaposleni uočavaju potrebu za dodatnom edukacijom, odnosno ovladavanjem znanjima i veštinama potrebnim za rad sa specifičnim potrebama ove dece. Kažu da ih vrlo retko pozivaju na neke organizovane i usko specifične obuke, ali više vaspitača je prošlo Učionicu dobre volje, Čuvari osmeha, Biti drugačiji... Jedan zaposleni ima

licencu trenera za akreditovani program Podsticanje prosocijalnog i prevencija agresivnog ponašanja mladih, a dva vaspitača za program Reeducacija psihomotorike. Smatraju da su im najviše potrebna znanja iz oblasti psihijatrije, rada sa lako intelektualno ometenom decom i socijalne patologije. S obzirom da se zaposleni u celom sektoru suočavaju sa ozbiljnim problemima zbog nedovoljnog znanja i nerazvijenih veština za rešavanje konkretnih situacija, bilo bi korisno da država radi na razvijanju svojevrstih servisa podrške. Stručna savetodavna pomoć bi mogla da umanjí ogromne propuste i loš tretman, dok se ne podigne kompetentnost na zadovoljavajući nivo. U međuvremenu, treba nastaviti sa edukacijom, ali i sa kreiranjem specijalizovanih programa za kojima se ukazuje potreba. Mišljenja smo i da sami zaposleni moraju da pokažu više inicijative, jer stručno usavršavanje ne mora uvek da bude „organizovano“, već zavisi i od želje pojedinca da radi na sebi.

Poput drugih kolega, i zaposleni u ovom Zavodu smatraju da je previše administrativnih obaveza koje ih ponekad sprečavaju da se kvalitetnije bave

neposrednim radom sa decom. I prekovremeni rad nije regulisan, ni u smislu jasne obaveze za sve zaposlene, ni u odnosu na nadoknadu. Svi procenjuju da su izloženi visokom nivou i velikom broju stresnih situacija, te da država i društvo nedovoljno cene njihov posao. Smatraju da „više instance“ ne brinu o deci koja su smeštena u Zavodu: „Mi ne radimo sa životinjama i majmunima, mi radimo sa decom! Njihova prava su ista i u Beogradu, i u Knjaževcu“. Osoblje navodi da su duže od 15 godina uslovi ekstremno loši, ništa nije ulagano u Zavod i uvek postoje neki drugi prioriteti... Apatija i depresija su veoma prisutne kod zaposlenih u socijalnoj zaštiti. Očigledno je, takođe, da je sindrom „izgaranja“ daleko više prisutan u malim sredinama i ustanovama, gde su se umorili i oni najveći optimisti i borci. Bez obzira na brojne faktore koji su uzrokovali takvo stanje, to je problem kome se mora posvetiti odgovarajuća pažnja. Prvenstveno zbog korisnika koji ne dobijaju adekvatnu pomoć i zaštitu, ali i zbog mlađih kadrova, koji dolaskom u ustanovu poput ove, lako i brzo gube početni entuzijazam i ostaju trajno uskraćeni za profesionalno iskustvo i napredovanje.

Preporuke

- Prvenstveno podsticati osoblje na profesionalno usavršavanje;
- razvijati programe obuke koji odgovaraju na aktuelne potrebe prakse i obezbediti kontinuiranu saradnju sa konsultantskim timovima;
- poboljšati uslove života i rada osoblja;
- pojednostaviti administrativne obaveze i obezbediti kompjutere i drugu opremu koja će unaprediti komunikaciju i doprineti efikasnijem radu osoblja;
- preduzeti adekvatne mere za prevenciju sindroma izgaranja zaposlenih;
- podsticati stručnu komunikaciju i razmenu iskustava ljudi iz prakse međusobno, i sa relevantnim institucijama oko pitanja i dilema u vezi sa reformskim procesima.

4. Medicinska nega

Zdravstvena zaštita štíćenicima Zavoda je obezbeđena u Domu zdravlja u Knjaževcu, dok se specijalistički pregledi obavljaju u Knjaževcu i Nišu. Saradnja sa zdravstvenim ustanovama je uglavnom dobra, ali zaposleni imaju utisak da decu nerado prihvataju kada je neophodna hospitalizacija – tada ih otpuštaju ranije ili šalju u drugu zdravstvenu ustanovu. Za psihijatrijske probleme ustanova se obraća institutima za mentalno zdravlje u Nišu i

Beogradu, čiju saradnju ocenjuju lošom. Do pre godinu dana plaćali su neuropsihijatra koji je u Zavod dolazio jednom nedeljno. S obzirom da je on jedini u gradu, za štíćenike je mogao da odvoji samo tri sata što je smatrao nedovoljnim da bi adekvatno pratio svako dete. Naime, zaposleni procenjuju da trećina dece ima potrebu „za nekom vrstom psihološko-psihijatrijske pomoći“.

Prema zvaničnoj evidenciji, zdravstveni profil dece u Zavodu je u

trenutku posete sledeći: 14 lako mentalno ometene dece, 8 hiperaktivnih, 3 sa noćnim mokrenjem i 1 sa nekontrolisanom stolicom, 1 sa hroničnim oboljenjem kože, 1 sa epilepsijom, 2 sa poremećajem ponašanja i emocija, a jedan štićenik je imao astmatičnih problema i koristi pumpicu. Pod psihofarmakološkom terapijom je bilo 9 dece, od kojih je na stalnoj terapiji 5 (epilepsija, poremećaji u ponašanju, opsesivno-kompulzivni poremećaji, prisilne rednje). Tokom 2008, u Institutu za mentalno zdravlje je hospitalizovano čak troje korisnika. Farmakološka terapija se primenjuje i kod troje enuretičara, za koje ustanova nema čak ni mušeme. U oktobru mesecu je zabeležena zaraza hepatitisom A, najverovatnije na bazenu, pa su deca bila izolovana u posebnoj spavaoni i tri nedelje pod stalnim nadzorom Infektivne službe iz Zaječara. Korišćenje prostorije za izolovanje se, inače, obavezno evidentira u dežurnoj knjizi. U ustanovi nema hepatitisa B i C, kao ni HIV pozitivnih. Međutim, na osnovu razgovora sa štićenicima, naš je utisak različit u odnosu na predstavljeno stanje: deca su rado prihvatila razgovor, bili su odmereni, usklađenog ponašanja, a odgovori na pitanja i komentari vezani za njihov život u ustanovi su uz dosta uvažavanja prema situaciji i osoblju; gotovo svi su delovali zapušteno i zanemareno, što ne čudi imajući u vidu opšte uslove života. Takođe je utisak da se velikom broju štićenika prepisuju psihofarmaci da bi se njihovi problemi u ponašanju sa većom izvesnošću ublažili. Na taj način se, međutim, ne otklanjaju uzroci neprikladnog ponašanja koji su sigurno, bar u nekom procentu, otklonivi na nivou promena okolnosti u kojima žive. Za promenu u pristupu deci potrebna je podrška zaposlenima u sticanju i unapređivanju znanja i veština u oblasti timskog rada i razvijanja individualizovanog pristupa, kao i različiti oblici podrške štićenicima za njihovo samoostvarivanje i kvalitetnije uklapanje u život zajednice.

Ginekološki pregledi se obavljaju na nekoliko meseci, a obavezno posle bekstva, kada postoji sumnja na prostituciju i sl. Pre četiri godine

zabeležena je jedna trudnoća koja se završila abortusom, a ranije se jedna devojčica udala i rodila dete, uz saglasnost Centra za socijalni rad. U decembru je bilo organizovano predavanje o HIV infekciji, a postoji dobra saradnja i sa pedijatrom u smislu organizovanja preventivnih predavanja na teme seksualno vaspitanje, droge i sl. Zavod, inače, odbija smeštaj deteta kod koga se na prijemu otkrije prisustvo droge, a testovi na drogu se takođe obavezno rade posle bekstva. Iako su štićenici upoznati koji pregledi slede nakon bekstva, dešava se da se pokaže pozitivan rezultat i na marihuani i na heroin. Nema sumnje da Zavod, ni po jednom kriteriju, nije osposobljen za zbrinjavanje ovakve dece. Uslovi života su veoma loši, osoblje nespremno za adekvatan tretman, u gradu nema odgovarajuće zdravstvene podrške... Iako nijedna od ustanova namenjenih deci i mladima nije specijalizovana za prihvatanje dece u riziku, smatramo da bi ovakva deca najpre trebalo da se smeste u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu, a potom u dom koji je najbliži, kako bi mogli kontinuirano da se prate. Neophodno je da ministarstva zdravlja i socijalne politike imaju jasnu i detaljnu strategiju u vezi lečenja i zbrinjavanja ove dece. Postojeća praksa je apsolutno neprihvatljiva, i jedino stvara mogućnost da dete sa sklonošću zaista postane ozbiljan zavisnik.

Na lekarske preglede decu najčešće vode vojnici na civilnom služenju vojnog roka, što takođe nije dobro i profesionalno. Kako ustanova ne poseduje službeno vozilo u hitnim slučajevima, kao i za odvođenje u Niš ili Beograd, koriste se privatna vozila zaposlenih. To predstavlja veliki problem i verujemo da, bar u izvesnoj meri, utiče na brzinu i efikasnost reagovanja. Sistematskih pregleda u okviru Zavoda nema, jer bi trebalo da se obavljaju pri školi koju deca pohađaju. Međutim, od prosvetnih radnika smo dobili informaciju da škola nije uključena ni u kakav vid sistematskih pregleda, zbog čega profesor fizičkog vaspitanja dvaput godišnje meri visinu i težinu dece i kapacitet pluća. Stomatološka zaštita se obezbeđuje u lokalnim ustanovama, ali samo kad se deca požale. Redovnih, kontrolno-sistematskih pregleda nema. Ovo su veoma ozbiljni nedostaci, kako zdravstvenog sistema koji je u obavezi

da obezbedi redovne sistematske preglede dece, tako i škole i Zavoda, koji nisu ništa preduzeli da se takav propust otkloni.

Ustanova u arhivi čuva samo kopije otpusnih lista i specijalističkih nalaza, dok ostala medicinska dokumentacija prati dete. Medikamentozna terapija se obezbeđuje bez problema, a za njenu podelu su zaduženi vaspitači i psiholog. U slučajevima kad štice odbije uzimanje leka pokušava se metodom nagovaranja, a ako to ne uspe zabeleži se da je dete odbilo lek i po potrebi, konsultuje neuropsihijatar.

Štrajkova glađu nije bilo. Takođe nema umrlih prirodnom smrću i izvršenih suicida. Međutim, zaposleni kažu da ima

dece sa suicidalnim idejama, a zabeleženi su i suicidalni pokušaji, kada se aktivira stručni tim i organizuje sastanak sa detetom, a obaveštava se i uputni centar za socijalni rad.

Što se tiče ishrane, u jelovnik su uključene sve vrste hranljivih namirnica i sastavlja se u saradnji sa decom. Redovno se obavlja provera higijenske ispravnosti hrane i radnih površina, kao i sanitarna kontrola zaposlenih. Deca su o ishrani imala ambivalentne i podeljene stavove; neki su to smatrali nevažnim u odnosu na druge nedostatke u ustanovi, a za neke je sama mogućnost da imaju redovnu ishranu očigledno dovoljna. Smatramo da bi ovom aspektu takođe trebalo posvetiti više pažnje.

Preporuke

- Neophodno je podizanje kompetencija zaposlenih kako bi odgovarajućim radom i pristupom deci umanjili zdravstvene poremećaje sa psihološkom pozadinom;
- stručni tim (pedagog, psiholog, socijalni radnik) mora da ima značajniju ulogu u definisanju pravih uzroka poremećaja i njihovom tretmanu;
- pojačati preventivni rad i sadržaje koji se tiču rizičnih ponašanja i podsticati decu da se uključe u različite aktivnosti;
- ustanoviti kontinuiranu podršku zdravstvenih stručnjaka u tretmanu dece u riziku, uz maksimalno izbegavanje farmakološke terapije;
- zaposleni moraju biti uključeni u praćenje zdravstvenog stanja svakog štice i u saradnji sa lekarima obezbediti adekvatnu brigu o deci;
- hitno preduzeti mere da se svim štice uradi sistematski pregled, i da ubuduće deca budu obuhvaćena ovim obaveznim vidom preventivne zdravstvene zaštite;
- uvesti redovnu stomatološku kontrolu dece;
- raditi sa decom na podizanju nivoa znanja o značaju ishrane, motivisati ih da budu aktivni učesnici u stvaranju kulture ishrane.

5. Sadržaji i organizacija rada sa korisnicima

Prema postojećem Statutu, Zavod zbrinjava vaspitno zapuštenu decu (primarno sa poremećajima ponašanja) uzrasta od 11 do 16 godina, s tim što će u buduće dobijati i decu sa sudski izrečenom vaspitnom merom, pa će gornja starosna granica biti 18, odnosno 21 godina. Trenutno su dominantni korisnici deca kojima je izrečena socijalno-zaštitna mera od strane uputnog centra za socijalni rad. Zastupljenost po polu je 9 devojčica i 28 dečaka. Kao što smo pomenuli, prema zvaničnoj dokumentaciji Zavoda, najveći broj dece je sa složenim, kombinovanim smetnjama u razvoju, a smeštaj u ovakav tip ustanove za većinu njih nije prvi put. Uglavnom su već prošli sve vidove

socijalnog zbrinjavanja (hraniteljske porodice, PIT – Poseban intenzivan tretman u okviru Zavoda za decu i omladinu u Beogradu, ili dolaze iz domova za decu bez roditeljskog staranja).

U prisustvu svih članova tima i uputnog centra, a na osnovu dokumentacije i razgovora sa detetom, donosi se odluka o smeštaju deteta i pravi opšti plan zaštite. Individualne planove i program rada sastavlja vaspitač. Period adaptacije, prema rečima vaspitača, manje-više teče bez problema, odnosno navodi se da je reč o uobičajenim teškoćama oko privikavanja na kućni red i poštovanja istog. Na pitanje u čemu se ogleda pomoć i kako se olakšava detetu uklapanje u grupu i zavodski režim

života, objašnjeno nam je da se grupa uvek priprema za novopridošlog člana, a ako se pojave problemi organizuju se grupni sastanci ili individualni razgovor sa detetom kako bi se osnažilo i što pre adaptiralo. Osoblje nam je kazalo da je neko vreme u prijemno-opservacionom odeljenju realizovan program tzv. intenzivnog tretmana (slično PIT-u) i da je davao dobre rezultate, ali da je bez argumenata traženo da se on više ne primenjuje. Nismo ulazili u detaljniji razgovor o razlozima ovakve „naredbe“ (cela stvar nam se učinila isuviše lična i interna), ali smo konstatovali nezadovoljstvo osoblja zbog ovakve, iz njihovog ugla, necelishodne odluke.

Na osnovu uvida u dokumentaciju o realizaciji plana rada sa korisnicima, naše je mišljenje da bi u mnogim aspektima mogao biti sadržajni. No, uzimajući u obzir ukupne okolnosti, smatramo da većina osoblja čini sve što može i kroz različite oblike individualnog i grupnog rada, pokušava da organizuje i realizuje vaspitno-korektivni rad. Prema interesovanju dece, a u skladu sa uslovima i materijalnim sredstvima, funkcionišu i određene sekcije: biološka, ribolovačka, fotolaboratorija, šah, stoni tenis. Već smo naglasili da osoblje nije prošlo veliki broj edukacija, ali one koje su prošli primenjuju u radu sa decom. Shodno strukturi dece, imaju potrebu za znanjima i veštinama koje su vezane za specifične probleme dece sa intelektualnom ometenošću i psihijatrijskim problemima. Takođe, ističu da se u radu sa decom naglasak stavlja na pozitivna ponašanja, odnosno na nagrađivanje, a ne na zabrane i kazne. Socijalna radnica kaže da je „za njih dovoljna kazna što su ovde“, i navodi da se deca jako raduju i sitnicama (male čokoladice, sokovi i sl.). Nažalost, iako za njih i malo znači jako mnogo, ustanova nema para i niko nije zainteresovan da pomogne. Zbog toga pojedini zaposleni iz sopstvenih prihoda kupuju sitnice koje koriste u radu i za motivaciju dece.

Školovanje dece se odvija u osnovnoj školi koja se nalazi neposredno uz objekat Zavoda. Škola radi po eksperimentalnom programu, a pohađaju je samo štićenici Zavoda. Iako ima sve razrede, dva odeljenja su kombinovana

(I/II i III/IV) i imaju ukupno 11 učenika, a u ostalim je od 5 do 9 đaka. I razred pohađaju učenici koji imaju 14 i 15 godina, u II razredu su deca od 11–14 godina, u III razredu je trenutno jedan učenik sa 16 godina, u V su učenici od 13–17 godina... Kašnjenje u školovanju je veliko, a samo dva učenika kasne po godinu dana. Po završetku školovanja deca dobijaju diplomu redovne osnovne škole i upisuju se u neku trogodišnju srednju školu u gradu, pri čemu se vodi računa i o njihovim željama. Nastavnici tvrde da mnogo više njih koji ostanu u Zavodu nastavi školovanje, u odnosu na decu koja napuste ustanovu. Pristup u radu sa decom je individualizovan, jer ih je malo i „vrlo su specifični“. Zaposleni u školi kažu da imaju puno problema dok naviknu decu da idu u školu, a potom i u učenju. Od vannastavnih aktivnosti, deca imaju literarnu sekciju, likovnu, sportske, hor, radionicu „seckam-lepim“, održavanje školskog dvorišta. U školi postoji velika fiskulturna sala, koju smatraju veoma značajnom: „Ta sala nam je važna, jer dete koje u sebi ima agresivnost treba da se istrči. Ta sportska aktivnost može psihički da stabilizuje dete“. Deci organizuju i jednodnevne ekskurzije, kao i proslavu mature u gradu. Iako su nam rekli da održavaju kontakt sa drugim školama, deca su segregisana i to snažno osećaju i ispoljavaju. Osim toga, mada je ova škola isključivo u funkciji dece iz Zavoda, a zaposleni se, uglavnom, međusobno dobro poznaju, utisak je da obostrano nisu iskoristili sve mogućnosti da unaprede položaj dece kroz bogatije sadržaje i zajedničke aktivnosti. „Nijedan nastavnik, mene kao domskog psihologa, do sada nije kontaktirao“, rekla nam je mlada psihološkinja Zavoda. Podeljene nadležnosti (između Ministarstva socijalne politike i Ministarstva prosvete) očito nisu sinhronizovane na način da služe najboljem interesu dece.

Zaposleni u Zavodu su ukazali na još jedan opšti problem. Naime, preporuka resornog ministarstva jeste da se priprema dece za otpust i praćenje po otpustu mora bolje i efikasnije rešavati, ali mišljenje zaposlenih je da ovaj aspekt ne zavisi samo od njih i centara, već da zahteva širu saradnju i angažovanje svih instanci u smislu razvijanja mreže za podršku (kroz

otvaranje „kuća na pola puta“, stručnog osposobljavanja, zapošljavanja i sl.). U Zavodu ne vide da takva podrška postoji, niti su ikad uspeli da je dobiju.

Kroz grupni razgovor i komentare pojedine dece saznali smo da najviše problema imaju u međusobnim odnosima, tačnije da ima tuča i sukoba, verbalnog nasilja i dosta krađa. Osoblje nam je skrenulo pažnju da među šticienicima postoje neformalne grupe. Osim toga, problemi koje osoblje navodi jesu agresivno i destruktivno ponašanje korisnika (kako prema inventaru i stvarima, tako i međusobno), zloupotreba psihoaktivnih supstanci, česta bekstva. Formalno gledano, postojeće procedure i ono što je planovima rada zacrtano, trebalo bi, ako se valjano primenjuje, da doprinese kvalitetnijem životu šticienika, jačanju njihovih socijalnih kompetencija, osnaživanju za osamostaljivanje i preuzimanje odgovornosti za sopstvene planove i postupke. Ipak, utisak je da način na koji zaposleni nastoje da ublaže ove probleme nije delotvoran. Naime,

fokusiraju samo uzroke koji su vezani za porodicu i na koje ne mogu da utiču, dok se manja pažnja posvećuje okolnostima iz aktuelnog domskog života koje sigurno jesu okidači za takve postupke. Na pitanje, šta čine kada se takve stvari dese, npr. pokušaj samoubistva ili agresivni ispadi, dobili smo sledeće objašnjenje: „Obavestimo CSR i napravimo sastanak. Najpre razgovaramo bez deteta, a onda uključimo i dete i upozorimo ga da će ići iz Zavoda. To dolazi iz porodice. Ona (neka konkretna devojčica) se tukla sa majkom koja je gluva, a dva brata su joj u Stamnici“. Pretnje izbacivanjem iz ustanove i, uopšte, ucenjivanje deteta koje je psihički i emotivno labilno, samo produbljuju njegovu ličnu krizu i jačaju osećaj napuštenosti koji vodi daljem revoltu i agresiji.

Iako je osoblje upoznato sa Posebnim protokolom u vezi sa zlostavljanjem i zanemarivanjem dece, u sobama i prostorijama gde borave deca nismo zapazili imena i telefone internog tima.

Preporuke

- Obezbediti sredstva neophodna za opremanje i uređenje prostora kako bi se obogatile aktivnosti i sadržaji rada sa decom i stvorili uslovi koji nedostaju za obavljanje kvalitetnog stručnog rada;
- podsticati osoblje da se kontinuirano edukuje i primenjuje različite programe i aktivnosti u radu sa korisnicima;
- u saradnji sa nadležnim institucijama na svim nivoima razmotriti mogućnosti i alternative za postepen povratak korisnika u društveni život kroz posebne programe i aktivnosti koje će prethoditi njihovom izlasku, i to u okviru Zavoda ili kroz efikasnu društvenu podršku;
- aktivirati sve nadležne da preduzmu potrebne mere u cilju obezbeđivanja najboljeg interesa korisnika koji (na osnovu vrste potrebe za socijalnom zaštitom) nisu adekvatno smešteni u dom, a istovremeno raditi na preduzimanju adekvatnih mera i obezbeđenje pomoći i podrške ovim korisnicima u ostvarenju njihovih prava;
- unaprediti saradnju između zaposlenih u Zavodu i školi, i osmisliti nove sadržaje koji bi motivisali decu na aktivniji angažman;
- razviti model uključivanja šticienika u redovan obrazovni sistem.

6. Kontakti sa porodicom i zajednicom

Već smo više puta spomenuli nezadovoljstvo osoblja saradnjom sa relevantnim institucijama, kao i osećaj marginalizacije u odnosu na druge ustanove istog ili sličnog oblika socijalne zaštite, a time i dece. U detaljnijem razgovoru shvatili smo da osoblje percipira da razlika postoji ne samo kroz

favorizovanje i investiranje uvek istih institucija od strane resornog ministarstva, već i u kvalitetu i kvantitetu angažovanja i zainteresovanosti za saradnju kroz podržavanje i finansiranje konkretnih programa, edukacija i sl.

Kad je reč o saradnji sa centrima za socijalni rad, osoblje ističe da ona nije istog

kvaliteta, ali generalno procenjuju da je sa većinom centara korektna. Dok je dete u ustanovi postoje kontakti i razmene informacija uglavnom telefonom, a zajedničko delovanje je tokom prijema, odnosno sastavljanja opšteg plana zaštite i u fazi pripreme za otpust, za koju kažu da je najmanje efikasna. Iz razgovora sa decom smo saznali da ih uputni centar retko kontaktira i posećuje, da ne pamte kada su ih poslednji put obišli, a stalno obećavaju, da im se često objašnjava kako je prepreka međusobna udaljenost uputnog centra i Zavoda... Socijalna radnica ističe da deca pokazuju potrebu za vezivanjem, i jako se raduju poseti „njihovog centra“. Nažalost, neki centri se nikad ne pojave, dok neki dolaze po dete i organizuju mu da provede vikend ili raspust u hraniteljskoj porodici. Osećanje napuštenosti kod dece smo i sami primetili – više njih nas je molilo da „utičemo na centar da ih poseti“. Pristupovali smo i neverovatnom i potresnom izlivu sreće mališana koji je trčao kroz hodnike i vikao „Dolazi mi Centar!“ deleći sa svima upravo pristiglu najavu posete.

Otprilike slična objašnjenja smo dobili i kada je u pitanju kontakt dece sa porodicom. Iako u Zavodu postoje posebne prostorije za posete i goste, kontakti sa porodicom su vrlo retki. Osoblje smatra da bi njihova uloga u saradnji sa porodicom mogla i trebalo da bude veća, ali nisu imali preciznije stavove o tome. Pretpostavljamo da je, kao i kod drugih ustanova, reč o podeli nadležnosti sa centrima za socijalni rad. Ipak, zaposleni su svesni značaja ovih kontakata, pokazuju interesovanje i angažuju se u granicama svojih mogućnosti. Više puta smo istakli da bi saradnja sa centrima za socijalni rad, makar po ovom pitanju, morala da bude bolja i efikasnija. Ne vidimo prepreku da i ustanove budu inicijatori boljih i češćih kontakata sa porodicom gde je to moguće, kao i da pronalaze vikend-hranitelje u okviru lokalne zajednice. To nikako ne isključuje ulogu centara već je samo olakšava, a za decu bi bilo izuzetno korisno.

Iz neformalnog razgovora smo saznali da u kolektivu ima određenog rivalstva, sujete, dijametralno suprotnih orijentacija, kao i rezultata u radu, što delimično objašnjava nešto lošije ocenjene međusobne odnose.

Deo osoblja procenjuje saradnju sa školom kao veoma dobru, pri čemu ističu da osoblje škole i Zavoda već dugi niz godina rade zajedno i poznaju specifičnosti i probleme dece. Drugi smatraju da zaposleni u školi rade u mnogo boljim uslovima, malo vremena provode sa decom i nedovoljno su im posvećeni.

S obzirom da je Zavod dislociran od grada, kontakti sa „komšilukom“ ne postoje. Korisnici ostvaruju kontakt sa spoljnom sredinom kroz organizovane odlaske u bioskop, pozorište, na izložbe, na bazen... Što se tiče samostalnih izlazaka u grad, neki mladi su nam rekli: „Ne izlazimo! S kim da izađemo? Gde?“ Ne poznaju nikoga u gradu i nemaju novac za izlaske, pa biraju da ostanu u Zavodu.

Zbog geografske pogodnosti povremena aktivnost je i skijanje. Rečeno nam je da je nedavno organizovan i zimski kamp koji se pokazao izuzetno korisnim za decu. Vaspitači su uočili da je promena konteksta i uopšte organizacija života u kampu (zajedničko pripremanje obroka, participiranje dece u utvrđivanju pravila ponašanja i sl.) doprinela boljoj koheziji grupe, većoj motivaciji, razvijanju lične odgovornosti i samopouzdanja dece. Iako izuzetno korisni i efikasni, ovakvi sadržaji su pre izuzetak nego pravilo, jer zavise od materijalnih i finansijskih sredstava. Ono što ne iziskuje značajnije materijalne troškove, a što je mnogostruko korisno jeste ustaljena i dobra praksa u saradnji sa studentima pomažućih profesija (rad u zajednici). Naime, studenti – budući specijalni pedagozi i socijalni radnici, borave u Zavodu duži period i uz mentorstvo vaspitača realizuju različite aktivnosti sa decom čime oni stiču praktična iskustva, a deca kroz organizovane i strukturirane aktivnosti, mogućnost za druženje i kontakt sa mladima (model stariji brat – starija sestra) iz šire lokalne zajednice.

Preporuke

- Podsticati saradnju sa spoljnim faktorima i kroz kooperativan rad i primenu ne samo direktnog, već i indirektnog tretmana, raditi na što kvalitetnijoj i maksimalno mogućoj brzi i zaštiti korisnika, a posebno u održavanju i poboljšanju njihovih odnosa sa porodicom, drugim osobama i društvenim organizacijama;
- intenzivirati programe sa lokalnom zajednicom, školama i sportskim društvima, nevladinim i humanitarnim organizacijama, privrednim društvima i dr., u cilju obezbeđivanja što većeg učešća dece u svakodnevnom životu zajednice i sticanju iskustva iz realnih socijalnih situacija;
- poboljšati kvalitet međusobnih odnosa relevantnih institucija (ministarstvo, drugi zavodi, centri) kroz razmenu informacija i organizovanje redovnih sastanaka;
- definisati prioritete i utvrditi jasne kriterijume za obezbeđivanje pomoći i podrške viših instanci, kako bi se sprečilo favorizovanje određenih ustanova, odnosno diskriminacija kako osoblja, tako i dece koja su na smeštaju u ovoj ustanovi;
- putem medija i kampanja razbijati predrasude o deci i mladima sa poremećajima u ponašanju, objašnjavati uzroke njihovog asocijalnog ponašanja i promovisati način pomoći i podrške ovoj deci.

7. Garancije prava i sloboda korisnika

Osim sekretarskih poslova i učestvovanja u komisiji za prijem, premeštaj i otpust korisnika, pravnica ustanove se angažuje i u slučajevima kada deca učine neki prestup ili prekršaj. Uglavnom je reč o sitnim krađama, obijanju trafika i sl., i tada se oštećenom nudi nadoknada štete, uz molbu da se ne pokreće sudski postupak. Prema njenim rečima, dešava se da okrivljuju štíćenike Zavoda i za nešto što oni nisu uradili, mada podaci MUP pokazuju da manje krivičnih dela i prekršaja čine oni, nego deca iz grada. U slučaju privođenja deteta u policijsku stanicu, po njega obično odlazi vaspitač. Zavod ima dosta problema sa bežanjem dece, a pošto policija ne sme da zadržava maloletnike često su prinuđeni da noću idu taksijem i u druga mesta kako bi preuzeli dete, što je i veliko finansijsko opterećenje.

Izuzev pomenutih situacija, druga pravna zaštita dece nije uobičajena. Pravnica kaže da je jedno vreme imala uputstvo da inicira rešavanje različitih problema štíćenika (npr. postupak za utvrđivanje očinstva, zaštita dečjih interesa u imovinskim postupcima i sl.), pa se tim povodom obraćala centrima za socijalni rad. Reakcija centara je bila vrlo negativna, pa je bila prinuđena da prestane sa takvim pokušajima.

Svi vaspitanici su upoznati sa Pravilnikom o radu Domske zajednice i

kućnim redom. Međutim, nije bilo aktivnosti da se deca upoznaju sa Konvencijom o dečjim pravima, Protokolom o zaštiti od zlostavljanja i zanemarivanja, niti drugim dokumentima koji se bave zaštitom dece. Kako zaposleni kažu, „nije bilo naloga u tom smislu“. Na bazi razgovora sa decom, naš je utisak da su veoma neinformisani, ne samo u pogledu pomenutih dokumenata, već i opšteg znanja o funkcionisanju društva, pravila i vrednosnih sistema, opasnih ponašanja itd. Ovom aspektu se mora posvetiti velika pažnja, jer su deca i inače podložna lakoj manipulaciji, a posebno ako su bez porodice i skloni rizičnim postupcima.

U Zavodu je 2002. godine zabeležen slučaj bludnih radnji vaspitača nad devojčicom starom 14 godina. Vaspitač je dobio otkaz, a nakon sudskog spora kažnjen je novčanom kaznom! Ovaj primer ide u prilog neophodnosti jače kontrole nad radom ustanova, ali i nadzora nezavisnih organa. Adekvatna reakcija državnih institucija i javnosti je, takođe, uslov da se eliminiše svaki oblik zlostavljanja korisnika socijalne zaštite. Prema ponašanju štíćenika tokom našeg boravka, nismo našli osnova za sumnju da postoji neki oblik nasilja nad njima. Deca su spontano prilazila, lako stupala u kontakt, neprestano su prekidali razgovor sa osobljem i zapitkivali ponešto, bez staha da mogu da budu ukoreni ili

kažnjeni zbog toga. Posebno poverenje i naklonost su iskazali prema psihološkinji.

Zbog nedovoljne zaštite i objektivnih nedostataka u Zavodu, postavlja se i pitanje međusobnih odnosa dece u kojima ima elemenata zlostavljanja. Rečeno nam je da „stariji znaju da nasrnu na mlade“, a u više navrata su pomenute i

tuče, kao i drugi oblici nasilničkog ponašanja. Osim svega rečenog, to dodatno ide u prilog sugestiji da se pravima dece i njihovoj sveukupnoj zaštiti treba posvetiti sa punom ozbiljnošću, jer je sistem garancija nedovoljan i neefikasan i ne postoje odgovarajući mehanizmi reagovanja.

Preporuke

- Upoznati decu, na njima prihvatljiv način, sa dečjim pravima i sa prepoznavanjem situacija koje su za njih opasne ili štetne;
- organizovanjem radionica, predavanja, filmova i sl., edukovati decu o značaju postojanja pravila, u cilju podizanja opšteg nivoa znanja, usvajanja prihvatljivih vrednosnih sistema i lakšeg socijalizovanja;
- predstaviti štićenicima suštinu Posebnog protokola o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja i ohrabriti ih da se, u slučaju najmanje sumnje, obrate odgovarajućoj osobi iz Internog tima; sva deca treba da imaju broj telefona i mogućnost da kontaktiraju poverljivu osobu u svako doba;
- razvijati i unapređivati participaciju dece kroz sve sadržaje i aktivnosti; osmisliti rad Domske zajednice, inicirati Dečji parlament ili neki drugi oblik udruživanja koji omogućuje sticanje prosocijalnih veština, učenje prava i odgovornosti i jačanje dostojanstva i identiteta.

ZAVOD ZA VASPITANJE DECE I OMLADINE U BEOGRADU

1. Uvodne napomene

Zavod za vaspitanje dece i omladine, poznat pod dugogodišnjim nazivom „Vasa Stajić“, u urbanom je delu Beograda. Napomenućemo da u sklopu objekta, osim Zavoda za vaspitanje dece i omladine, funkcionišu i posebne radne jedinice. Reč je o sledećim oblicima socijalne zaštite za ciljanu grupu korisnika: Centar za smeštaj maloletih lica bez pratnje roditelja ili staraoca; Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima; Prihvatna stanica i Prihvatilište.

Ove ustanove su u nadležnosti gradske uprave, pa smo mi samo obišli ove objekte i površno se upoznali sa mogućnostima zbrinjavanja njihovih korisnika.

Sam Zavod za vaspitanje dece i omladine ima kapacitet za 36 korisnika. U trenutku naše posete ukupan broj dece i mladih kojima je izrečena mera socijalne zaštite, odnosno vaspitna mera upućivanja u vaspitnu ustanovu bio je 28, od kojih su troje bili u bekstvu i tri dečaka u pritvoru.

2. Uslovi smeštaja

Organizacija smeštaja dece i omladine sa poremećajima u ponašanju radi se u odnosu na pol i uzrast korisnika. Ženska grupa (9 devojaka iznad 14 godina) je smeštena na prvom spratu u dvokrevetnim i trokrevetnim sobama. Na spratu je i kancelarija matičnog vaspitača, dnevni boravak i zajedničko kupatilo sa dva tuša, dva sanitarna čvora i lavaboa. Isti uslovi su i u prizemlju gde je smeštena muška grupa korisnika (7 dečaka iznad 14 godina). U nekim sobama su rešetke na prozorima, ali ne znamo da li su one ostale iz ranijeg perioda, ili su zadržane sa razlogom. U svakom slučaju, smatramo da ih treba ukloniti, a bezbednost objekta i šticećenika rešiti na neki drugi način. U posebnom delu ustanove smeštena su deca od 7 do 14 godina koja su u Programu intenzivnog tretmana (PIT). Tu su, takođe zadovoljavajuće opremljene trokrevetne sobe, dnevni boravak, kancelarija vaspitača i zajednička prostorija – magacin za odlaganje stvari. U planu je i opremanje posebne prostorije za kompjutersku radionicu. Sve prostorije su prostrane i svetle, od nedavno dopunjene novim nameštajem (kreveti, dušeci, ormarići...). Do kraja godine je predviđena zamena dotrajale stolarije i dalje renoviranje prostora i opreme. Ustanova je očito uložila značajne napore da se uslovi života

poboljšaju i rezultati su vidljivi. Ukoliko to dozvole finansijska sredstva, trebalo bi dovršiti renoviranje svih prostorija, nabaviti veštačko osvetljenje koje nedostaje i zameniti dotrajale delove nameštaja. Trpezarija sa kuhinjom je zajednička za sve korisnike, čista je i dobro osvetljena, a kao i ostali prostor, nedavno je renovirana i opremljena novim stolovima i stolicama. Međutim, u kuhinji je nema dovoljno posuđa, neki tehnički aparati ne rade, a nedostaju i delovi opreme za pripremu hrane. Prostor koji nije renoviran zbog nedostatka materijalnih sredstava i gde su uslovi nešto lošiji uslovi su prostorije predviđene za edukativne i kreativne radionice (Internet klub, stolarska radionica, krojačka radionica...), prostorije prijemno-otpusnog odeljenja i sala koja je zbog požara uništena do temelja. Uslovi smeštaja su nakon renoviranja zadovoljavajući, i sigurno će biti još bolji ako se ceo proces završi do kraja. Treba obratiti pažnju na uređenje enterijera, jer je u nekim prostorijama trenutno vrlo malo nameštaja, hodnici su veliki i prazni, pa pojedini delovi objekta deluju siromašno i bez prisnosti. Više lepih detalja i ličnih obeležja bi doprineli prijatnijoj atmosferi.

Prostor u kome su Prihvatilište i Prihvatna stanica je kompletno renoviran i bolje opremljen.

Zavod ima i sopstveno dvorište sa sportskim igralištem, u koje takođe treba

uložiti sredstva kako bi bili više iskorišćeni i u funkciji rada sa korisnicima.

Preporuke

- Završiti adaptiranje kompletnog prostora, razvijati i održavati dostignut nivo uslova smeštaja;
- obratiti pažnju na neophodnost opremanja više prostorija sa radnom, edukativnom i kreativnom funkcijom;
- maksimalno uključiti decu u osmišljavanje i realizaciju ambijenta.

3. Osoblje

Od ukupno 48 zaposlenih, 29 je sa fakultetskim obrazovanjem, 8 sa srednjom školom, i 11 sa nižim kvalifikacijama (svi na poslovima održavanja i u kuhinji). Čak 23 zaposlena imaju radni staž do 5 godina, 4 je zaposleno između 5–10 godina, a 21 osoba ima radni staž duži od 20 godina. Ovakva kvalifikaciona struktura i kombinacija mlađeg i starijeg kadra je veoma poželjna. Iz razgovora smo saznali da je kadar od nedavno podmlađen, odnosno da su radnici sa dužim radnim stažom (duže od 20 i više godina), a koji nisu imali adekvatno obrazovanje, otišli, dok su pojedini „pomereni“ na druga radna mesta.

Kada je reč o stručnoj službi, nju čini 9 vaspitača, 4 stručna saradnika i 2 radnika zadužena za vođenje radionica. Stručni tim čine pedagog, psiholog, socijalni radnik i rukovodilac vaspitne službe. Broj zaposlenih omogućuje da svaka grupa ima dva vaspitača koja rade u smenama. To znači da su po dva vaspitača zadužena za žensku, odnosno mušku grupu na opštem tretmanu. U programu intenzivnog tretmana takođe rade dva vaspitača, jedan vaspitač je zadužen za prijem i otpust, i dva vaspitača rade noću. Osoblje je objasnilo da noćni rad, i uopšte, raspored vaspitača po grupama određuje rukovodilac vaspitne službe. Iz kratkog razgovora na ovu temu shvatili smo da se noćni vaspitači ne rotiraju, odnosno da je reč uvek o dva ista vaspitača. Svi vaspitači su po obrazovanju specijalni pedagozi, a po polu je zastupljenost ravnomerna. Pored zvanično zaposlenog stručnog osoblja, pomoć u radu pružaju i volonteri kojih je trenutno četvoro. Volonterska praksa je duga tradicija u ovoj ustanovi, pa ima volontera sa stažom i od 4–5 godina.

Međutim, iznenadila nas je činjenica da podmlađen kadar nije upravo iz reda volontera, s obzirom da oni raspolažu ne samo odgovarajućim znanjem, već i značajnim iskustvom u radu sa ovom populacijom.

Prema rečima zaposlenih, u Zavodu je uvek bilo dece koja su lako mentalno ometena, kao i pojedinačnih slučajeva dece sa kombinovanim smetnjama u razvoju, ali je u poslednje vreme ovo dominantna populacija. Zbog ovakve situacije sve više se uočava potreba za ovladavanjem znanjima i veštinama potrebnim za rad sa ovom decom. Edukacije se organizuju povremeno i nisu dovoljne, a samo jedan vaspitač je rekao da mu značajno pomaže u radu program Marije Montessori koji je prošao. Takođe, jedan vaspitač je završio edukaciju u vezi inkluzije, kao i za savetodavni rad. Zaposleni su imali obuku iz kognitivno bihevioralne terapije sa supervizijom tokom 2 godine, „pozorište potlačenih“... Izjavljuju da su im potrebna konkretna znanja iz oblasti psihijatrije, pedagogije, socijalna patologije.

Dokumentacija o radu i korisnicima se vrlo uredno vodi. U Zavodu kažu da ih administrativne obaveze retko kad sprečavaju da se kvalitetnije bave neposrednim radom sa decom. Kao i u drugim ustanovama ovog tipa, prekovremeni rad nije regulisan, niti je adekvatno plaćen. Svi se slažu da posao kojim se bave nije dovoljno cenjen u društvu, ali su isto tako svi zadovoljni svojim poslom. Stav osoblja je da je briga države za decu sa poremećajima u ponašanju uvek bila na poslednjem mestu, da se sredstva nikad ili gotovo nikad ne odvajaju za Zavode za vaspitanje: „... Mi smo poslednja rupa na svirali... a zabrinuti

su za porast maloletničke delinkvencije i drastično nasilje mladih!“ Generalno se slažemo sa tom ocenom, ali bismo dodali da je od tri zavoda, koliko ih ima u Srbiji (što je još jedan pokazatelj „brige“ države za ovu populaciju), ovaj Zavod, s aspekta uslova za život dece, broja kadra u odnosu na broj dece, pa i strukturu korisnika, u znatno boljoj situaciji nego druga dva (Knjaževac, Niš). Da li je reč o blizini izvora sredstava, ličnoj kompetenciji, ili nešto treće nije suština problema, već o tome da bi deca u svim zavodima trebalo da imaju bar približno iste uslove.

Iako su atmosfera i odnosi u kolektivu ocenjeni kao zadovoljavajući, uočili smo da među vaspitačima ima određenog rivalstva i sujete, suprotnih orijentacija kao i rezultata u radu sa

korisnicima. Čak i tokom posete, primetio se pasivan otpor i nezainteresovanost pojedinih vaspitača da učestvuju u razgovoru. U prilog ovome je i podatak da su najlošije ocenjeni odnosi upravo na relaciji vaspitač – vaspitač. Pretpostavljamo da su eventualna neslaganja i napetosti posledica stresnog posla, ali i značajnih promena koje su nastale podmlađivanjem i reorganizacijom kadra. Sa sličnom situacijom smo se sreli u još nekim ustanovama što upućuje na zaključak da se problemu međusobnih odnosa samih zaposlenih mora posvetiti značajnija pažnja. Na kraju krajeva, nelogično je očekivati promene u ponašanju dece i mladih ako svojim ličnim primerom osoblje ne nudi model ponašanja koji želi da prenese.

Preporuke

- Permanentno podsticati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i stručne kompetencije dodatnom obukom i edukacijom, savetovanjima i primerima pozitivnog rukovođenja;
- u selekciji i prijemu radnika, primarno voditi računa o socijalnoj i emocionalnoj kompetentnosti kandidata;
- raditi na povećanju motivacije zaposlenih.

4. Medicinska nega

Zavod za vaspitanje dece i omladine „Vasa Stajić“ jedini među ustanovama koje smo obišli poseduje ambulantu i stalno zaposlene dve medicinske sestre, od kojih je jedna zadužena za brigu o zavodskoj deci, a druga o deci u Prihvatilištu. Njihov rad je organizovan radnim danom po smenama i subotom pre podne. U toku radnog dana medicinske sestre su na raspolaganju svoj deci koja se nalaze u ustanovi, a svaka posebno brine o deci iz svog resora. O zavodskim šticienicima brine sestra koja je u ovoj ustanovi već devet godina.

Kod ulaska u ustanovu sa decom stiže i njihova medicinska dokumentacija koja obuhvata lekarsko uverenje, zdravstvenu knjižicu, zdravstveni karton i vakcinacioni karton. Prilikom prijema, medicinske sestre obavljaju sanitarni pregled kože i kose. Po njihovim rečima, ranije se češće dešavalo da deca dođu nevakcinisana, a sada povremeno, i tada se odradi bar antitetanusna zaštita. Zdravstveni karton se smešta u

odgovarajući dečji dispanzer, sa kojim postoji dobra saradnja. U slučaju potrebe zove se Hitna pomoć, sa kojom se ponekad javljaju problemi zbog neblagovremenog dolaska. U dispanzeru su dve doktorke zadužene za šticienike i one ih prate tokom njihovog boravka u ustanovi, što je veoma dobro. Sistematski pregledi se obavljaju svakog meseca, i njime su obuhvaćena sva deca. Kada deca odlaze na preglede, kako u dispanzer, tako i na specijalističke preglede, sa njima idu medicinska sestra i vozač, a kod sumnje na mogućnost bekstva ide i vaspitač. Kod lakših povreda prva pomoć se pruža u ambulanti samog Zavoda. Ambulanta je odvojena, pristojno sređena i održavana prostorija, opremljena osnovnim sredstvima za previjanje. Pošto nema set za antišok terapiju, u njoj se ne može davati intramuskularna injekciona terapija. Sestre svakodnevno vode dnevnik rada, a podaci o stanju dece se ubacuju u prilično stari kompjuter, na osnovu čega se kasnije rade godišnji, a po potrebi i izveštaji u kraćim vremenskim intervalima. Ovakav pristup

tretmanu štićenika je vrlo odgovoran, i svakako utiče na bolji kvalitet njihove zdravstvene zaštite.

U susjednoj prostoriji se nalazi prostor namenjen izolaciji, koji je u trenutku posete bio van upotrebe, jer se planira njegovo renoviranje. Prostorija za izolaciju se, prema rečima osoblja, retko koristi. Ipak, ustanova uvek ima određenu količinu flaširane vode za slučaj pojave žutice.

Medikamentoznu terapiju dele medicinske sestre i to najčešće tako što deca sama dolaze do ambulante po terapiju, a u slučajevima kada dete leži sestri mu terapiju odnose do sobe. Noću, subotom popodne i nedeljom terapiju dele vaspitači kojima sestre ostavljaju potrebnu količinu lekova. Evidencija podele lekova se vodi u svesci terapija, gde se beleži vreme davanja, a to se upisuje i u dnevnik rada u medicinskoj službi. U situacijama kada dete odbija terapiju, ukoliko pokušaj ubeđivanja ne uspe, pravi se beleška o odbijanju i obaveštava se zaduženi vaspitač i rukovodilac. Kako se najčešće odbija neka vrsta psihijatrijske terapije, medicinska sestra se telefonski konsultuje sa doktorom i dogovara se dalje postupanje.

U trenutku posete, u ustanovi se nalazila jedna devojčica sa astmatičnim problemima koja koristi pumpicu, a jedna devojčica sa hepatitisom B odlazi na redovne kontrole i sada je dobro. Tokom prošle godine najveći zdravstveni problem bila je pojava hepatitisa A sa troje obolelih. Četiri nedelje vršen je redovni nadzor i uzorkovanje od strane epidemiološke i sanitarne službe, kako dece, tako i zaposlenih. Zaraženi su bili izolovani, a u ustanovi je sprovedena dezinfekcija. U 2008. godini zabeležena su i dva deteta sa infekcijom hepatitisom C. HIV pozitivnih nema i nije ih bilo. U Zavodu trenutno nema enuretičara, ali ih ima u Prihvatalištu; s obzirom na kratko vreme boravka, u njihovom tretmanu se koriste mušeme i pojačane mere higijene. Ranije su enuretičari vođeni kod neuropsihijatra na razgovor, bez farmakološke terapije. Najčešći specijalistički pregledi su hirurški (100 u prošloj godini), ginekološki (20),

neuropsihijatrijski (17), neurološki (15), stomatološki (15).

Sa psihijatrijskim problemima za koje im je prepisana farmakološka terapija u ustanovi su četiri deteta, uzrasta do 14 godina koji redovno odlaze na kontrole u Institut za mentalno zdravlje; jedno dete ide na 15–30 dana ili po potrebi češće, a ostali 2–3 meseca.

Značajan problem je korišćenje psihoaktivnih supstanci, posebno zato što ne postoje adekvatni mehanizmi za postupanje u tim slučajevima, jer je lečenje zasnovano na principu dobrovoljnosti. Često se dešava da deca posle nekoliko dana odustanu od terapije odvikavanja u Bolnici za lečenje zavisnosti, ili ih otpuste ako naprave neki prestup. I u situacijama kada vaspitač posumnja na korišćenje psihoaktivnih supstanci i predloži testiranje, štićenik to može da odbije, tako da je potreban dug i sveobuhvatniji rad na njihovom motivisanju. Ovakva praksa je donekle različita od drugih ustanova, gde se u slučaju sumnje i nakon bekstva obavezno vrši test na prisustvo droge. Ovaj problem bi, po našem mišljenju, morao da se reši u saradnji sa Ministarstvom zdravlja. Osim brojnih slučajeva zloupotrebe psihoaktivnih supstanci među mladima u ustanovama, treba imati u vidu da i Zakon o maloletnicima predviđa obaveznu meru lečenja. Nije nam poznato koja zdravstvena ustanova sprovodi ovu meru, ali izgleda da je to još jedan primer neusaglašenih zakona i ministarstava. Socijalne ustanove svakako nisu nadležne, niti mogu da reše ovaj problem.

U ustanovi se pre 11–12 godina udavio jedan štićenik na Adi, a pamte i samoubistvo bivšeg štićenika pre desetak godina. Pokušaji suicida su retki, ali značajan procenat povreda predstavlja samopovređivanje (40 u prošloj godini), a zabeleženo je i 10 slučajeva trovanja.

Ginekološka zaštita je obezbeđena pri Savetovalištu za mlade. Dva puta godišnje se održavaju predavanja iz te oblasti, a kroz svakodnevnu zdravstvenu zaštitu i razgovore pokušava se kontinuirana edukacija mladih. U trenutku posete u ustanovi je bila jedna trudnica sa željenom trudnoćom, kojoj je odrađena sva potrebna medicinska i pravna dokumentacija za prelazak i smeštaj u Stacionar za majku i

dete. Učestalost pobačaja je u proseku – jedan godišnje.

Stomatološka zaštita se obezbeđuje tako što veća deca odlaze sama, a malu vode vaspitači jednom godišnje, grupu po grupu. Naš utisak je da postoji malo zanemarivanje značaja stomatoloških pregleda, s obzirom na to da je broj tih pregleda u 2008. godini bio samo 15.

U ustanovi se spremaju tri glavna obroka i jedna popodnevna užina, prema

utvrđenim nutricionističkim standardima. U komisiji za sastavljanje jelovnika učestvuju (osim kuvara) i vaspitač, medicinska sestra i dečji predstavnik. Deca su uglavnom zadovoljna kvalitetom ishrane i nisu iskazali značajnije primedbe. U okviru dnevnih boravaka im je omogućeno da skuvaju kafu ili čaj, ali nema uslova za samostalno pripremanje manjih obroka. Sanitarno-higijenski nadzor se vrši redovno.

Preporuke

- Iskoristiti prednost postojanja zdravstvene zaštite u okviru Zavoda, kao i dostupnosti najvećih zdravstvenih ustanova za organizovanje i razvijanje bolje preventive i sistematskog praćenja zdravstvenog stanja štićenika;
- organizovati sadržaje edukativnog karaktera za decu, naročito u vezi sa rizičnim ponašanjima, i uključiti ih u aktivnosti nevladinih organizacija i udruženja koja se bave zaštitom zdravlja i prevencijom;
- na nivou ministarstava rešiti problem obaveznog lečenja bolesti zavisnosti; sa svoje strane, Ministarstvo socijalne politike bi trebalo da donese obavezujuće uputstvo za ustanove o postupanju u takvim slučajevima.

5. Sadržaji i organizacija rada sa korisnicima

Kao što je već pomenuto, u trenutku naše posete na smeštaju je bilo 22 dece i mladih sa poremećajima u ponašanju (tri dečaka su bila u pritvoru, a troje u bekstvu). Ukupno ima 9 devojčica i 19 dečaka, od toga, u uzrastu od 7–14 godina je 8 dečaka, dok su ostali uzrasta od 14–18 godina. Većine dece i mladih u Zavodu ima višestruke probleme i već dugi niz godina su u sistemu socijalne zaštite. Kako nam je rečeno, veoma su niskog adaptacionog kapaciteta. Poremećaji ponašanja manifestuju se od sklonosti ka skitnji i neorganizovanom načinu života, preko zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, do vršenja krivičnih dela i destruktivnog ponašanja (verbalno i fizički agresivni prema okruženju i autoagresivni). Uglavnom su van obrazovnog sistema ili kasne, odnosno kalendarski uzrast se ne poklapa sa školskim. Prema intelektualnim kapacitetima se kreću od lako intelektualno ometene dece do prosečne. Deca od 7–14 godina imaju meru organa starateljstva, a među maloletnicima (od 14–18 godina), osim 7 devojčica, ostali (13) imaju izrečenu vaspitnu meru od

strane suda. Uglavnom je reč o krivičnim delima krađe i nasilničkog ponašanja.

Deca (7–14 godina) su smeštena u posebnom delu objekta i sadržaj rada sa njima se sprovodi prema planu pomenutog Programa intenzivnog tretmana (PIT). PIT je kreiran za decu sa izrazitim problemima u psiho-fizičkom, emocionalnom i socijalnom funkcionisanju. Neposredno po prijemu, u prisustvu svih članova tima i uputnog centra, za svako dete se izrađuje generalni plan zaštite: identifikuje se problem, operacionalizuju ciljevi i konkretizuju zadaci. Uspostavljaju se rokovi i izvršioци konkretnih zadataka. Ceo postupak tretmana dece u PIT, kako nam je osoblje objasnilo, zasnovan je na dobrovoljnosti.

Operacionalizacija ciljeva i zadataka uključuje različite vrste strukturiranih aktivnosti, a koje se realizuju prema nedeljnom planu rada koji se ponavlja, uz potrebne izmene i dopune u odnosu na potrebe dece. Reč je o različitim oblicima individualnog (planirani i neplanirani razgovori, savetovanje...) i grupnog rada (edukativne, radno-okupacione i kreativne radionice, informativni grupni sastanci...), pohađanje nastave, kontakti sa porodicom,

provera i praćenje zdravstvenog stanja, organizovanje slobodnih aktivnosti, izlasci u grad, izleti van grada... Svakog meseca se vrši revizija generalnog plana tretmana, analiziraju se postignuti rezultati i pravi se plan za naredni mesec. Značajno je istaći da postoji poseban sistem bodovanja. Naime, na grupnim sastancima se precizno definišu ponašanja koja se nagrađuju i sankcionišu kroz sistem bodova. Svaki korisnik dobija listu očekivanih ponašanja. U odnosu na to, na grupi se zajednički iznose mišljenja o ponašanju svakog člana grupe i bodovi unose u tabelu za praćenje ponašanja. Sistem bodovanja ima 4 nivoa koja su usklađena sa brojem i repertoarom pogodnosti. Kada korisnik dostigne maksimalan broj bodova određenog nivoa, dobija novu listu sa novim ciljevima i zadacima, odnosno šansu da intenzivira i proširi listu pogodnosti. Osoblje ističe da uvođenje ovakvog načina praćenja ponašanja doprinosi motivaciji, odnosno suzbijanju negativnih oblika ponašanja, formiranju radnih i higijenskih navika. Takođe, ističu da se naglasak stavlja na pozitivna ponašanja, odnosno na nagrađivanje, a ne na zabrane i kazne. Nagrade se odnose na moguć broj telefonskih kontakata, dužinu trajanja posete, odlazaka na vikend, dodatnih sportskih aktivnosti, kasnijeg odlaska na spavanje, biranje odredišta za izlet, izlazak u grad, držanje radija, vokmena u sobi, lepljenje postera... Nagrađivanje je na nedeljnom, mesečnom i tromesečnom nivou. Osim toga što ističe pozitivne efekte PIT (manji broj bekstava, skitnje, uključivanje u obrazovni sistem...), osoblje naglašava da ovakvu vrstu tretmana prate i materijalni troškovi koji nekad predstavljaju veliku prepreku u realizaciji programa. Moramo naglasiti da u vreme naše posete deca koja su u programu PIT nisu bila u ustanovi, tako da sve rečeno nismo bili u mogućnosti da sagledamo i iz ugla samih korisnika. Po rečima osoblja, kroz PIT je u poslednjih pet godina prošlo 147 štićenika, od kojih je 39 vraćeno u primarne porodice, 68 je smešteno u hraniteljske porodice, a 40 u domove za decu bez roditeljskog staranja. Od ukupnog broja, samo 15 dece je ponovo u bekstvu ili skitnji. Međutim, neki stariji štićenici koji su u Zavodu, jer im je

izrečena vaspitna mera, su nam rekli da su na mlađim uzrastima prošli program PIT. Uzimajući u obzir sve informacije u vezi PIT, smatramo da je ovaj program nužno permanentno i valjano evaluirati i unapređivati, pogotovo imajući u vidu da neka deca posle PIT nastavljaju sa asocijalnim i delinkventnim ponašanjem. S druge strane, ma koliko kvalitetan rad osoblja u Zavodu bio, postavlja se pitanje da li možemo očekivati socijalizaciju i integraciju ove dece bez njihovog daljeg praćenja i podrške po otpustu iz ustanove.

Kada je reč o organizaciji rada sa korisnicima koji su na tzv. opštem programu, (dečaci i devojčice od 14 do 18 godina), sadržaji rada, po rečima osoblja, uglavnom je isti kao i sa decom u PIT, ali aktivnosti nisu tako intenzivne i visoko strukturirane. Aktivnosti su prilagođene uzrastu, a u skladu s tim funkcioniše i sistem bodovanja i nagrađivanja. Uz školske obaveze, u slobodno vreme štićenici mogu da se uključe u kreativne radionice na kojima prave nakit i rade sa drvetom. Sudeći prema količini produkata koje smo videli, može da se zaključi da se štićenici nedovoljno uključuju. Takođe, imaju na raspolaganju i forum-teatar i različite sportske aktivnosti. Edukativne radionice su uglavnom na temu zdravlja i trgovine ljudima. Jednom mesečno idu na izlet (imaju svoj kombi i džip), ali ako je loše vreme ili nema novca, onda ne idu. Štićenici kažu da se takve aktivnosti, već duže vreme veoma retko organizuju. Ovako su neki korisnici opisali svoju svakodnevicu: „... Ustajem u 6:30, doručak, onda malo idem u školu, posle škole igram fudbal, onda moram da sredim sobu i malo počistim... i posle igram igrice... pre neki dan sam išao na utakmicu“... „Kada je problem, tu su, ali nas zanemaruju... da malo više vremena provode sa nama“... „Ovde imaš samo školu i ništa više. I neke radionice, 1–2 puta mesečno. Ranije je bilo aktivnosti, radionice, odbojka, a sada ništa“... „Svi uzimamo marihuanu jer nam je dosadno. Pusto je, tiho“.

Na osnovu razgovora sa korisnicima kao i uvida u dokumentaciju o realizaciji plana rada sa korisnicima koji su na opštem tretmanu, naše je mišljenje da bi on ipak u mnogim aspektima mogao biti sadržajni.

Svi zaposleni su naveli da im je najveći problem, u smislu kompetentnosti, rad sa decom koja imaju psihijatrijske probleme. S obzirom da je broj ove dece u porastu, osoblje smatra da bi najefikasnije bilo da se ovoj deci obezbedi smeštaj u posebnoj ustanovi sa kompetentnim kadrom: „... Moramo da primamo decu za koju ne postoje sistemska rešenja i koju niko neće, prema zvaničnoj kategorizaciji nigde ne pripadaju“. Takođe, postoji uverenje da ova deca remete koheziju grupe što značajno umanjuje mogućnosti i efekte rada sa ostalom decom. Naš je utisak da je ovakav stav kontradiktoran sa onim u vezi pozitivnih efekata PIT. Duboko verujemo da adekvatan, individualizovan i maksimalno profesionalan pristup u radu sa svakim detetom daje pozitivne efekte, bez obzira o kojoj „kategoriji“ dece je reč. U prilog ovome je i izjava jednog od vaspitača: „... Dete je kategorisano kao intelektualno ometeno, nije mogao da se uklopi, nismo znali šta sa njim... Kada sam prošao program Marije Montesori i konsultovao se sa ljudima sa fakulteta, pokušao sam da to primenim u radu i dete je profunkcionisalo, nemam nikakvih problema... neverovatno... A sad hoće da ga smeste u Sremčicu“.

Osoblje navodi da u periodu adaptacije najteže ide prihvatanje kućnog reda, što se manifestuje različitim poremećajima ponašanja. Kažu da to rešavaju češćim razgovorima sa konkretnim detetom i izlaženjem u susret zadovoljenju onih potreba koje je u konkretnim okolnostima moguće zadovoljiti. Kada smo korisnike pitali, da mogu, šta bi promenili u Zavodu, svi su prvo akcenat stavili na međusobne odnose: „... da se deca međusobno ne diraju i da vaspitači budu bolji...“ Iz razgovora smo saznali da je bilo slučajeva međusobnog zlostavljanja dece (počinioci koji su trenutno u pritvoru). Ono što je značajno jeste svest vaspitača da deca u principu, ne smeju da se povere ako ih neko maltretira i da to čine kada više ne mogu da izdrže, kada ih preplave strah i nesigurnost!? Slučaj koji se desio je, po njima, otkriven jer je vaspitač posumnjao na osnovu nekih indikatora, a samo priznanje žrtve je zahtevalo veliku senzibilnost i taktičnost

vaspitača. Utvrdilo se da je ovo dete, pre nego što je priznalo, dugo bilo žrtva zlostavljanja od strane druge dece. S druge strane, kada smo jednog korisnika pitali da li zna kome može da se obrati ako ga neko maltretira, on je kazao: „... Jedino direktoru, nikom više... ne verujem vaspitaču...“ Iz ovoga indirektno zaključujemo da i među vaspitačima ima onih koji se trude i uspevaju da izgrade odnos međusobnog poverenja i obezbede korisnicima preko potreban osećaj sigurnosti, i onih vaspitača koji izgleda u tome ne uspevaju. U prilog ovome je i objašnjenje, da kada nastanu „problemi“ (npr. učestala bekstva) u nekoj grupi, rešenje je promena vaspitača: „... U početku mi je bilo čudno, rešetke i sve to... pomogli su mi da se snađem, ali sam promenila 6 vaspitača... neki vaspitači su bolji“. Na konkretno pitanje da li su uvek isti vaspitači ti koji imaju probleme sa grupom, odnosno oni koji uspevaju da uspostave dobru koheziju i odnose u grupi, dobili smo pozitivan odgovor. U svakom slučaju, evidentno je da se osoblje teško nosi sa problemima kao što su česta bekstva, agresivno i destruktivno ponašanje korisnika, kako prema stvarima tako i međusobno, pokušaji i česte verbalne pretnje samoubistvom, problemi zloupotrebe psihoaktivnih supstanci... Uzimajući u obzir specifičnosti i karakteristike uzrasta korisnika, ovakvi incidenti mogu se razumeti i kao reakcija na trpljenje i frustracije. U tom smislu je veoma važno locirati i uzroke koji su van porodičnih, a među njima i institucionalne.

U zgradi Zavoda se nalazi škola za osnovno i srednje obrazovanje „Vožd“. Ova škola se vodi kao eksperimentalna i pripada Ministarstvu prosvete. Nekada je bila namenjena samo deci iz Zavoda, a od pre 4–5 godina u srednju školu koja ima frizerski, kuvarski, autolimarski i autolakirerski smer upisuju se i deca iz otvorene sredine sa poremećajima u ponašanju, kojih sada već ima 250. Direktor Zavoda ističe da im jako smeta što imaju zajednički ulaz i stepenište i da su, zbog brojnih problema, povukli svu svoju decu iz srednje škole. Prema njegovoj proceni, bar 50 odsto aktuelnih srednjoškolaca nema nikakav poremećaj, ali su došli do odgovarajućih potvrda koje im omogućuju lak upis i sticanje diplome u ovoj školi. Trenutno 15 štićenika Zavoda

pohađa osnovnu školu, 5 mladih ide u srednje škole u gradu, a jedno dete u školu „Dragan Hercog“, za decu sa telesnim smetnjama koja intelektualno ne zaostaju. I u ovom Zavodu su nam potvrdili da imaju problem sa školovanjem mladih koji imaju vaspitnu meru. Naime, trajanje vaspitne mere (od 6 meseci do 2 godine) ne omogućuje kontinuirano pohađanje i završetak škole. Kako smo već pomenuli,

ovaj problem se mora rešavati na relaciji više ministarstava (pravde, prosvete i socijalne politike). Maloletnicima sa izrečenom vaspitnom merom mora se omogućiti stručno osposobljavanje dok su u Zavodu, ali i kad se vaspitna mera ukine ili istekne. Ukoliko im društvo ne obezbedi drugi izbor, oni će se ponovo vratiti kriminalu.

Preporuke

- Pružiti mogućnost korisnicima da više participiraju u određivanju pravila života i kućnog reda u Zavodu;
- obezbediti sredstva neophodna za opremanje i uređenje prostora, kako bi se obogatile aktivnosti i sadržaji rada sa decom na opštem tretmanu, i stvorili uslovi koji nedostaju za obavljanje kvalitetnog stručnog rada;
- podsticati sve zaposlene da primenjuju različite programe i aktivnosti u radu sa korisnicima;
- u saradnji sa nadležnim institucijama na svim nivoima razmotriti mogućnost za postepen povratak korisnika u društveni život kroz posebne programe i aktivnosti koje će prethoditi njihovom izlasku („Kuća na pola puta“, profesionalno osposobljavanje uz podršku i dr.).

6. Kontakti sa porodicom i zajednicom

Velike su primedbe na saradnju sa centrima za socijalni rad, mada ona nije sa svim centrima istog kvaliteta. Kao ekstrem, osoblje je navelo primer predstavnika jednog centra koji je došao u posetu i pitao: „Koje je moje dete?“ Takođe, navode da u dokumentaciji uputnog centra često nedostaje upravo podatak koji bi eventualno uticao na odluku da dete ne pripada ovakvoj vrsti ustanove. Korisnici su potvrdili da ih centar retko obilazi, da se ne sećaju kada su poslednji put bili i sl. Kako je ova saradnja nužna u svim fazama, ona se procenjuje kao korektna samo tokom prijema deteta, a kasnije onoliko koliko je obavezno.

Druga značajna institucija jeste škola. Kao što je rečeno, prema mišljenju osoblja srednjoškolci koji dolaze iz otvorene sredine stvaraju veće probleme nego korisnici Zavoda. Iako je ovaj problem potrebno pokrenuti na relaciji sa Ministarstvom prosvete, sa samim školskim osobljem saradnja se procenjuje kao zadovoljavajuća. Ukupno gledajući, najlošije se procenjuje saradnja sa nadležnim ministarstvom, jer su tu očekivanja veća.

Kad je reč o kontaktu sa porodicom, manja deca (iz PIT) iskazuju snažnu potrebu za roditeljima, dok je kod starijih ta potreba manje ispoljena. Osim u slučajevima gde su porodice visoko disfunkcionalne (alkoholizam, narkomanija, promiskuitet...), svaka komunikacija se ohrabruje i smatra veoma značajnom. Nažalost, tokom prošle godine je samo 7 štićenika sa opšteg tretmana imalo kontakte sa porodicom. Osoblje procenjuje da ima veliku odgovornost za podsticanje i unapređenje odnosa deteta sa porodicom, kao i da bi njihova uloga u tim kontaktima trebalo da bude veća: „Najbolji interes deteta je vraćanje u matičnu porodicu, ako je to moguće“. Štićenici su u vezi sa ovim bili prilično otvoreni – neki su odbacili svaku mogućnost kontakta sa roditeljima i razloge su nam otvoreno „argumentovali“, dok su drugi očigledno ostali usamljeni u želji da održavaju porodične veze. Nekoliko dece nam je potvrdilo da jednom nedeljno ili mesečno viđaju porodicu, bilo odlaskom na vikend, bilo kroz posete roditelja. Ono što ističu jeste da učestalost ovih kontakata zavisi od njihovog ponašanja, odnosno da češće viđanje predstavlja pogodnost – nagradu. Nama se ovaj vid

nagrađivanja/kažnjavanja čini vrlo nehumanim i drastičnim. Osim toga, to je kontradiktorno stavu zaposlenih o važnosti porodičnih odnosa i njihovoj odgovornosti da se ti odnosi unapređuju.

Kontakti dece sa „komšilukom“ su povremeni ili retki. I osoblje i deca smatraju da odnos sa komšilukom može biti kvalitetniji. Jedino druženje je vikendom kada igraju fudbal na igralištu u okviru Zavoda. Deca vrlo dobro prepoznaju ko ih prihvata, a ko ne. Korisnici ostvaruju kontakt sa spoljnom sredinom i kroz organizovane jednodnevne izlete, odlaske u bioskop, pozorište, na izložbe, izlaske u grad... Kao posebnu pogodnost koju su ostvarili kroz sistem napredovanja, manji broj korisnika je uključen u lokalne sportske klubove i tri puta nedeljno odlaze u pratnji vaspitača na treninge. Odlasci na letovanja i zimovanja se ne planiraju, ali je u dva navrata organizovano trodnevno kampovanje na kojem, po rečima osoblja, nije bilo ni jednog incidenta, niti kršenja dogovorenih pravila ponašanja. Ova aktivnost je

pokazala izuzetne efekte jer je dobar deo sadržaja prepušten deci (uređenje prostora, priprema obroka, organizacija života u kampu...). To je pozitivno uticalo na učvršćivanje veza među članovima grupe, preuzimanje odgovornosti za sopstvene postupke i ponašanje, učvršćivanje poverenja na relaciji vaspitač–korisnik... Češće aktivnosti ove i slične prirode, kažu, nisu moguće, jer nema dovoljno materijalnih sredstava. Uvažavajući tu činjenicu, smatramo da bi Zavod trebalo ozbiljno da analizira sistem nagrađivanja i kažnjavanja, i da posveti veću pažnju efektima koje imaju na svako dete. Osim već izražene sumnje u delotvornost nagrađivanja i kazni kroz broj kontakata sa porodicom, i bavljenje sportskim aktivnostima u klubovima je vid resocijalizacije koji ne bi smeo da bude povlastica, jer je to kontradiktorno svrsi zbog koje su deca u ustanovi. Akcenat bi morao biti na organizovanju svih sadržaja u kojima deca rado učestvuju i koja motivišu njihovo prosocijalno ponašanje, i u tom pravcu bi trebalo usmeriti i aktivnosti i sredstva Zavoda.

Preporuke

- Podsticati saradnju sa porodicom, srođnicima i svim osobama koje mogu imati pozitivan uticaj na uspostavljanje stabilnog razvoja deteta;
- podsticati i konkretizovati oblike kao i obaveznost saradnje centara i Zavoda, kao i ostalih relevantnih činioca;
- zajedno sa štićenicima osmisliti programe primerene njihovim interesovanjima, a koji podižu nivo odgovornosti, lične sposobnosti i samopoštovanje dece i mladih; poboljšati saradnju sa različitim organizacijama civilnog društva kako bi štićenici bili više uključeni u društvene aktivnosti i osetili podršku i prihvatanje zajednice.

7. Garancije prava i sloboda korisnika

Poput ostalih sličnih ustanova, i Zavod u Beogradu ima samo jednu pravnicu koja se bavi sekretarskim poslovima, a u stručnom timu je zadužena za proveru dokumentacije koja prati štićenika. Ona obavlja i deo komunikacije sa centrima za socijalni rad i sudovima, u smislu slanja redovnih izveštaja i sl. Pravnica je i član internog tima za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, zadužena za uzimanje izjava. Međutim, ona nema nikakvu komunikaciju sa štićenicima, niti je direktno zadužena za bilo koji način zaštite njihovih prava. Za njih su isključivo zaduženi vaspitači i stručni saradnici. Za

jednog mladića koji je otpušten iz ustanove pisala je molbu za prijem u radni odnos i, kako kaže, dečko i danas radi i njime su svi zadovoljni na poslu. No, to je usamljen slučaj i nije praksa ustanove. Odnosi sa ostalim osobljem Zavoda se, takođe, iscrpljuju u okviru problematike radnih odnosa. Osim već pomenutih problema u saradnji sa pojedinim centrima za socijalni rad, i u ovom Zavodu su nam potvrdili brojne teškoće oko naplate troškova od sudova koji izriču vaspitnu meru. Iako se situacija malo popravila, dugovanja su još uvek velika, a neki sudovi i dalje ne izvršavaju svoju zakonsku obavezu.

Iako je osoblje upoznato sa Opštim i Posebnim protokolom o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja, utisak je da ovim, kao i drugim dokumentima koji su u funkciji zaštite dečjih prava, nije dat potreban značaj. To se naročito odnosi na edukaciju samih štíćenika. Na pitanje, da li znaš koja su tvoja prava, jedno dete je ovako odgovorilo: „Da slušam vaspitača šta mi kaže i da slušam stariju odraslu decu“. Osim u kancelarijama vaspitača, u sobama i prostorijama gde borave deca nismo zapazili imena i telefone internog tima. Već smo pomenuli da je bilo slučajeva međusobnog zlostavljanja dece (počinioci koji su trenutno u pritvoru). Pri tom, vaspitači su svesni da deca ne smeju da se povere ako ih neko maltretira, i da to čine kada više ne mogu da izdrže, kada ih preplavi strah i nesigurnost. Objasnjavajući aktuelni slučaj, ističu da je otkriven, jer je vaspitač posumnjao na osnovu nekih indikatora, ali je „samo priznanje žrtve zahtevalo veliku senzibilnost i taktičnost vaspitača“. Utvrdilo se da je ovo dete pre nego što je priznalo, dugo bilo žrtva zlostavljanja od strane druge dece. Kada smo jednog korisnika pitali, da li zna kome može da se obrati ako ga neko maltretira on je kazao „... Jedino direktoru, nikom više... ne verujem vaspitaču...“ Pravnica smatra da bi ustanova trebalo da ima još jednu osobu koja bi se bavila samo korisnicima, njihovim pravnim problemima i propisima. Održavanje zakonitog poslovanja Zavoda jeste značajna obaveza, ali smatramo da je problem ipak u nečem drugom. Kao što smo već obrazlagali na više mesta, sistemskim rešenjem je centrima za socijalni rad stavljena u nadležnost gotovo kompletna pravna zaštita korisnika, što su ustanove prihvatile i u skladu s tim se ponašaju već decenijama. Pri tom, ranije nije ni bilo dokumenata koji garantuju prava korisnika, zbog čega je u ovom smislu došlo do uspostavljanja neadekvatne prakse i, nažalost, verovatno brojnih slučajeva nezakonitog ponašanja. Međutim, i tokom ovog projekta smo se uverili da pojedine socijalne ustanove imaju drugačiji pristup, i uspešno ga primenjuju čak i kada imaju veći broj

štíćenika od Zavoda u Beogradu, i veći broj zaposlenih. Zato mislimo da bi Zavod morao da unapredi brigu o statusu štíćenika i garancije njihovih prava, jer je to sastavni deo adekvatnog zbrinjavanja i razvoja dece i mladih, posebno onih koji su u ustanovama.

Podizanje nivoa znanja o pravima i zakonskim mogućnostima značajna su deci ne samo dok borave u Zavodu, već kao neophodan segment za sveukupan život u društvu. Brojni podaci i istraživanja potvrđuju da su osobe koje se nalaze u stanju socijalne potrebe, a naročito deca i mladi, znatno više i češće u mogućnosti da postanu žrtve manipulacije, kriminalnog ponašanja, ali i najtežih zlostavljanja. Na to su nam ukazale i dve službenice (psihološkinja i socijalna radnica) koje rade u Službi za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima. Prema njihovom iskustvu, najveći broj žrtava trgovine ljudima se regrutuje iz socijalno ugroženih kategorija stanovništva, ili među osobama sa nekom vrstom socijalne patologije. Inače, ova služba postoji pet godina, ali u Zavodu kažu da će tražiti njeno izmeštanje, jer nije kompatibilna sa njihovom delatnošću. Služba je smeštena u jednoj kancelariji i ima na raspolaganju vozača koji je zaposlen u Zavodu. Izuzev toga, nema nikakvih dodirnih tačaka sa Zavodom i radi potpuno samostalno. Nikada nije dobila sopstveni budžet, već se finansira preko Ministarstva socijalne politike i donacijama međunarodnih i domaćih nevladinih organizacija. Ova služba je drastičan primer neodgovornog i nekompetentnog odnosa države prema sve važnijoj i zabrinjavajućoj pojavi trgovine ljudima. Vlada Srbije je još 2005. godine usvojila Strategiju borbe protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji, ustanovljen je i Nacionalni savet sa koordinatorom, kao i mreža institucija koje čine republički tim za borbu. Mada je broj slučajeva trgovine ljudima u porastu, ova služba je skandalozan primer neozbiljnosti države i farsičnog odnosa prema preuzetim međunarodnim obavezama – dve osobe koje rade 24 sata dnevno, 365 dana u godini, ne mogu da se bave ovako složenim problemom na odgovarajući način. Pri tom je i saradnja sa drugim državnim institucijama nezadovoljavajuća, jer je, čini nam se, sama tema na margini interesovanja države. Trgovina ljudima prvenstveno ima

svoj kriminalni aspekt, kao jedan od najunosnijih oblika međunarodnog kriminala. Međutim, to je ujedno i oblast u kojoj dolazi do najtežeg kršenja ljudskih prava, nemerljivog sa bilo kojim drugim vidom ponašanja u modernom svetu. Imajući u vidu veoma nizak senzibilitet države i društva u Srbiji na ljudska prava uopšte, čini nam se da je upravo to razlog neprimerenog odnosa i prema ovoj Službi, ali i prema žrtvama trgovine ljudima. O tome svedoči i činjenica da centri za socijalni rad, uprkos nizu seminara, i dalje izbegavaju rad sa žrtvama, a neretko ih tretiraju na ljudski i profesionalno nedopustiv način. Sličan odnos imaju i druge državne institucije, pa zbog toga želimo da skrenemo pažnju i resornom ministarstvu i svim ostalim subjektima u sistemu zaštite žrtava, da je neophodno zajedničko delovanje i velika kampanja na

podizanju svesti i edukaciji stanovništva i profesionalaca u ovoj oblasti.

Na kraju, želimo još jednom da istaknemo da socijalna politika i socijalna zaštita ne mogu biti uspešne bez saradnje i doprinosa ostalih segmenata države i društva. Vraćajući se na temu Zavoda, kao ustanove za vaspitanje dece i mladih delinkvenata, to znači da je njegov posao potpuno besmislen ukoliko ministarstva pravde, prosvete, lokalne samouprave, omladine i sporta i druge institucije i ustanove ne deluju sinhrono i ne pružaju podršku koja je neophodna za uspešnu resocijalizaciju ove populacije. Ukoliko se uskoro ne prihvati suštinska promena u pristupu ovoj problematici, Srbija će doći u situaciju da beskrajno povećava sredstva za policiju i zatvore, što je najskuplji i najmanje efikasan način borbe protiv kriminaliteta. Ostale posledice će biti još ozbiljnije.

Preporuke:

- Obezbediti da u svakoj sobi deca imaju informacije vezane za interni tim, odnosno kome mogu da se obrate u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja; takođe, detaljnije upoznati decu sa sadržajem i svrhom ovog dokumenta;
- na primeren i zanimljiv način edukovati decu o njihovim pravima i mogućnostima za zaštitu (kroz radionice, pozorište, filmove, savremenu muziku, simulacije odabranih situacija itd.);
- razviti modele zaštite prava štićenika, prvenstveno promenom pristupa zaposlenih, kako onih koji su u svakodnevnom kontaktu sa decom, tako i svih ostalih;
- poboljšati saradnju između ustanova i zavoda koji se bave decom i omladinom, kako bi se razmenjivala međusobna iskustva i usvajali primeri dobre prakse;
- raditi na usvajanju sveobuhvatnog koncepta u pristupu deci sa poremećajima u ponašanju i mladima sa vaspitnim merama, između različitih ministarstava, kao i ustanova.

FOTO-GALERIJA

Dom za decu i omladinu „Petar Radovanović“ u Užicu

Dom za decu i omladinu „Duško Radović“ u Nišu

Dom za decu i omladinu SOS Dečje selo „Dr Milorad Pavlović“ u Sremskoj Kamenici

Zavod za vaspitanje omladine u Nišu

Zavod za vaspitanje dece i omladine u Knjaževcu

Zavod za vaspitanje dece i omladine u Beogradu

